

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Судові рішення у цивільних,
господарських і кримінальних
справах

Про практику розгляду судами
цивільних справ за позовами
про відшкодування шкоди

Про деякі питання перегляду
постанов судів у справах про
адміністративні правопорушення

Судова практика у справах про
злісне ухилення від сплати аліментів
на утримання дітей

У Європейському суді з прав людини

Щодо використання
відеоконференцзв'язку
при перегляді судових рішень
у касаційному порядку

2007

№ 1 (41)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідोцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної ради — **П.І. Шевчук**
Редакційна рада:
О.Ф. Волков,
Ю.М. Кармазін,
С.В. Ківалов (д.ю.н.),
Л.М. Козаченко (відп. секретар),
Н.С. Кузнецова (д.ю.н.),
Г.Г. Куц,
Н.П. Лукашова,
В.Р. Мойсик,
Є.І. Овчинников,
П.П. Пилипчук,
В.П. Потапенко,
З.В. Ромовська (д.ю.н.),
М.П. Селіванов (заступник голови
редакційної ради),
В.Я. Тацій (д.ю.н.),
В.І. Шахун (д.ю.н.),
М.Й. Штефан (д.ю.н.),
А.Г. Ярема

Редакція не завжди поділяє думку
авторів дискусійних статей.
За точність наведених у цих статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної ради
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України
<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 2004

2 Судова практика Judicial Practice

- 2 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases
- 10 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases
- 11 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

17 У Пленумі Верховного Суду України At the Plenum of the Supreme Court of Ukraine

- 17 **Про практику розгляду судами
цивільних справ за позовами
про відшкодування шкоди**
Постанова Пленуму Верховного Суду
України від 27 березня 1992 р. № 6
(зі змінами, внесеними постановами
від 8 липня 1994 р. № 7, від 30 вересня
1994 р. № 11, від 25 травня 1998 р. № 15
та від 24 жовтня 2003 р. № 9)
On courts' practice in dealing with civil cases
on indemnification
*Resolution of the Plenum of the Supreme Court of
Ukraine of March 27, 1992, No. 6 (amended with
Resolutions of July 8, 1994, No. 7, of September 30,
1994, No. 11, of May 25, 1998, No. 15
and October 24, 2003, No. 9)*
- 26 **Про деякі питання перегляду постанов
судів у справах про адміністративні
правопорушення**
Постанова Пленуму Верховного Суду
України від 5 грудня 2003 р. № 10
On some issues of revision of courts rulings in cases
on administrative offences
*Resolution of the Plenum of the Supreme Court of
Ukraine of December 5, 2003, No. 10*
- 26 **Про призначення голови Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду
України**
Постанова Пленуму Верховного Суду
України від 26 грудня 2003 р. № 13
On appointment of the Head of Judicial Chamber in
civil cases of the Supreme Court of Ukraine
*Resolution of the Plenum of the Supreme Court of
Ukraine of December 26, 2003, No. 13*

27 У судових палатах At the Judicial Chambers

- 27 **Судова практика у справах
про злісне ухилення від сплати аліментів
на утримання дітей**
Courts' practice in cases
on malicious evasion of payment
of alimony for child support

- 29** Судова статистика
Judicial Statistics
- 29** Розгляд судами справ про злочини, вчинені організованими групами (за матеріалами статистичного аналізу)
Courts' dealing with cases on crimes, committed by organized groups (with reference to statistical analysis)
- 34** У Європейському суді з прав людини
In the European Court of Human Rights
- 34** Рішення у справі «Полторацький, Кузнєцов, Назаренко, Данкевич, Алієв і Хохлич проти України»
Case of Poltoratskiy, Kuznetsov, Nazarenko, Dankevich, Aliev and Khokhlich v. Ukraine
- 37** Рішення у справі «Смирнови проти Росії»
Case of Smirnova v. Russia
- 38** Проблеми судово-правової реформи
Issues of Judicial-Legal Reform
- 38** Смирнов М.І.
Щодо використання відеоконференцз'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку
Smirnov M.I.
On using videoconference in judgements revision in cassation procedure
- 41** Точка зору
An Opinion
- 41** Заїка С.О.
Щодо порядку обчислення строків у кримінальному процесі
Zaiika S.O.
On calculation of terms in criminal proceeding
- 45** Дідківська Н.А.
Особливості кримінальної відповідальності за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення за кримінальним правом деяких зарубіжних держав
Didkivska N.A.
Peculiarities of criminal liability for intended murder aimed at concealing or facilitating another crime in criminal law of some foreign countries
- 48** Міжнародні зв'язки
International Cooperation

Адреса редакції:
01024 Київ 24, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 516, 517, 519.

Телефони:
голова редакційної ради (044) 253-8772,
відповідальний секретар (044) 253-4258,
редактори (044) 253-7081,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687, 253-1683.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори
А.В. Гончарук,
Р.В. Парубець,
Н.М. Федоровська

Літературний редактор
А.І. Смолкіна

Комп'ютерний набір
М.О. Назаренко

Верстка
С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія
В.М. Горобченка

Фото
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки
В.С. Жиборовського

Переклад англійською
О.В. Гунько

Видавець:
Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Телефон: (044) 244-6480,
тел./факс: (044) 244-5189, 219-1406, 216-8061.
E-mail: concern_InYure@e-post.com.ua

Віддруковано:
Друкарня Концерну «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Підписано до друку 28.01.2004. Формат 60x84/8.
Друк офсетний. Наклад 6000 прим. Ціна договірна.

Судова практика

Рішення у цивільних справах

Вимоги про перерахунок раніше призначеного розміру пенсії можуть бути задоволені, якщо це безпосередньо передбачено чинним законодавством

Рішення Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 вересня 2003 р. (в и т я г)

У липні 2001 р. К. звернувся до суду із позовом до Управління праці і соціального захисту населення Знам'янського міськвиконкому Кіровоградської області (далі — Управління) про перерахунок пенсії та стягнення недонарахованої допомоги, посилаючись на те, що з 1 вересня 1999 р. йому виплачується пенсія відповідно до ст. 50¹ Закону від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру України». У зв'язку з підвищенням посадових окладів працівникам прокуратури згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1999 р. № 2101 «Про посадові оклади працівників органів прокуратури, яким присвоєно класні чини» та від 13 грудня 1999 р. № 2288 «Про впорядкування умов оплати праці працівників апарату виконавчої влади, місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, органів прокуратури, судів та інших органів» (далі — постанова від 13 грудня 1999 р. № 2288) він звернувся до відповідача про перерахунок пенсії, однак йому в цьому було відмовлено. Посилаючись на незаконність зазначеного рішення Управління, К. просив визнати за ним право на обчислення пенсії з урахуванням нових розмірів заробітної плати та надбавок за класні чини працівникам прокуратури, тобто із розрахунку 550 грн., та стягнути з відповідача на його користь 1 тис. 750 грн. недонарахованої пенсії.

Рішенням Знам'янського міського суду від 17 жовтня 2001 р., залишеним без зміни ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 22 січня 2002 р., позов задоволено.

У касаційній скарзі Управління порушило питання про скасування зазначених судових рішень у зв'язку з неправильним застосуванням судами норм матеріального права.

Перевіривши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи позов, суд виходив з того, що Управління порушило право позивача на перерахунок раніше призначеної пенсії, оскільки відповідно до Указу Президента України від 16 квітня 1999 р. № 386/99 «Про розміри надбавок до посадових окладів працівників органів прокуратури за класні чини» (далі — Указ Президента) з липня 1999 р. затверджено нові

розміри надбавок до посадових окладів працівників органів прокуратури за класні чини, а відповідно до постанови від 13 грудня 1999 р. № 2288 — підвищено посадові оклади та надбавки до них. При цьому суд послався на Постанову Верховної Ради України від 26 листопада 1993 р. № 3663-ХІІ «Про введення в дію Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про прокуратуру», відповідно до п. 2 якої положення ст. 50¹ Закону «Про прокуратуру» поширюються на пенсіонерів з числа працівників прокуратури, які до 1 січня 1994 р. вийшли на пенсію за віком або по інвалідності безпосередньо з прокурорсько-слідчих посад за умов наявності у них вислуги років, передбаченої цією статтею, а обчислення пенсії провадиться за документами пенсійної справи та документами, додатково поданими пенсіонером, виходячи з розміру заробітної плати на час звернення за перерахунком відповідно до займаної посади, з якої особа вийшла на пенсію. Статтею 50¹ Закону «Про прокуратуру» у редакції, що була чинною до липня 2001 р., Указом Президента та постановою від 13 грудня 1999 р. № 2288 перерахунок раніше призначених працівникам прокуратури пенсій не передбачено.

Право на перерахунок призначених працівникам прокуратури пенсій у зв'язку із підвищенням заробітної плати відповідних категорій прокурорсько-слідчих працівників і порядок проведення такого перерахунку був встановлений лише Законом від 12 липня 2001 р. № 2663-ІІІ «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру».

За таких обставин Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України рішення Знам'янського міського суду від 17 жовтня 2001 р. та ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 22 січня 2002 р. скасувала; у задоволенні позовних вимог К. відмовила.

Питання щодо визнання недійсними рішень про створення підприємств чи їх установчих документів у зв'язку з порушенням чинного законодавства, а також скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності не можуть розглядатися в порядку гл. 31-В ЦПК України

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 26 листопада 2003 р. (в и т я г)

Виконуючий обов'язки прокурора Макарівського району Київської області (далі — в.о. прокурора) у серпні 2002 р. звернувся до суду в порядку гл. 31-В

ЦПК із заявою про визнання незаконним та скасування рішення загальних зборів представників кооперативних підприємств і організацій Макарівського району (далі — збори представників) від 5 грудня 2001 р. про створення Макарівського районного споживчого товариства (далі — Товариство) та затвердження його статуту.

Вимоги в.о. прокурора обґрунтовував тим, що зазначене рішення не відповідає положенням статей 4, 5, 7 Закону від 10 квітня 1992 р. № 2265-ХІІ «Про споживчу кооперацію» (далі — Закон), згідно з якими розгляд питань щодо прийняття статуту, а також ліквідації, реорганізації та виходу зі спілки належить виключно до компетенції загальних зборів членів споживчого товариства, які є його вищим органом управління, і не можуть вирішуватись іншими органами товариства, у тому числі загальними зборами представників.

Рішенням Макарівського районного суду від 24 жовтня 2002 р. в задоволенні заяви відмовлено.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Київської області від 14 лютого 2003 р. рішення суду першої інстанції скасувала, заяву в.о. прокурора задовольнила. Постановлено визнати незаконними рішення зборів представників від 5 грудня 2001 р. про створення Товариства та затвердження його статуту.

У касаційній скарзі Товариство просило скасувати рішення апеляційного суду й залишити в силі рішення суду першої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням судом апеляційної інстанції норм матеріального права, зокрема п. 3 ст. 7 Закону.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, а постановлені у справі судові рішення — скасуванню із залишенням заяви в.о. прокурора без розгляду з таких підстав.

У порядку гл. 31-В ЦПК прокурор має право звернутись із заявою про визнання незаконним правового акта органу. Суддя відмовляє в прийнятті такої скарги, якщо вона має бути розглянута в порядку позовного провадження.

З матеріалів справи вбачається, що в.о. прокурора звернувся із заявою про визнання незаконним рішення зборів представників від 5 грудня 2001 р., на підставі якого Макарівською державною адміністрацією 30 грудня 2001 р. зареєстровано статут Товариства, і з цього часу воно набуло статусу юридичної особи для здійснення господарської діяльності. Отже, після реєстрації Товариства питання щодо визнання недійсними рішень про створення підприємств чи їх установчих документів із підстав порушення чинного законодавства, які позбавляють їх юридичної сили, а також скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності не можуть розглядатися в порядку гл. 31-В ЦПК як справи, що виникають з адміністративно-правових відносин, оскільки виник спір про право цивільне.

У зв'язку з наведеним Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України рішення Макарів-

ського районного суду від 24 жовтня 2002 р. та рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Київської області від 14 лютого 2003 р. скасувала, а заяву в.о. прокурора залишила без розгляду.

Прилюдні торги — це продаж майна, на яке звернуто стягнення і яке підлягає реалізації. Під час проведення прилюдних торгів укладається угода про передачу майна у власність, сторонами якої, з одного боку, є покупець—учасник прилюдних торгів, котрим може бути фізична чи юридична особа, а з другого — продавець — відділ державної виконавчої служби в особі спеціалізованої організації, яка організовує та провадить ці прилюдні торги за договором з Державною виконавчою службою.

Визнання угоди недійсною можливе з підстав, передбачених Цивільним кодексом України

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 27 серпня 2003 р.
(в и т я г)*

У березні 2000 р. Л. звернулася в суд із позовом до Ф., у якому просила виселити відповідача з квартири у м. Києві. Позивачка посилалася на те, що спірну квартиру вона придбала 24 січня 2000 р. під час проведення прилюдних торгів. 2 лютого 2000 р. вона отримала свідоцтво про право власності на зазначену квартиру, а 17 лютого того ж року зареєструвала її в бюро технічної інвентаризації. У зв'язку з тим, що попередній власник квартири — відповідач Ф. — відмовився звільнити квартиру, Л. просила суд позов задовольнити.

Відповідач у своїх інтересах, а також в інтересах своєї дружини Ш. звернувся із зустрічним позовом до відділу державної виконавчої служби (далі — відділ ДВС) Залізничного районного управління юстиції в м. Києві, науково-виробничого комерційного товариства з обмеженою відповідальністю «Тект-Приват» (далі — ТОВ) і Л. про визнання прилюдних торгів з реалізації спірної квартири та свідоцтва про право власності на неї, виданого 2 лютого 2000 р. на ім'я останньої, недійсними, посилаючись на те, що прилюдні торги були проведені з порушенням чинного законодавства.

Рішенням Залізничного районного суду м. Києва від 20 лютого 2001 р. у задоволенні позову Л. відмовлено; позов Ф. задоволено. Прилюдні торги від 24 січня 2000 р. з продажу квартири та свідоцтво про право власності на зазначену квартиру на ім'я Л. визнані недійсними.

Додатковим рішенням Залізничного районного суду м. Києва від 19 липня 2001 р. стягнуто з ТОВ на користь Л. 91 тис. грн. та на користь Ф. — 900 грн. судових витрат.

Ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 27 грудня 2001 р. зазначені судові рішення залишені без зміни.

У касаційних скаргах ТОВ та відділ ДВС Солом'янського районного управління юстиції в м. Києві

(колишнього Залізничного районного управління юстиції в м. Києві) просили скасувати зазначені судові рішення у зв'язку з порушенням судом норм матеріального та процесуального права і направити справу на новий розгляд. У касаційній скарзі Л. просила змінити судові рішення і постановити нове — про задоволення позову та відмову у задоволенні вимог Ф.

Ознайомившись із матеріалами справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційні скарги підлягають частковому задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи у задоволенні позову Л. та задовольняючи зустрічний позов Ф., суд дійшов висновку, що прилюдні торги з продажу зазначеної квартири проведені відділом ДВС Залізничного районного управління юстиції в м. Києві з порушенням вимог Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження», Закону від 7 лютого 1991 р. № 697-XII «Про власність», норм цивільного процесуального законодавства та Інструкції про проведення виконавчих дій (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 15 грудня 1999 р. № 74/5), а саме: Ф. у встановленому законодавством порядку не повідомлено про необхідність добровільного виконання судового рішення, оцінка спірної квартири проведена відповідачами не за ринковими цінами, а визначена державним виконавцем особисто, спірна квартира, яку було продано на виконання вироку суду стосовно Ф., належала на праві спільної сумісної власності подружжю Ф. та Ш.

На підставі цього суд визнав прилюдні торги від 24 січня 2000 р., свідоцтво про право власності на спірну квартиру, видане на ім'я Л., недійсними. У зв'язку з цим додатковим рішенням від 19 липня 2001 р. стягнув на її користь з ТОВ — організації, яка безпосередньо займалася реалізацією майна, — вартість квартири в сумі 91 тис. грн.

Проте з такими висновками суду повністю погодитися не можна.

Як вбачається із матеріалів справи, спірна квартира була реалізована шляхом проведення прилюдних торгів у порядку виконання вироку Бориспільського міського суду Київської області від 13 квітня 1999 р., яким Ф. засуджено за ч. 2 ст. 17, ст. 70, ч. 2 ст. 17, ч. 3 ст. 70¹, ч. 3 ст. 229¹, ч. 3 ст. 229⁶ КК 1960 р. до штрафу в сумі 50 тис. грн. з конфіскацією 1/4 належного йому майна, а також рішення цього ж суду від 13 квітня 1999 р. про стягнення з Ф. на користь Р. 40 тис. грн.

Прилюдні торги за своєю юридичною природою — це продаж майна, на яке звернено стягнення і яке підлягає реалізації. Власником цього майна стає покупець, котрий запропонував за нього у ході торгів найвищу ціну. Таким чином, під час проведення прилюдних торгів укладається угода про передачу майна у власність, сторонами якої є покупець—учасник прилюдних торгів, котрим може бути фізична чи юридична особа, і продавець — відділ ДВС в особі спеціалізованої організації, що організовує та проводить ці прилюдні торги за договором із державною виконавчою службою.

Визнання угоди недійсною можливе з підстав, передбачених Цивільним кодексом.

Згідно з п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 р. № 3 «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» угода може бути визнана недійсною лише з підстав і з наслідками, передбаченими законом, а суд повинен встановити наявність тих обставин, з яким закон пов'язує визнання угоди недійсною та настання у зв'язку з цим певних юридичних наслідків.

Отже, ухвалюючи рішення, суд насамперед повинен був встановити юридичну природу правовідносин, які виникли між Л., Ф., відділом ДВС і ТОВ під час укладення зазначеної угоди, їхні права та обов'язки і визначитись: хто перед ким і яку відповідальність повинен нести у разі визнання угоди купівлі-продажу недійсною.

Відповідно до ст. 4 Закону від 24 березня 1998 р. № 202/98-ВР «Про державну виконавчу службу» державні виконавці районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби здійснюють примусове виконання рішень.

Збитки, заподіяні державним виконавцем громадянам чи юридичним особам (ч. 3 ст. 11 названого Закону) при здійсненні виконавчого провадження, підлягають відшкодуванню у порядку, передбаченому законом.

У ст. 61 Закону «Про виконавче провадження» встановлено, що реалізація арештованого майна, за винятком майна, вилученого за законом з обігу та зазначеного в ч. 5 ст. 55 цього Закону, здійснюється спеціалізованими організаціями, які залучаються на тендерній (конкурсній) основі, на підставі договорів між державною виконавчою службою та спеціалізованими організаціями шляхом його продажу на прилюдних торгах, аукціонах.

Згідно з п. 5.4 наказу Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5 «Про затвердження Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна» кошти, одержані від реалізації аукціонного майна, з вирахуванням комісійної винагороди, обумовленої договором, перераховуються спеціалізованою організацією на відповідні рахунки державної виконавчої служби в установленому порядку. Таким чином, у законі визначено, що реалізація арештованого нерухомого майна належить до повноважень державного виконавця, тоді як спеціалізовані організації лише організовують та проводять прилюдні торги з реалізації такого майна за договором з державною виконавчою службою.

Із матеріалів справи вбачається, що прилюдні торги з продажу квартири, організовані та проведені 24 січня 2000 р. ТОВ на підставі агентської угоди про реалізацію майна, на яке звернено стягнення за вироками судів та виконавчими написами нотаріусів, укладеної 6 жовтня 1999 р. між відділом ДВС Залізничного районного управління юстиції в м. Києві та ТОВ.

Згідно з актом про виконання робіт від 1 лютого 2000 р., складеним відділом ДВС Залізничного районного управління юстиції в м. Києві та ТОВ, спірну квартиру продано за 91 тис. грн. Розмір комісійної винагороди організатору становить 13 тис. 650 грн. Кошти за продаж квартири в розмірі 77 тис. 350 грн. 2 лютого 2000 р. перераховані на депозитний рахунок відділом ДВС Залізничного районного управління юстиції в м. Києві.

За таких обставин рішення суду про проведення реституції між ТОВ та Л. є помилковим, ухваленим без належного з'ясування питання, хто є сторонами зазначеної вище угоди, які правові наслідки та зобов'язання настали для кожної сторони після її укладення.

Крім того, при вирішенні спору суд не врахував і не перевіряв підстав застосування в цьому конкретному випадку положень ч. 2 ст. 145 ЦК*, згідно з якими витребування майна власником від добросовісного набувача не допускається, якщо майно було продано в порядку, встановленому для виконання судового рішення.

Незважаючи на це і на порушення вимог ст. 301 ЦПК суд апеляційної інстанції не звернув уваги на зазначені вище порушення та залишив без зміни судові рішення першої інстанції.

За таких обставин Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України постановлені у справі рішення Залізничного районного суду м. Києва від 20 лютого 2001 р., додаткове рішення цього ж суду від 19 липня 2001 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 27 грудня 2001 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постановляючи ухвалу про забезпечення позову, суд не врахував, що забезпечення позову можливе лише в разі достатньо обгрунтованого припущення про те, що невжиття заходів забезпечення може у майбутньому утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Проте в будь-якому випадку забезпечення позову щодо юридичної особи неможливе, коли воно припиняє її господарську діяльність

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 вересня 2003 р. (в и т я г)

У грудні 2002 р. К. звернувся до суду з позовом до дочірнього підприємства «Автомобільна компанія «Вікінг Моторз» (далі — ДП), компанії «Volvo Car International АВ» про відшкодування матеріальної і моральної шкоди. Позивач посилався на те, що 6 березня 1998 р. придбав у ДП автомобіль «Volvo С70 Coupe», 1998 р. випуску. У червні 1998 р. під час дорожньо-транспортної пригоди при зіткненні цього автомобіля з перешкодою не спрацювала його система безпеки, через що К. як водій отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості, в результаті чого його було визнано інвалідом II групи.

Ухвалою Залізничного районного суду м. Сімферополя від 24 жовтня 2002 р. заяву К. про забезпечен-

ня позову задоволено: ДП заборонено розпоряджатися грошовими коштами, що перебували на його поточних рахунках, на загальну суму 536 тис. грн. та заборонено провадити дії з відчуження, передачі майна, яке належить підприємству на праві власності, у тому числі за угодами, пов'язаними з передачею права власності, права розпорядження чи користування, на загальну суму 36 млрд. 412 тис. 999 грн.

Ухвалою колегії суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 2 грудня 2002 р. ухвала суду першої інстанції частково змінена: ДП заборонено провадити дії з відчуження, передачі майна, яке належить підприємству на праві власності, у тому числі за угодами, пов'язаними з передачею права власності, права розпорядження чи користування, на загальну суму 5 млрд. грн.; в іншій частині ухвала суду першої інстанції залишена без зміни.

У касаційній скарзі ДП, посилаючись на порушення судом норм процесуального права, просило зазначені судові ухвали скасувати.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Згідно з п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 р. № 9 «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції», вживаючи заходів до забезпечення позову у відповідності з гл. 19 ЦПК, слід виходити з того, що такі дії можуть бути вчинені як при підготовці справи до судового розгляду, так і при її розгляді, якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду.

У судовому засіданні та касаційній скарзі представники ДП зазначали, що підприємство вже тривалий час працює на ринку України, одержує стабільний прибуток, має хорошу репутацію у споживачів. Після постановлення ухвал про забезпечення позову ДП не може виплачувати податки й обов'язкові платежі, сплачувати митні збори за вантажі, що знаходяться на митниці, вимушено порушує зобов'язання за укладеними угодами перед контрагентами, тобто фактично припинено його господарську діяльність.

Постановляючи ухвали про забезпечення позову, суди не врахували, що прийняття такого рішення доцільне лише в разі достатньо обгрунтованого припущення, що невжиття заходів забезпечення може у майбутньому утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Проте в будь-якому випадку забезпечення позову щодо юридичної особи неможливе, коли воно припиняє її господарську діяльність.

За таких обставин Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що ухвали суду першої та апеляційної інстанцій постановлені з порушенням ст. 152 ЦПК, тому їх скасувала, а справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції з вказівкою вирішити питання про доцільність вжиття заходів до забезпечення позову.

* Тут і далі, якщо інше не застережено, мається на увазі ЦК 1963 р., який втратив чинність з 1.01.2004 р., але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання ринку автомобілів в Україні» автомобіль, що був попередньо ввезений на її територію без сплати (повної або часткової) передбачених законодавством податків та зборів, на підставі пільг, наданих законодавством, може бути відчужений або переданий у володіння, або (та) у користування, або (та) у розпорядження тільки після сплати у повному обсязі всіх податків та зборів, передбачених законодавством на день ввезення автомобіля на митну територію України

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 8 жовтня 2003 р.
(в и т я г)*

У серпні 2002 р. Г. звернувся до суду зі скаргою на неправомірні дії виконуючого обов'язки начальника відділу оформлення транспортних засобів Житомирської митниці (далі — посадова особа митниці). Скаржник посилався на те, що він є інвалідом війни I групи й на підставі рішення Богунського районного суду м. Житомира від 26 липня 2002 р. митним органом йому було проведено пільгове розмитнення автомобіля «Фольксваген Пассат», 1994 року випуску, але при митному оформленні цього транспортного засобу на зазначеній митниці було безпідставно накладено митні обмеження, зокрема заборона на відчуження транспортного засобу та на видачу доручення на його користування. Вважаючи, що таким чином порушено Конституцію та Закон від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність», незаконно обмежено його право власності на ввезений автомобіль, Г. просив визнати дії посадової особи митниці неправомірними й зобов'язати усунути порушення його права шляхом скасування незаконно накладеного митного обмеження.

Рішенням Богунського районного суду м. Житомира від 23 серпня 2002 р., залишеним без зміни ухвалою Апеляційного суду Житомирської області від 18 листопада 2002 р., скаргу задоволено. Дії посадової особи митниці щодо накладення митних обмежень при митному оформленні ввезеного Г. транспортного засобу визнано неправомірними і зобов'язано відповідача скасувати незаконно накладені митні обмеження шляхом видачі окремого документа (довідки) про скасування останніх. Рішення направлено для негайного виконання.

У касаційній скарзі відділ оформлення транспортних засобів Житомирської митниці (далі — відділ митниці), посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права, просив ухвалу апеляційного суду скасувати, рішення суду першої інстанції змінити та постановити нове — про відмову в задоволенні скарги.

Розглянувши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

У справі встановлено, що Г. є інвалідом війни I групи і має право на пільги, передбачені законодавством України для ветеранів та інвалідів війни.

Згідно з п. 23 ч. 1 ст. 13 Закону від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та на підставі рішення Богунського районного суду м. Житомира від 26 липня 2002 р. митним органом було здійснено пільгове митне оформлення придбаного Г. за кордоном і ввезеного на територію України автомобіля. При цьому посадовою особою митниці були накладені митні обмеження, про що в посвідченні на реєстрацію транспортного засобу в органах ДАІ МВС України зроблено відмітку, що автомобіль може бути відчужений або переданий у володіння, або (та) у користування, або (та) у розпорядження тільки після сплати в повному обсязі всіх податків та зборів, передбачених законодавством України.

Задовольняючи скаргу, суд виходив із того, що відповідач неправомірно застосував до Г. вищезазначене митне обмеження, оскільки воно є незаконним і таким, що суперечить вимогам ст. 13 Конституції та Закону «Про власність», а також із того, що ст. 19 цього Закону не містить будь-яких обмежень щодо права відчуження громадянином належного йому майна.

Проте з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ст. 41 Конституції кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається у порядку, визначеному законом.

У випадку і в порядку, встановлених законодавчими актами України, діяльність власника може бути обмежено чи припинено, або власника може бути зобов'язано допустити обмежене користування його майном іншими особами (ч. 6 ст. 4 Закону «Про власність»).

Положеннями Закону від 24 травня 1996 р. № 216/96-ВР «Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі транспортні засоби» та Закону від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» передбачено, що ввезення автомобілів на митну територію України підлягає оподаткуванню.

Відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 13 Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» інваліди війни звільнялися від сплати податків, зборів і мита всіх видів та земельного податку. Однак із прийняттям Закону від 22 грудня 1995 р. № 498/95-ВР «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів з питань оподаткування підакцизних товарів» та Закону від 17 грудня 1996 р. № 608/96-ВР «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України з питань оподаткування товарів, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України», п. 23 ч. 1 ст. 13 Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» втратив чинність у частині звільнення від сплати ввізного мита, митних та акцизних

зборів і податку на додану вартість з підакцизних товарів, що імпортуються.

З матеріалів справи вбачається, що митне оформлення ввезеного Г. автомобіля проведено на пільгових умовах на підставі рішення Богунського районного суду м. Житомира від 26 липня 2002 р. без сплати мита, акцизного збору та податку на додану вартість.

Як передбачено п. 2 розд. II «Прикінцеві положення» Закону від 7 грудня 2000 р. № 2134-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання ринку автомобілів в Україні» (зі змінами, внесеними законами від 13 вересня 2001 р. № 2681-III, 15 листопада 2001 р. № 2779-III), автомобіль, що був попередньо ввезений в Україну без сплати (повної або часткової) передбачених законодавством податків та зборів, на підставі пільг, наданих законодавством, може бути відчужений або переданий у володіння, або (та) у користування, або (та) у розпорядження тільки після сплати у повному обсязі всіх податків та зборів, передбачених законодавством України на день ввезення автомобіля на митну територію України.

Таким чином, висновки судових інстанцій про порушення права власності заявника, необхідність його захисту та неправомірність дій посадової особи митниці щодо накладення митних обмежень при здійсненні митного оформлення ввезеного транспортного засобу є помилковими виходячи з вищезазначених положень чинного законодавства.

У зв'язку з наведеним Судова палата у цивільних справах Верховного суду України касаційну скаргу відділу митниці задовольнила частково, рішення Богунського районного суду м. Житомира від 23 серпня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Житомирської області від 18 листопада 2002 р. скасувала і направила справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Розмір пенсії по інвалідності, що настала через каліцтво чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС залежить від заробітку, фактично отриманого працівником у період його роботи в зоні відчуження. П'ятикратний розмір оплати праці працівників, зайнятих на роботах у III зоні небезпеки, не є обов'язковим при загальній оплаті праці і провадиться лише за наявності виняткових обставин

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 серпня 2003 р. (в и т я г)

У квітні 2001 р. М. звернувся до суду з позовом до колективного сільськогосподарського підприємства «Єнакіївська птахофабрика» (далі — КСП) про перерахунок заробітної плати та з проханням зобов'язати відповідача видати довідку про заробітну

плату. Позивач посилався на те, що з 8 грудня 1986 р. до 11 лютого 1987 р. перебував у складі однієї з військових частин та брав участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. За час перебування на військових зборах йому нараховано заробітну плату, з розміром якої він не погоджується. Такий розмір заробітної плати в подальшому вплинув на визначення розміру пенсії. Оскільки надати нову довідку про розмір заробітної плати з урахуванням всіх належних йому виплат КСП відмовилося, позивач просив зобов'язати КСП зробити перерахунок заробітної плати та видати довідку про її розмір, на підставі якої йому б перерахували призначену пенсію.

Рішенням Шахтарського районного суду Донецької області від 24 травня 2001 р. позов М. задоволено частково.

У касаційній скарзі, поданій на зазначене рішення районного суду, Шахтарське районне управління Пенсійного фонду України, залучене судом до розгляду справи як третя особа, просило скасувати це рішення, посилаючись на порушення норм матеріального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи частково заявлений М. позов, суд виходив з того, що видана КСП довідка про його заробітну плату за період виконання в 1986—1987 рр. робіт, пов'язаних із ліквідацією аварії на Чорнобильській АЕС, не містить усіх належних виплат, передбачених чинним на той час законодавством. У зв'язку з цим призначена йому пенсія на підставі виданої відповідачем довідки за розміром менша від тієї, яку він фактично повинен отримувати.

З таким висновком суду погодитися не можна, оскільки, порушивши вимоги статей 15, 202 ЦПК, він не з'ясував і в рішенні не навів фактів, з якими закон пов'язує наявність порушеного права, чи інших підстав для задоволення позову.

Згідно зі ст. 54 Закону від 28 лютого 1991 р. № 796-XII «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — Закон від 28 лютого 1991 р.) пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986—1990 рр., у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно із законодавством. Порядок обчислення пенсії по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначається Кабінетом Міністрів України.

У ст. 57 зазначеного Закону передбачено, що обчислення середньомісячного заробітку провадиться відповідно до Закону від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення».

Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. № 523 «Про затвердження нового Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсій у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи», передбачено, що зазначені пенсії відповідно до статей 54 і 57 Закону від 28 лютого 1991 р. можуть призначатися за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986—1990 рр., у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначається згідно із законодавством.

Таким чином, призначення пенсії та її розмір ставляться в залежність від заробітку, фактично отриманого працівником у період його роботи в зоні відчуження.

Виходячи з наведеного суду слід було з'ясувати від та розмір пенсії, яка призначена М., з якого заробітку вона була визначена; а також перевірити, чи він фактично отримував заробітну плату, яку, на його думку, потрібно враховувати при призначенні пенсії. При цьому слід мати на увазі, що в разі неотримання заробітної плати та інших виплат, передбачених чинним на час розгляду справи законодавством, позивач вправі порушити перед відповідачем питання про її виплату в порядку, передбаченому трудовим законодавством, та з додержанням строків позовної давності, встановлених КЗпП на час звернення до суду.

Підлягають додатковій перевірці й вимоги позивача щодо його права на перерахунок заробітної плати в п'ятикратному розмірі, нарахованої й отриманої в період роботи в III зоні небезпеки. Порядок таких виплат урегульований розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 17 травня 1986 р. № 964 «Про виділення Міненерго СРСР додаткового фонду заробітної плати» і постановою Ради Міністрів УРСР та Української республіканської ради професійних спілок від 10 червня 1986 р. № 207-7 «Про умови оплати праці та матеріального забезпечення працівників підприємств, організацій та установ, які зайняті на роботах, пов'язаних із ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та запобіганням забруднення навколишнього середовища». Зі змісту зазначених нормативних актів вбачається, що проведення оплати праці працівникам, зайнятим на роботах у III зоні небезпеки, в п'ятикратному розмірі пов'язано з правом, а не обов'язком певних посадових осіб і лише за наявності виняткових обставин. Надана М. і досліджена судом довідка Держархіву Міністерства оборони України від 30 липня 1999 р. № 51/1/10127 містить лише дані про отримані позивачем дози опромінення.

За таких обставин Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що рішення Шахтарського районного суду Донецької області від 24 травня 2001 р. постановлено з порушенням норм матеріального й процесуального права, тому, керуючись ст. 334 ЦПК, його скасувала, направивши справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

За правилами ст. 48 ЦК України угода може бути визнана недійсною при невідповідності її закону чи іншим актам, виданим органами державної влади та управління у межах наданої їм компетенції. У разі визнання угоди недійсною за зазначеною статтею цього Кодексу суд повинен у рішенні послатися на нормативний акт, вимогам якого угода не відповідає

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 серпня 2003 р. (в и т я г)

У лютому 2002 р. Р. звернувся до суду із позовом до акціонерного товариства закритого типу з іноземною інвестицією «Софія—цінні папери» (далі — АТЗТ) про визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів, посилаючись на те, що договір купівлі-продажу акцій закритого акціонерного товариства «Виробничо-будівельне управління № 6» (далі — ЗАТ) від 20 квітня 2001 р., який він уклав з АТЗТ, суперечить вимогам закону та статуту ЗАТ.

Рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області від 29 квітня 2002 р. та додатковим рішенням цього ж суду від 25 червня 2002 р., залишеними без зміни ухвалою Апеляційного суду Київської області від 18 жовтня 2002 р., позов задоволено: визнано недійсним договір купівлі-продажу акцій ЗАТ від 20 квітня 2001 р., укладений Р. з АТЗТ, останнє зобов'язано повернути позивачеві 79 акцій ЗАТ, а Р. — повернути АТЗТ 790 грн., отриманих згідно з цим договором.

У касаційній скарзі АТЗТ просило скасувати зазначені судові рішення і закрити провадження у справі, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Суд встановив, що Р. був акціонером ЗАТ, на праві власності мав акції цього товариства у кількості 79 штук, які 20 квітня 2001 р. продав АТЗТ, отримавши всі обумовлені договором кошти.

Задовольняючи позов з підстав, передбачених ст. 48 ЦК, суд виходив з того, що відповідно до п. 4.1 статуту ЗАТ та ст. 25 Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» власники акцій закритого акціонерного товариства можуть передавати акції лише членам товариства. Оскільки АТЗТ не є членом ЗАТ, то позивач продавати належні йому акції не мав права.

Проте з такими висновками суду погодитися не можна.

Відповідно до вимог п. 7 ч. 1 ст. 203 ЦПК суд повинен встановити і зазначити в рішенні наявність порушення прав і свобод, за захистом яких позивач звертався до суду, чи невиконання зобов'язань або інші підстави щодо задоволення вимог.

Не виконавши цих вимог закону, суд не встановив та не зазначив у рішенні, які права чи свободи

позивача було порушено внаслідок укладення ним угоди з продажу акцій. Задовольняючи позов, суд не врахував, що ЗАТ, акції якого були продані, за захистом своїх інтересів до суду не зверталося.

За правилами ст. 48 ЦК угода може бути визнана недійсною при невідповідності її закону чи іншим актам, виданим органами державної влади та управління в межах наданої їм компетенції.

У разі визнання угоди недійсною за ст. 48 ЦК суд повинен у рішенні послатися на нормативний акт, вимогам якого угода не відповідає.

Не можна визнати обґрунтованим посилання суду на порушення вимог ст. 25 Закону «Про господарські товариства», оскільки обмеження, встановлені цією нормою, стосуються лише випадків розповсюдження акцій закритим акціонерним товариством шляхом підписки та купівлі-продажу на біржі.

За таких обставин ухвалені у справі судові рішення підлягали скасуванню з підстав, передбачених ч. 2 ст. 336 ЦПК.

Керуючись ст. 334 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу АТЗТ задовольнила частково, рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 29 квітня 2002 р., додаткове рішення цього ж суду від 25 червня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Київської області від 18 жовтня 2002 р. скасувала і направила справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно зі ст. 227 ЦК України договір купівлі-продажу жилого будинку має бути нотаріально посвідченим, а відповідно до ст. 105 цього Кодексу власнику самовільно збудованого будинку забороняється укладати такий договір

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 листопада 2003 р. (в и т я г)

У березні 2000 р. Г. звернулася до суду з позовом про визнання дійсним договору купівлі-продажу будинку, позначеного на схемі домоволодіння літерою «Б», та права власності на нього. Обґрунтовуючи свої вимоги, позивачка зазначала, що 14 червня 1979 р. придбала за 5 тис. 500 крб. у свого чоловіка К. спірний будинок для проживання своїх дітей — Г.Т. і П. Договір купівлі-продажу в нотаріальній конторі оформлений не був тому, що будинок К. побудував без належного дозволу та реєстрації на території домоволодіння, частина якого, позначена на схемі домоволодіння літерою «А», належала йому на праві власності. Посилаючись на те, що вона зі свого боку виконала всі істотні умови договору купівлі-продажу, а саме: сплатила К. 5 тис. 500 крб. — вартість будинку, весь час сплачувала вартість комунальних послуг, проживала в цьому ж будинку разом із дітьми, проводила його капітальний та поточні ремонти.

Під час розгляду справи М. пред'явив зустрічний позов до Г.Т. та П. про усунення перешкод у користуванні будинком та їх виселення. Він зазначав, що в 1995 р., після смерті його діда К., отримав у спадщину за заповітом 1/3 спірного домоволодіння, яке складається з двох будинків, позначених на схемі домоволодіння літерами «А» і «Б». При оформленні спадщини йому стало відомо, що частина будівель не була прийнята в експлуатацію, і в 1998 р. він зареєстрував ці будівлі. Про те, що К. продав частину домоволодіння Г., йому відомо не було. М. стверджував, що 5 тис. 500 крб. були передані позивачкою К. як плата за реєстрацію фіктивного шлюбу між ними, позивачка та її діти вселилися і проживали в спірному будинку як тимчасові мешканці, у зв'язку з чим просив задовольнити позов про їх виселення.

Справа судами розглядалася неодноразово. Останнім рішенням Голосіївського районного суду м. Києва від 19 травня 2003 р. позов Г. задоволено; договір купівлі-продажу будинку, позначеного на схемі домоволодіння літерою «Б», укладений 14 червня 1979 р. між Г. та К., визнано дійсним, за Г. визнано право власності на цей будинок.

У задоволенні позову М. до Г.Т. і П. про витребування майна із чужого незаконного володіння та їх виселення відмовлено.

Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду м. Києва від 30 липня 2003 р. рішення суду першої інстанції залишено без зміни.

У касаційній скарзі М. просив скасувати постановлені судові рішення і направити справу на новий судовий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 220 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. У зв'язку з цим суд зобов'язаний зазначити в рішенні про доведеність чи недоведеність фактів, з якими закон пов'язує наявність порушеного права або невиконання зобов'язання чи інші підстави щодо задоволення заявлених вимог.

Згідно зі ст. 227 ЦК договір купівлі-продажу жилого будинку має бути нотаріально посвідченим, а відповідно до ст. 105 цього Кодексу власнику самовільно збудованого будинку забороняється укладення такого договору.

Відповідно до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, які містяться в п. 4 постанови від 28 квітня 1978 р. «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними», щоб не допустити неправильного визнання дійсними угод на підставі ч. 2 ст. 47 ЦК, суд повинен перевірити, чи підлягала виконана угода нотаріальному посвідченню, чому вона не була нотаріально посвідчена і чи не містить вона протизаконних умов.

Усупереч цим положенням та вимогам статей 30, 62 ЦПК, суд, задовольнивши позов Г. про визнання дійсним договору купівлі-продажу спірного будинку, не

встановив сторони та характер правовідносин, що виникли, факт порушення прав і свобод Г., за захистом яких вона звернулася, і за наявності у відповідачів чинних правостановлюючих документів на все домоволодіння визнав право власності на будинок, позначений на схемі домоволодіння літерою «Б», за позивачкою.

Зважаючи на те, що судові рішення постановлені з порушенням норм матеріального та процесуального

права, що призвело до неправильного вирішення справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 19 травня 2003 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду м. Києва від 30 липня 2003 р. скасувала і направила справу на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Рішення у господарських справах

Згідно зі ст. 32 Господарського процесуального кодексу України фінансовий чек (квитанція) є доказом. Якщо у суду виник сумнів щодо його достовірності чи він дійшов висновку про недостатність такого доказу, то суд може витребувати додаткові докази, але не має законних підстав для повернення скарги

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 25 листопада 2003 р. (в и т я г)

У вересні 2001 р. відкрите акціонерне товариство «Криворізьке автотранспортне підприємство 14129» (далі — ВАТ) звернулося до Господарського суду Дніпропетровської області з позовом до товариства з обмеженою відповідальністю «Орбіта ЛТД» (далі — ТОВ) про стягнення заборгованості за користування автобусом на суму 79 тис. 537 грн. та 3 % річних, що становить 4 тис. 573 грн. Позовні вимоги обґрунтовувалися тим, що всупереч п. 2.6.8 договору від 25 грудня 1998 р. № 3/11 про надання автопослуг автобусами ВАТ, укладеного між сторонами, відповідач своєчасно не сплатив за користування автобусом.

ТОВ проти позову заперечувало, посилаючись на пропуск строку позовної давності.

Справа розглядалася судами неодноразово. Останнім рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 17 вересня 2002 р. позов задоволено, посилаючись на відсутність між сторонами договірних відносин, як вони розуміються у ч. 2 ст. 366 ЦК, згідно з якою застосовується шестимісячний строк позовної давності.

Постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 28 січня 2003 р. рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 17 вересня 2002 р. залишено без зміни.

ТОВ подало касаційну скаргу на зазначене рішення апеляційного суду до Вищого господарського суду України, в якій посилалися на неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм статей 72, 358 та 366 ЦК. Вищий господарський суд України ухвалами від 23 квітня та від 13 серпня 2003 р. повернув скаргнику заяву без розгляду на підставі відповідно п. 5 ст. 111³ ГПК і пунктів 3, 6 ст. 111³.

6 листопада 2003 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою ТОВ порушив касаційне провадження з перегляду ухвали Вищого господарського суду України від 13 серпня 2003 р. Скарга мотивува-

лася неправильним застосуванням норм процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, представників сторін, дослідивши доводи касаційної скарги та перевіривши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий господарський суд України безпідставно відмовив ТОВ у відновленні строку на подання касаційної скарги, оскільки первісне повернення касаційної скарги здійснено ним з порушенням положень пунктів 3, 6 ст. 111³ ГПК.

Висновок про відсутність доказів направлення копії касаційної скарги іншій стороні у справі не відповідає фактичним обставинам справи. Скаргник подав доказ надсилання копії касаційної скарги — квитанцію від 28 лютого 2003 р. № 2138, видану поштовим відділенням.

Згідно зі ст. 32 ГПК така квитанція є доказом. Якщо у суду виник сумнів щодо її достовірності чи він дійшов висновку про недостатність такого доказу, суд міг і повинен був витребувати додаткові докази, але не мав законних підстав для повернення скарги.

Посилання Вищого господарського суду України на невідповідність поданої позивачем касаційної скарги вимогам процесуального законодавства, не зазначення касатором суті порушення або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права спростовуються змістом касаційної скарги. Наведені ТОВ доводи за своєю суттю відповідають вимогам п. 4 ст. 111 ГПК.

Повертаючи повторно подану касаційну скаргу, порушивши таким чином положення ст. 53 ГПК, суд не дав належної правової оцінки тій обставині, що пропуск строку на її подання стався внаслідок незаконного повернення ним скаргнику вперше поданої касаційної скарги, яку було подано вчасно.

За таких обставин висновок Вищого господарського суду України щодо невідповідності касаційної скарги вимогам розд. XII ГПК не відповідає положенням процесуального законодавства.

Тому, керуючись статтями 111, 111¹⁷, 111¹⁸, 111¹⁹, 111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах касаційну скаргу ТОВ задовольнила, ухвалу Вищого господарського суду України від 13 серпня 2003 р. скасувала, а справу направила на новий розгляд до Вищого господарського суду України.

Рішення у кримінальних справах

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті, за якою особу визнано винною

Ухвала колегії сугдів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2003 р. (в и т я г)

Вироком Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 25 листопада 2002 р. К. засуджено за ч. 3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 цього Кодексу його звільнено від відбування покарання з випробуванням із іспитивим строком два роки і відповідно до ст. 77 КК йому призначено додаткове покарання у виді штрафу в розмірі 510 грн.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

К. визнано винним у тому, що він 1 вересня 2002 р. проник на територію автомайстерні сільськогосподарського виробничого кооперативу і вчинив крадіжку на суму 990 грн.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про зміну вироку щодо К.: відміну рішення про призначення засудженому додаткового покарання у виді штрафу у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону.

Колегія суддів Судової палати Верховного Суду України касаційне подання задовольнила з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК штраф є грошовим стягненням, що накладається судом у випадках і в межах, встановлених Особливою частиною цього Кодексу, а згідно з ч. 3 зазначеної статті як додаткове покарання він може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК.

Оскільки ч. 3 ст. 185 КК передбачено покарання лише у виді позбавлення волі, додаткове покарання — штраф — суд призначив неправильно. Посилання при цьому на ст. 77 КК є безпідставним. Хоча ця стаття передбачає можливість призначення додаткового покарання — штрафу, проте це допустимо тільки за умови, що воно передбачено санкцією тієї статті, за якою особа засуджується.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України змінила вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 25 листопада 2002 р., виключивши додаткове покарання — штраф.

Суд може позбавити засудженого права обіймати тільки ті посади чи займатися тільки тією діяльністю, з використанням яких було вчинено злочин

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 17 жовтня 2003 р. (в и т я г)

Вироком Донецького обласного суду від 15 грудня 1999 р. З. засуджено за ч. 3 ст. 168 КК 1960 р. на

10 років позбавлення волі з конфіскацією майна та позбавленням права протягом п'яти років обіймати посади, пов'язані з викладацькою діяльністю.

Ухвалою судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 4 травня 2000 р. цей вирок змінено: основне покарання із застосуванням ст. 44 КК 1960 р. пом'якшено до шести років позбавлення волі.

Постановою Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 8 листопада 2001 р. зазначені судові рішення приведені у відповідність із КК 2001 р. При цьому строк додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з викладацькою діяльністю, зменшено до трьох років.

З. визнано винною у тому, що вона, працюючи викладачем кафедри вищої математики Приазовського державного технічного університету й обіймаючи посаду доцента, одержувала від студентів хабарі за позитивні оцінки на екзаменах та заліках. За період із 24 січня 1996 р. по 19 червня 1998 р. вона, використовуючи своє службове становище, одержала хабарі на загальну суму 3 тис. 857 грн., що становить особливо великий розмір.

У клопотанні про перегляд справи в порядку виключного провадження засуджена З. просила змінити постановлені щодо неї судові рішення в частині призначення їй додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з викладацькою діяльністю, і постановити, що ці посади їй заборонено обіймати в разі, якщо вони пов'язані з організаційно-розпорядчими обов'язками.

Розглянувши справу за поданням п'яти суддів на спільному засіданні, Судова палата у кримінальних справах і Військова судова колегія Верховного Суду України клопотання засудженої З. задовольнили з таких підстав.

Відповідно до ст. 31 КК 1960 р. зазначене додаткове покарання призначається у випадках, коли за характером вчинених винним злочинів по посаді або при занятті певною діяльністю суд визнає неможливим збереження за ним права обіймати такі посади або займатися цією діяльністю.

Оскільки З., обіймаючи посаду доцента, на підставі Положення про організацію учбового процесу у Приазовському державному технічному університеті та Посадової інструкції педагогічних працівників кафедри вищої математики виконувала організаційно-розпорядчі обов'язки — тобто була посадовою особою, то суд міг застосувати до неї додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням зазначених обов'язків у сфері викладацької діяльності. Суд же, позбавивши З. права обіймати посади, пов'язані з викладацькою діяльністю, фактично позбавив її можливості працювати відповідно до отриманої нею освіти.

За таких обставин вирок Донецького обласного суду від 15 грудня 1999 р. щодо З. в частині призначення їй додаткового покарання має бути змінений, так само як і ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 4 травня 2000 р.

Оскільки допущену помилку не було виправлено у касаційному порядку, підлягає відповідній зміні також постановою Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 8 листопада 2001 р.

На підставі наведеного, керуючись статтями 400^а і 400^в КПК, Судова палата у кримінальних справах та Військова судова колегія Верховного Суду України судові рішення змінили й визнали З. засудженою з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків у сфері викладацької діяльності, строком на три роки.

Коли особа, щодо якої було застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням, до постановлення вироку в першій справі вчинила інший злочин, за який вона засуджена до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається.

Дії, пов'язані із заволодінням чужим майном шляхом шахрайства, вчинені повторно, кваліфікуються за ч. 2 ст. 190 КК і додаткової кваліфікації за ч. 1 цієї статті не потребують

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 7 жовтня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком Дзержинського районного суду м. Харкова від 16 жовтня 2002 р. Х. засуджено: за ч. 1 ст. 190 КК — на три роки обмеження волі, за ч. 2 ст. 190 КК — на три роки позбавлення волі, а за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК — на три роки позбавлення волі. Відповідно до ч. 5 ст. 71 КК до призначеного покарання частково приєднано невідбуте покарання за вироком Жовтневого районного суду м. Харкова від 21 червня 2002 р., яким Х. був засуджений за ч. 1 ст. 186 КК на два роки позбавлення волі і на підставі ст. 75 КК звільнений від покарання з випробуванням протягом іспитового строку тривалістю один рік, і остаточно визначено три роки один місяць позбавлення волі. Постановлено стягнути з Х. на відшкодування матеріальної шкоди 3 тис. 728 грн.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

Х. визнано винним у тому, що він, виконуючи обов'язки адміністратора товариства з обмеженою відповідальністю, у період із 21 вересня 2000 р. по 7 квітня 2001 р. шляхом обману і зловживання довірою під час оформлення нарядів-замовлень на ремонт автомобілів та надання інших послуг громадянам станцією технічного обслуговування товариства заволодів чужим майном на суму 5 тис. 31 грн., вчинивши ці дії повторно і завдавши потерпілим значної шкоди.

У касаційній скарзі захисник, не оспорожуючи доведеності вини Х. у вчиненому, просив змінити вирок — застосувати щодо засудженого ч. 4 ст. 70 замість ст. 71 КК, а також пом'якшити йому покарання за ч. 2 ст. 190 КК, обравши таке, яке не пов'язане з

реальним позбавленням волі. При цьому захисник посилався на те, що суд не врахував позитивних даних про особу засудженого і відсутності обтяжуючих відповідальність обставин, а тому обране йому за ч. 2 ст. 190 КК максимальне покарання є надмірно суворим.

Заслухавши доповідача, думку прокурора про необхідність часткового задоволення скарги захисника та зміни вироку, обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України частково задовольнила касаційну скаргу з таких підстав.

Як видно з матеріалів справи, висновок суду про доведеність вини Х. у заволодінні чужим майном шляхом шахрайства за викладених у вироку обставин, вчиненому повторно із завданням значної шкоди потерпілим, ґрунтується на зібраних доказах, яким дано належну оцінку. Суд зазначив у вироку розмір викраденого майна за кожним повторним епізодом злочинної діяльності, правильно кваліфікувавши дії Х. за ч. 2 ст. 190 КК. Водночас він помилово кваліфікував дії засудженого ще й за ч. 1 цієї статті.

Оскільки за фактичними обставинами справи всі дії Х., пов'язані із заволодінням чужим майном, охоплюються диспозицією ч. 2 ст. 190 КК і додаткової кваліфікації за ч. 1 зазначеної статті не потребують, то касаційний суд визнав за необхідне виключити з вироку цю кваліфікацію як зайву і відповідно — покарання, призначене засудженому за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК.

Що стосується призначеного Х. покарання за ч. 2 ст. 190 КК, то воно відповідає характеру і ступеню тяжкості вчиненого злочину й даним про особу винного і є необхідним для виправлення останнього та запобігання новим злочинам. Касаційний суд не знайшов підстав для пом'якшення покарання засудженому, про що просив у скарзі захисник.

Водночас суд припустився помилки при застосуванні щодо засудженого положень ч. 5 ст. 71 КК та призначенні йому покарання за сукупністю вироків.

Як свідчать матеріали справи, злочин, відповідальність за який передбачено ч. 2 ст. 190 КК, був вчинений Х. до постановлення першого за часом вироку щодо нього від 21 червня 2002 р., яким його засуджено за ч. 1 ст. 186 КК. За таких обставин має місце сукупність злочинів, а не вироків, тому при призначенні покарання суд мав би керуватися положеннями ч. 4 ст. 70 КК, а не ст. 71 КК.

Однак виходячи з того, що згідно з вироком від 21 червня 2002 р. щодо Х. було застосовано умовне засудження на підставі ст. 75 КК, а злочин, за який він засуджений за ч. 2 ст. 190 КК до реального позбавлення волі, був вчинений ним до постановлення цього вироку, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно.

З урахуванням наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок змінила, виключивши як зайву кваліфі-

кацію дій засудженого за ч. 1 ст. 190 КК, а також покарання, призначене йому за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК, і визнала Х. засудженим за ч. 2 ст. 190 КК на три роки позбавлення волі.

Крім того, вона виключила з вироку призначене Х. покарання за сукупністю вироків на підставі ч. 5 ст. 71 КК і зазначила, що вирокі від 21 червня 2002 р. і від 16 жовтня 2002 р. виконуються самостійно.

Відповідно до ст. 98 КК України покарання у виді конфіскації майна не застосовується до осіб, які вчинили злочини в неповнолітньому віці

*Ухвала колегії сьдгів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 28 жовтня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 12 листопада 2002 р. Б.А. засуджено за ч. 3 ст. 187 КК на сім років позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому майна та за ч. 2 ст. 296 КК на один рік позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів йому остаточно призначено сім років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 17 січня 2003 р. вирок залишено без зміни.

Б.А. визнано винним у тому, що він 19 червня 2002 р. за попередньою змовою із засудженими у цій же справі Ч., Б.З., С.Є. вчинив розбійний напад на С.Л., а також у хуліганських діях щодо М.

У касаційному поданні заступник Генерального прокурора України порушив питання про виключення з вироку рішення про застосування щодо Б.А. додаткової міри покарання у виді конфіскації майна, посиляючись на те, що Б.А. засуджений у 17-річному віці, а в КК не передбачено застосування такого покарання до неповнолітніх.

Перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирішила, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, Б.А. вчинив злочин і був засуджений у неповнолітньому віці. У ст. 98 КК наведено перелік кримінальних покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх. Про такий вид додаткового покарання, як конфіскація майна, там не йдеться. Отже, суд неправильно застосував це покарання до Б.А., і його слід виключити з вироку. Необхідно також змінити в цій частині ухвалу апеляційного суду.

На підставі викладеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника Генерального прокурора України задовольнила: змінила судові рішення щодо Б.А., виключивши з них додаткове покарання — конфіскацію майна.

Вчинення умисного вбивства двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК тоді, коли позбавлення життя кількох осіб охоплювалося єдиним умислом винної особи і здійснювалося в одному місці без значного розриву у часі.

При недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину суд постановляє виправдувальний вирок. Закриття провадження у справі з такої підстави відповідно до п. 2 ст. 213 КПК України допускається лише на стадії досудового слідства

*Ухвала колегії сьдгів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 26 серпня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернівецької області від 13 травня 2003 р. Г. визнано винним в умисному вбивстві двох осіб із урахуванням того, що він раніше вже вчинив умисне вбивство, і засуджено за пунктами 1, 13 ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі. Цим же вироком К., яка обвинувачувалась у пособництві Г., відповідно до п. 2 ст. 213 КПК звільнено від відбування покарання у зв'язку з недоведеністю участі у вчиненні злочину, і провадження у справі щодо неї закрито.

Суд визнав, що у серпні 2002 р. Г. під час вживання спиртних напоїв у квартирі на ґрунті особистих неприязних стосунків вчинив умисне вбивство чоловіка, ім'я якого не встановлено, завдавши йому удари ножем у життєво важливі органи, труп розчленував і разом із К. вивіз та сховав у різних місцях.

3 жовтня 2002 р. в стані алкогольного сп'яніння в тій же квартирі він на ґрунті особистих неприязних стосунків умисно вбив Б., завдавши їй кілька ударів ножем, труп розчленував і разом із К. вивіз та скинув у річку.

К. було пред'явлено обвинувачення за ч. 5 ст. 27, п. 7 ч. 2 ст. 115 КК у співучасті Г. в умисному вбивстві чоловіка, якому вона завдала кілька ударів ножем.

У касаційному поданні прокурор, посиляючись на те, що суд безпідставно закрит справу щодо К., просив вирок у цій частині скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд.

Захисник Г. у касаційній скарзі посилався на те, що вина Г. у вчиненні вбивства чоловіка не доведена, що того вбила Б., а засуджений тільки допоміг їй сховати труп. Убивство Б., на думку захисника, його підзахисний вчинив, захищаючись від нападу потерпілої, тобто при перевищенні меж необхідної оборони. Захисник просив вирок змінити, перекваліфікувати дії засудженого на ч. 1 ст. 396 та ст. 118 КК, призначивши йому покарання в межах санкцій, передбачених цими статтями.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, заслухавши доповідача, пояснення прокурора та адвоката, змінила вирок, зазначивши в ухвалі таке.

Висновок суду про доведеність вини Г. в умисному вбивстві чоловіка, ім'я якого не встановлено, та Б.

відповідає фактичним обставинам справи й обґрунтований сукупністю розглянутих у судовому засіданні та наведених у вирок доказів.

Так, згідно з показаннями Г. та К. під час явки з повинною, на допитах, а також при відтворенні обставини й обставин події, у тому числі в присутності захисників, прокурора та понятих на стадії досудового слідства, Г. вчинив умисне вбивство двох осіб за наведених у вирок обставин, з допомогою К. розчленував і сховав їх трупи.

У подальшому підсудні відмовилися від цих показань і заявили, що вони непричетні до вбивства чоловіка, ім'я якого не встановлено, а Г. — і про відсутність у нього умислу на вбивство Б.

Після ретельної перевірки суд обґрунтовано визнав достовірними показання Г. і К. щодо обставин вчинення Г. умисного вбивства чоловіка, ім'я якого не встановлено, та Б.

Посилання в касаційних скаргах на те, що Г. і К. з'явилися з повинною і дали показання, в яких обмовили себе під впливом недозволених методів слідства, є безпідставними. Такі посилання підсудних перевірялись як на стадії досудового слідства, так і в судовому засіданні і підтвердження не знайшли, про що обґрунтовано зазначено у вирок. Жодних доказів про недозволені методи слідства в касаційних скаргах не наведено.

Про достовірність зазначених явок із повинною та зізнань, а отже, про доведеність вини Г. в умисному вбивстві свідчать такі наведені у вирок докази: дані протоколів огляду місця подій про те, за яких обставин і де було знайдено частини розчленованих трупів потерпілих; дані протоколів відтворення обстановки й обставин події за участю Г. та К., під час якого вони показали, за яких обставин, де й коли було вбито потерпілих, як було розчленовано та приховано ними трупи; висновки судово-медичних та інших експертиз, які відповідають показанням Г. та К. про спосіб убивства та розчленування трупів; показання свідків та ін. Сукупністю цих доказів спростовуються наведені у касаційних скаргах посилання на недоведеність вини Г. в умисному вбивстві.

Проте матеріали справи свідчать, що Г. не мав єдиного умислу на вбивство одразу двох осіб. Доведено, що перше вбивство він вчинив у серпні 2002 р., а друге — 3 жовтня того ж року. Попередня судимість Г. від 20 серпня 1975 р. за ст. 94 КК погашена строком давності.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок змінила, дії Г. щодо чоловіка, ім'я якого не встановлено, перекваліфікувала на ч. 1 ст. 115 КК як умисне вбивство на ґрунті особистих неприязних стосунків, а щодо Б. — на п. 13 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство. У зв'язку з цим з обвинувачення Г. за ч. 2 ст. 115 КК виключена кваліфікуюча ознака, передбачена п. 1 цієї статті, — вбивство двох осіб.

Судова колегія визнала, що перекваліфікація дій Г. не є підставою для пом'якшення йому покарання, оскільки він раніше судимий, негативно характери-

зується, вчинив особливо небезпечні злочини у стані алкогольного сп'яніння і за обставин, які свідчать про його підвищену суспільну небезпечність.

Порушень кримінально-процесуального закону, які тягли б скасування вироку щодо Г., у справі не встановлено.

Вирок щодо К. також не ґрунтується на законі.

Згідно зі ст. 327 КПК вирок суду може бути обвинувальним або виправдувальним, при цьому й той, і інший повинні бути мотивовані судом. Відповідно до ст. 335 КПК в резолютивній частині обвинувального вироку, зокрема, має бути зазначений кримінальний закон, за яким підсудного визнано винним, призначене судом покарання; у резолютивній частині виправдувального вироку — що підсудний у пред'явленому обвинуваченні визнається невинуватим і по суду виправданим.

Проте суд цих вимог закону не виконав, не зазначив, який же вирок постановлено щодо К. — обвинувальний чи виправдувальний. Рішення суду про звільнення К. від відбування покарання у зв'язку з недоведеністю її участі у вчиненні злочину і закриття провадження у справі щодо неї на підставі ст. 213 КПК не відповідає вимогам закону.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок щодо К. скасувала з направленням справи на новий судовий розгляд.

Заволодіння майном громадян шляхом зловживання довір'ям має кваліфікуватися не як грабіж, а як шахрайство

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2003 р. (в и т я г)

Вироком Оболонського районного суду м. Києва від 10 жовтня 2002 р. С. засуджено за ч. 2 ст. 141 КК 1960 р. на два роки позбавлення волі.

Ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 18 березня 2003 р. вирок залишено без зміни.

С. визнано винним у пограбуванні Р. за таких обставин. 23 червня 2001 р. приблизно о 21-й годині він підійшов до неповнолітнього Р. і попросив покататися на його велосипеді. Р. погодився за умови, що той не від'їжджатиме від нього на відстань більше 10 метрів. Здійснюючи свій злочинний намір, спрямований на відкрите викрадення чужого майна, С. сів на велосипед і з місця вчинення злочину втік. Потерпілому було заподіяно матеріальну шкоду на суму 1 тис. 100 грн.

У касаційній скарзі захисник засудженого просив змінити зазначені судові рішення і перекваліфікувати дії С. на ч. 1 ст. 143 КК 1960 р. з пом'якшенням призначеного йому покарання.

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, суд правильно встановив обставини вчинення злочину, але дав діям С. неправильну юридичну оцінку.

Так, С. визнав, що, побачивши у незнайомого хлопця велосипед «Форестер», він попросив покататися, пообіцявши тільки проїхатися по двору. Хлопець дав велосипед за умови, що С. не від'їжджатиме від нього далі ніж на 15 метрів. Проїхавши навколо будинку, зловмисник поїхав до свого знайомого, де залишив велосипед, який наступного дня продав на ринку за 200 грн., а гроші витратив у комп'ютерному клубі.

За показаннями потерпілого Р., коли він катався на велосипеді у дворі свого будинку, до нього підійшов малознайомий С. і попросив покататися, при цьому запропонував залишити щось у заставу. У такий спосіб С. увійшов до нього в довір'я, і він дав тому велосипед, але попросив не від'їжджати далі ніж на 10 метрів. Сівши на велосипед, С. поїхав з двору і не повернувся.

Таким чином, під час судового слідства встановлено, що потерпілий Р. добровільно передав свій велосипед С., який скористався його довір'ям, а тому висновок суду першої інстанції про те, що С. заволодів велосипедом відкрито, шляхом грабежу, є безпідставним.

Апеляційна інстанція, дійшовши висновку про те, що С. заволодів велосипедом потерпілого шляхом обману, безпідставно погодилася з висновком суду першої інстанції про наявність у діях засудженого складу злочину, відповідальність за який передбачено ч. 2 ст. 141 КК 1960 р.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирішила, що дії С. підлягають перекваліфікації на ч. 2 ст. 143 зазначеного Кодексу. Але оскільки засудженому на момент вчинення цього діяння виповнилося лише 15 років, він відповідно до ч. 2 ст. 10 КК 1960 р. не є суб'єктом злочину, відповідальність за який передбачено ст. 143 КК 1960 р.

За таких обставин судові рішення скасовано, а справу щодо С. закрито за відсутністю в його діях складу злочину на підставі п. 2 ст. 6 КПК.

Унаслідок неповноти та односторонності дослідження доказів апеляційний суд помилково змінив вирок суду першої інстанції, яким особу було засуджено за умисне вбивство без обтяжуючих обставин, і визнав, що цей злочин вчинено з необережності

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 жовтня 2003 р. (в и т я г)

Вироком Новозаводського районного суду м. Чернігова від 11 червня 2002 р. В.В. засуджено за ст. 94 КК 1960 р. на вісім років позбавлення волі. Постановлено стягнути із засудженої на користь потерпілого З. на відшкодування матеріальної та моральної шкоди відповідно 5 тис. 412 грн. і 5 тис. грн.

Ухвалою Апеляційного суду Чернігівської області від 22 серпня 2002 р. вирок змінено: дії В.В. перекваліфіковано на ст. 98 КК 1960 р. і призначено покарання у виді трьох років позбавлення волі.

На підставі п. «б» ст. 1 Закону від 5 липня 2001 р. № 2593-III «Про амністію» В.В. від покарання звільнено.

Рішення суду про стягнення з В.В. на користь З. 5 тис. 412 грн. матеріальної шкоди скасовано.

Як визнав апеляційний суд, В.В. 31 березня 2001 р., перебуваючи в гостях у своєї тітки В.Н. і будучи у стані алкогольного сп'яніння, під час сварки, яка переросла у бійку, з необережності позбавила ту життя. При цьому В.В. схопила потерпілу лівою рукою за одяг і, перекрутивши його, здавила останній шию. Одночасно з силою здавлювала потерпілій шию правою рукою і била її спиною та головою об стіну. Після того як потерпіла перестала чинити опір, В.В. з силою відштовхнула її, внаслідок чого В.Н. впала на підлогу. Від заподіяних тілесних ушкоджень потерпіла померла.

У касаційних скаргах: Ш., законний представник потерпілого З., висловив думку, що дії В.В. слід кваліфікувати як умисне вбивство за ст. 94 КК 1960 р. і призначити їй покарання за цей злочин; С., захисник В.В., просив скасувати судові рішення і закрити справу за недоведеністю вини В.В. у вчиненні вбивства.

Розглянувши касаційні скарги, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що вони підлягають частковому задоволенню.

Органи досудового слідства і суд першої інстанції кваліфікували дії В.В. за ст. 94 КК 1960 р. як умисне вбивство.

Апеляційний суд зазначив, що смерть потерпілої настала від заподіяних засудженою тілесних ушкоджень і що, кваліфікуючи дії В.В. за ст. 94 КК 1960 р., суд першої інстанції не врахував конкретних обставин, за яких було заподіяно тілесні ушкодження, та ставлення засудженої до смерті потерпілої. Ураховавши ці обставини, апеляційний суд перекваліфікував дії В.В. на ст. 98 КК як убивство, вчинене з необережності. На обґрунтування такої кваліфікації він посилався в ухвалі на показання свідків К.Н., К.О., П., потерпілого З., а також на висновок судово-медичної експертизи щодо причин смерті В.Н.

Проте з показань зазначених свідків не можна повною мірою встановити зміст злочинного умислу засудженої, оскільки вони не були очевидцями злочину.

Згідно з висновком судово-медичної експертизи, численні тілесні ушкодження, які виникли незадовго до смерті, у своїй сукупності є тяжкими за ознакою небезпечності для життя.

Причиною смерті потерпілої стала механічна асфіксія органів дихання внаслідок здавлювання органів шиї.

Пославшись на зазначений висновок експертизи, апеляційний суд не врахував кількість, локалізацію, характер заподіяних потерпілій тілесних ушкоджень, конкретну причину смерті, а також не навів в ухвалі доказів, які підтверджували б, що В.В. вчинила вбивство з необережності.

Проте суб'єктивне ставлення винного до наслідків його дій, яке є визначальним при відмежуванні умисного вбивства від убивства з необережності, необхідно оцінювати не лише виходячи з показань винного, а й з урахуванням сукупності всіх доказів: показань свідків, потерпілих про характер дій винного, знарядь вчинен-

ня злочину, причини припинення злочинних дій, висновків судово-медичної експертизи про локалізацію і характер тілесних ушкоджень.

Таким чином, суд апеляційної інстанції поверхово дослідив докази, що мають істотне значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу засудженої В.В. та правильної правової оцінки її дій.

У цій справі апеляційний суд дослідив докази однобічно і неповно, внаслідок чого неправильно застосував кримінальний закон. Тому колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалу апеляційного суду скасувала і направила справу на новий апеляційний розгляд.

Постанову суду про закриття кримінальної справи скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд в іншому складі суду, оскільки адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, настає, якщо вони за своїм характером відповідно до закону не тягнуть кримінальної відповідальності

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 березня 2003 р.
(в и т я г)*

Постановою Локачинського районного суду Волинської області від 15 травня 2002 р. провадження у кримінальній справі за обвинуваченням П. за ч. 1 ст. 213 КК закрито на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК і зобов'язано Локачинський РВ УМВС України в зазначеній області порушити адміністративне провадження у зв'язку з на-

явністю в діях П. правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 164^м КпАП.

Згідно з обвинуваченням, П. створив за місцем свого проживання незаконний пункт прийому брухту чорних металів і з кінця листопада 2001 р. по 26 лютого 2002 р. здійснював з ним операції без державної реєстрації та спеціального дозволу (ліцензії).

У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування постанови у зв'язку з неправильним застосуванням судом кримінального закону та невідповідністю прийнятого рішення тяжкості вчинених діянь.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання задовольнила з таких підстав.

Згідно з ч. 2 ст. 9 КпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо вони за своїм характером відповідно до закону не тягнуть кримінальної відповідальності.

Частиною 1 ст. 213 КК передбачено кримінальну відповідальність за здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів без державної реєстрації або спеціального дозволу та організацію незаконних пунктів прийому металобрухту, і саме ці ознаки злочину наявні в діях П.

З урахуванням наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що кримінальну справу за обвинуваченням П. за ч. 1 ст. 213 КК було закрито на підставі п. 2 ст. 6 КПК необгрунтовано, оскільки суд неправильно застосував чинне законодавство. Тому постанову суду про закриття цієї справи скасовано з направленням останньої на новий судовий розгляд тим же судом у іншому складі.

У 2004 р. вийдуть друком такі видання Верховного Суду України

Вісник Верховного Суду України
Передплатний індекс — 40358.
Періодичність — 12 разів на рік.

Рішення Верховного Суду України
Передплатний індекс — 40646.
Періодичність — 2 рази на рік.

Постанови Пленуму Верховного Суду України (у 2-х томах)
Передплатний індекс — 08873.
Періодичність — 1 раз на рік.

Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах
Передплатний індекс — 08872.
Періодичність — 1 раз на рік.

Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах
Передплатний індекс — 08869.
Періодичність — 1 раз на рік.

Постанови Верховного Суду України та Вищого господарського суду України у господарських справах
Передплатний індекс — 08867.
Періодичність — 12 разів на рік.

Судова практика Верховного Суду України у цивільних справах
Передплатний індекс — 08868.
Періодичність — 1 раз на рік.

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах
Передплатний індекс — 08866.
Періодичність — 1 раз на рік.

Судова практика Верховного Суду України в адміністративних справах
Передплатний індекс — 08871.
Періодичність — 1 раз на рік.

Судова практика Верховного Суду України у господарських справах
Передплатний індекс — 08865.
Періодичність — 2 рази на рік.

Передплатити зазначені видання, крім видань з періодичністю 1 раз на рік, можна за «Каталогом видань України 2004 р.» та додатком до нього в усіх відділеннях зв'язку.

Ці видання також можна замовити за адресою:

Концерн «Видавничий Дім «ІН ЮРЕ»
04107 Київ 107,

вул. Багговутівська, 17-21.

Тел./факс: (044) 244-5189, 219-1406, 216-3466.

E-mail: concern_inYure@e-post.com.ua

У Пленумі Верховного Суду України

Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди

Постанова

Пленуму Верховного Суду України
від 27 березня 1992 р. № 6

(зі змінами, внесеними постановами від 8 липня 1994 р. № 7, від 30 вересня 1994 р. № 11,
від 25 травня 1998 р. № 15 та від 24 жовтня 2003 р. № 9)

Обговоривши матеріали узагальнення судової практики в цивільних справах за позовами про відшкодування шкоди, Пленум Верховного Суду України відмічає, що суди республіки в цілому правильно вирішують ці справи. Разом з тим окремими судами не повно з'ясовується наявність передбачених законом підстав для застосування майнової відповідальності, неправильно визначається розмір відшкодування шкоди, зокрема при заподіянні її ушкодженням здоров'я, допускаються інші помилки в застосуванні норм, які регулюють зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди. Суди не завжди виявляють причини й умови, що сприяють заподіяння шкоди, і реагують на них окремими ухвалами.

(Преамбула зі змінами, внесеними постановою
від 25 травня 1998 р. № 15)

Пленум Верховного Суду **п о с т а н о в л я є**:

1. Судам необхідно усунути недоліки, що є в діяльності по розгляду цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди, підвищити рівень здійснення правосуддя в цих справах і забезпечити вирішення їх у точній відповідності із законом.

При покладенні обов'язку по відшкодуванню шкоди (майнової відповідальності) суди повинні виходити з положень гл. 40 Цивільного кодексу Української РСР (далі — ЦК), Закону України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» та іншого законодавства України, що регулює дані правовідносини, і враховувати, що правильне вирішення цього питання має важливе значення в захисті цивільних прав громадян та юридичних осіб.

Відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, провадиться згідно із законодавством про страхування від нещасного випадку. Це законодавство складається з Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105-XIV), Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII «Про охорону праці» (в редакції Закону

від 21 листопада 2002 р. № 229-IV), Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП), а також законодавчих та інших нормативно-правових актів у тій їх частині, що не суперечить Закону № 1105-XIV. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про страхування від нещасного випадку, то застосовуються правила відповідного міжнародного договору.

(Пункт 1 доповнено абзацом третім постановою
від 24 жовтня 2003 р. № 9)

1¹. Вирішуючи питання про прийняття до провадження заяв про відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я, пов'язаним із виконанням трудових обов'язків, суди повинні враховувати, що спори між потерпілим працівником та роботодавцем (незалежно від форм власності та виду діяльності) щодо права на відшкодування зазначеної шкоди підлягають судовому розгляду в порядку, встановленому для вирішення трудових спорів (гл. XV КЗпП). Суд повинен обговорити також питання про притягнення до участі у справі відповідного органу Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі — Фонд) як третьої особи на стороні відповідача, яка не заявляє самостійних вимог.

(Абзац перший п. 1¹ в редакції постанови
від 24 жовтня 2003 р. № 9)

Із заявою про розгляд такого спору потерпілий або інша заінтересована особа можуть звернутися на свій розсуд до суду як безпосередньо, так і після попереднього розгляду спору комісією по трудових спорах (КТС). При цьому необхідно враховувати роз'яснення Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. про те, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку (п. 8 постанови від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»).

(Абзац другий п. 1¹ в редакції постанови
від 25 травня 1998 р. № 15)

Спори щодо розміру шкоди та права на її відшкодування у вигляді страхових виплат на підставі Закону № 1105-XIV між особами (які підлягають страхуванню від нещасного випадку, членами сім'ї чи утриманцями таких осіб, особами, які добровільно застрахувалися від зазначених випадків) та страховиком розглядаються судами в позовному провадженні за загальними правилами.

(Пунктом 1¹ постанову доповнено постановою від 8 липня 1994 р. № 7.

Пункт 1¹ доповнено абзацом третім постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

1². На підставі Закону № 1105-XIV у вигляді страхових виплат відшкодовується шкода особам, які застраховані від нещасного випадку відповідно до цього Закону, та особам, право яких на отримання відшкодування шкоди, заподіяної їм унаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання, пов'язаних із виконанням ними трудових обов'язків, було встановлено раніше згідно з відповідним законодавством СРСР, Української РСР або України. У разі смерті зазначених потерпілих право на страхові виплати належить членам їхніх сімей та утриманцям.

Особам, які потерпіли на виробництві до 1 квітня 2001 р., Фонд сплачує страхові виплати та надає соціальні послуги з того часу, коли відповідні підприємства передали йому в установленому порядку документи, що підтверджують право цих працівників (членів їхніх сімей) на такі виплати й послуги, або коли таке право встановлено в судовому порядку.

Уся заборгованість із відшкодування зазначеної матеріальної та моральної шкоди виплачується потерпілим на виробництві та членам їхніх сімей (утриманцям) роботодавцями, а в разі їх ліквідації без створення правонаступника — Фондом. Спори, що виникають із приводу заборгованості, повинні вирішуватись на підставі законодавства, яке було чинним на момент виникнення в потерпілого права на відшкодування шкоди.

(Пунктом 1² постанову доповнено постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

1³. Дія Закону № 1105-XIV не поширюється на працівників, які виконували роботу не відповідно до трудового договору, а на інших юридичних підставах і не є суб'єктами страхування від нещасного випадку, а також на осіб, зазначених у ст. 11 цього Закону, які не сплачували страхових внесків із добровільного страхування від нещасного випадку. Питання про відповідальність за ушкодження їхнього здоров'я має вирішуватись на підставі відповідних норм цивільного законодавства.

(Пунктом 1³ постанову доповнено постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

1⁴. Зміни в регулюванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням його здоров'я при виконанні трудових обов'язків, не можуть бути підставою для відмови у прийнятті заяви або закриття провадження у справі з тих мотивів, що згідно із Законом № 1105-XIV відшкодування шкоди

має провадитися не роботодавцем, про що заявляються вимоги, а Фондом. У тому разі, коли позов пред'явлено до неналежного відповідача, питання про його заміну вирішується згідно зі ст. 105 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК).

(Пунктом 1⁴ постанову доповнено постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

2. Розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що відповідно до статей 440 і 450 ЦК шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, — незалежно від наявності вини.

(Абзац перший п. 2 зі змінами, внесеними постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

При заподіянні шкоди джерелом підвищеної небезпеки на його володільця не може бути покладено обов'язок по її відшкодуванню, якщо вона виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого, а у випадках, передбачених спеціальним законом, — тільки умислу потерпілого. Якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого, коли іншого не встановлено законом, розмір належного з володільця джерела підвищеної небезпеки відшкодування має бути зменшений або у відшкодуванні шкоди має бути відмовлено.

Правила ст. 454 ЦК про зменшення розміру відшкодування або відмову у відшкодуванні шкоди з урахуванням ступеня вини потерпілого застосовуються і в інших випадках заподіяння шкоди майну, а також особі громадянина, однак у кожному разі підставою до цього може бути груба необережність потерпілого (перебування в нетверезому стані, інші порушення правил безпеки праці або нехтування правилами безпеки руху тощо), а не проста необачність. Правила цієї норми закону про можливість зменшення розміру відшкодування шкоди, заподіяної громадянином, залежно від його майнового стану застосовуються у виняткових випадках, коли стягнення шкоди у повному розмірі неможливе або поставить відповідача в дуже тяжке становище.

(Абзац третій п. 2 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)

3. Роз'яснити судам, що шкода, заподіяна кількома особами, відшкодовується кожною з них у частині, заподіяній нею (в порядку часткової відповідальності).

Особи, які спільно заподіяли шкоду, тобто заподіяли неподільну шкоду взаємопов'язаними, сукупними діями або діями з єдністю наміру, несуть солідарну відповідальність перед потерпілими. У такому ж порядку відповідають володільці джерел підвищеної небезпеки за шкоду, заподіяну внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки іншим особам. Питання про відповідальність за шкоду, заподіяну

при цьому самим джерелам підвищеної небезпеки, кожного із їх володільців перед іншим з них вирішується за правилами ст. 440 ЦК: шкода, заподіяна одному з володільців з вини іншого, відшкодовується винним; за наявності лише вини володільця, якому заподіяно шкоду, вона йому не відшкодовується; за наявності вини обох володільців розмір відшкодування визначається відповідно до ступеня вини кожного; за відсутності вини володільців у взаємному заподіянні шкоди жоден із них не має права на відшкодування.

*(Абзац другий п. 3 зі змінами,
внесеними постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)*

Володільця джерела підвищеної небезпеки не відповідає за шкоду, заподіяну цим джерелом, якщо доведе, що воно вибуло з його володіння внаслідок протиправних дій інших осіб, а не з його вини. Особи, які вчинили ці протиправні дії, відшкодовують шкоду за правилами відповідальності володільців джерел підвищеної небезпеки, а коли цьому сприяла винна поведінка володільця (не була забезпечена належна охорона тощо), відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, може бути покладено на особу, що протиправно заволоділа цим джерелом, і на його володільця відповідно до ступеня вини кожного з них.

Особи, винними діями яких заподіяно шкоду джерелу підвищеної небезпеки і які самі не є потерпілими внаслідок шкоди, заподіяної цим джерелом підвищеної небезпеки, відповідають за заподіяну шкоду на підставі ст. 440 ЦК.

У тих випадках, коли разом із заподіянням джерелом підвищеної небезпеки шкоди (не внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки) заподіяно також шкоду джерелу підвищеної небезпеки і цьому сприяла груба необережність потерпілого, згідно з нормами ст. 454 ЦК може бути зменшено розмір відшкодування шкоди потерпілому. Покладення на нього з цих підстав відповідальності за шкоду, заподіяну при цьому джерелу підвищеної небезпеки, ст. 454 ЦК не передбачено.

(Пункт 3 доповнено абзацами четвертим і п'ятим постановою від 8 липня 1994 р. № 7.

*Абзац п'ятий зі змінами,
внесеними постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)*

4. Джерелом підвищеної небезпеки належить визначити будь-яку діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людини, а також діяльність по використанню, транспортуванню, зберіганню предметів, речовин та інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну діями таких джерел, має наставати як при цілеспрямованому їх використанні, так і при мимовільному прояві їх шкідливих властивостей (наприклад, у випадку заподіяння шкоди внаслідок мимовільного руху автомобіля).

Під володільцем джерела підвищеної небезпеки розуміється юридична особа або громадянин, що

здійснюють експлуатацію джерела підвищеної небезпеки на підставі права власності, повного господарського відання, оперативного управління або з інших підстав (договору оренди, довіреності тощо).

Не вважається володільцем джерела підвищеної небезпеки і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка управляє джерелом підвищеної небезпеки на підставі трудових відносин з володільцем цього джерела (шофер, машиніст, оператор тощо).

5. При розгляді справ про відшкодування шкоди за ст. 441 ЦК суди повинні мати на увазі, що крім загальних підстав, передбачених ст. 440 ЦК, відповідальність юридичної особи настає лише у випадках, коли особа, з вини якої заподіяно шкоду, перебуває з даною організацією в трудових відносинах і шкоду заподіяно нею у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків, незалежно від того, постійним, сезонним, тимчасовим, за трудовим договором чи на інших умовах вона була працівником цієї організації.

Господарські (підприємницькі) товариства, кооперативи відповідають за шкоду на підставі ст. 441 ЦК у випадках її заподіяння як їхнім учасником (членом) під час здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від їх імені, так і особами, які виконують роботу за трудовим договором.

*(Абзац другий п. 5 в редакції постанови
від 24 жовтня 2003 р. № 9)*

6. За шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг 15 років, згідно зі ст. 446 ЦК несуть відповідальність перед потерпілим його батьки (усиновителі), опікуни, а у відповідних випадках — учбові, виховні або лікувальні заклади за наявності загальних підстав, передбачених ст. 440 ЦК.

При цьому слід мати на увазі, що батьки (усиновителі) або опікуни несуть майнову відповідальність у випадках, коли шкода, заподіяна неповнолітнім, є наслідком нездійснення за ним контролю, неналежного виховання або неправильного використання щодо нього їхніх прав; учбові, виховні і лікувальні заклади несуть майнову відповідальність за шкоду, якщо вона виникла внаслідок нездійснення ними належного контролю за неповнолітнім в час перебування його під їх наглядом.

Зазначений в ст. 446 ЦК перелік фізичних і юридичних осіб, які несуть відповідальність за шкоду, заподіяну неповнолітніми віком до 15 років, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає.

Шкода, заподіяна неповнолітнім віком від 15 до 18 років, згідно зі ст. 447 ЦК відшкодовується самим заподіювачем. Якщо в останнього немає майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної ним шкоди, відповідний обов'язок покладається на його батьків (усиновителів) або піклувальників за умови їх винної поведінки, що сприяла виникненню шкоди. Цей їх обов'язок припиняється при досягненні заподіювачем повноліття або появи в нього майна чи заробітку, достатніх для відшкодування шкоди.

7. Відповідно до ст. 440 ЦК і ст. 17 Закону України «Про захист прав споживачів» (у редакції Закону від 15 грудня 1993 р.) шкода, заподіяна життю, здоров'ю

або майну громадянина внаслідок наявності конструктивних, рецептурних та інших недоліків товару або результатів виконання робіт, підлягає відшкодуванню особою, якою вона заподіяна (продавцем, виготівником чи виконавцем), незалежно від того, чи перебував потерпілий із цією особою у договірних відносинах. Вони звільняються від відповідальності, якщо доведуть, що шкода виникла внаслідок порушення потерпілим правил користування товаром або його зберігання.

*(Пункт 7 зі змінами,
внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)*

8. Оскільки на підставі ст. 452 ЦК особа, яка відповідає за шкоду, заподіяну з вини іншого, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи, не буде суперечити закону пред'явлення за вибором потерпілого вимог про відшкодування шкоди безпосередньо до винної особи, якщо за законом межі відповідальності останньої та особи, яка за неї відповідає, однакові.

З винної особи за регресною вимогою стягується сума майнових витрат, понесених на виконання зобов'язання по відшкодуванню шкоди, а якщо законом встановлено межі відшкодування або межі відповідальності винної особи, то з неї витрати стягуються в цих межах.

Особа, що відшкодувала шкоду, за яку передбачено відповідальність у солідарному порядку, має на підставі ст. 175 ЦК право зворотної вимоги до кожного із солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено законом, як у випадках, коли відшкодування було присуджено з усіх боржників, так і при покладенні цього обов'язку на вимогу потерпілого на частину з них.

Регресна вимога може бути пред'явлена протягом трьох років з дня виконання зобов'язання про відшкодування шкоди (відшкодування в натурі, виплати суми періодичних платежів тощо).

*(Абзац четвертий п. 8 зі змінами,
внесеними постановою від 25 травня 1998 р. № 15)*

9. Оскільки згідно зі ст. 48 Закону України «Про власність» положення щодо захисту права власності поширюється також на особу, яка хоч і не є власником, але володіє майном на праві повного господарського відання, оперативного управління або на іншій підставі, передбаченій законом чи договором, така особа також вправі вимагати відшкодування шкоди, заподіяної цьому майну.

*(Абзац перший п. 9 зі змінами,
внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)*

При визначенні розміру відшкодування шкоди, заподіяної майну, незалежно від форм власності судам належить виходити з положень ст. 453 ЦК, статей 48, 51, 52, 54, 56, 57 Закону України «Про власність». Зокрема, слід враховувати, що відшкодування шкоди шляхом покладення на відповідальну за неї особу обов'язку надати річ того ж роду і якості, виправити пошкоджену річ, іншим шляхом відновити попереднє становище в натурі застосовується, якщо за обставинами справи цей спосіб відшкодування шкоди можли-

вий. Коли відшкодування шкоди в натурі неможливе, потерпілому відшкодовуються в повному обсязі збитки відповідно до реальної вартості на час розгляду справи втраченого майна, робіт, які необхідно провести, щоб виправити пошкоджену річ, усунути інші негативні наслідки неправомірних дій заподіявача шкоди. Як при відшкодуванні в натурі, так і при відшкодуванні заподіяних збитків грошми потерпілому на його вимогу відшкодовуються неодержані доходи у зв'язку із заподіянням шкоди майну.

Постановляючи рішення про стягнення на користь потерпілого відшкодування вартості майна, що не може використовуватися за призначенням, але має певну цінність, суд одночасно повинен обговорити питання про передачу цього майна після відшкодування збитків особі, відповідальній за шкоду.

Якщо для відновлення попереднього стану речі, що мала певну зношеність (наприклад, автомобіля), були використані нові вузли, деталі, комплектуючі частини іншої модифікації, що випускаються замість знятих із виробництва однорідних виробів, особа, відповідальна за шкоду, не вправі вимагати врахування зношеності майна або меншої вартості пошкоджених частин попередньої модифікації. Зношеність пошкодженого майна враховується у випадках стягнення на користь потерпілого його вартості (при відшкодуванні збитків).

У тому разі, коли на час виконання рішення про відшкодування шкоди, виправлення пошкодження за одержані за рішенням кошти збільшилися ціни на майно або роботи, на придбання чи проведення яких воно було присуджено, потерпілий з цих підстав може заявити додаткові вимоги до особи, відповідальної за шкоду, якщо не було його вини в тому, що виконання провадилося вже після збільшення цін і тарифів.

*(Абзац п'ятий п. 9 зі змінами,
внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)*

10. Роз'яснити судам, що шкода, заподіяна ушкодженням здоров'я, відшкодовується за правилами гл. 40 ЦК у тих випадках, коли вона була заподіяна життю або здоров'ю громадянина при виконанні ним договірних зобов'язань (договір перевезки, під'яду тощо), якщо чинним законодавством не передбачено інше.

Дія Закону № 1105-XIV не поширюється на військовослужбовців, осіб рядового й начальницького складу органів внутрішніх справ і деякі інші категорії осіб, порядок та умови страхування яких встановлено спеціальним законодавством.

*(Пункт 10 в редакції постанови
від 24 жовтня 2003 р. № 9)*

11. У разі настання страхового випадку Фонд виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, страхові виплати, передбачені ст. 28 Закону № 1105-XIV. Право на отримання потерпілим одноразової допомоги та щомісячної страхової виплати настає з дня встановлення йому медико-соціальною експертною комісією (далі — МСЕК) стійкої втрати професійної працездатності.

На підставі статей 1, 5 та ч.3 ст.28 Закону № 1105-XIV страхова виплата за моральну шкоду провадиться потерпілому незалежно від втрати ним професійної працездатності. Порядок і розміри виплат, передбачені ч. 3 ст. 34 цього Закону, застосовуються лише при вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди, заподіяної умовами виробництва, які не спричинили втрати потерпілим професійної працездатності.

(Пункт 11 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

12. Розмір відшкодування шкоди, пов'язаної з втраченою потерпілим заробітку (його частини) у зв'язку з ушкодженням здоров'я, встановлюється виходячи зі ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я.

При втраті заробітку внаслідок ушкодження здоров'я, пов'язаного з виконанням трудових обов'язків, його відшкодування має провадитися Фондом у вигляді щомісячних страхових виплат, сума яких при одночасному призначенні пенсії по інвалідності у зв'язку з одним і тим самим нещасним випадком (професійним захворюванням) не повинна перевищувати середньомісячного заробітку до ушкодження здоров'я (при цьому визначені раніше розміри щомісячної страхової виплати та пенсії по інвалідності зменшено не підлягають).

Якщо у випадках, передбачених статтями 457, 461 ЦК, у зв'язку з ушкодженням здоров'я потерпілому призначено пенсію або збільшено ту, яку він одержував раніше, розмір відшкодування визначається за відрахуванням із утраченого заробітку відповідно суми призначеної пенсії або суми, на яку її збільшено. Пенсія з інших підстав, призначена потерпілому як до, так і після ушкодження здоров'я, підлягає заліку в частині, яка могла бути призначена йому у зв'язку з цим ушкодженням здоров'я. Визначені таким чином суми відшкодування виплачуються незалежно від одержуваних у наступному потерпілим пенсії, заробітку, доходів, стипендії. Зміна розміру відшкодування на вимогу потерпілого провадиться у випадках і в порядку, передбачених ст. 463 ЦК.

При зміні в період виплати відшкодування шкоди ступеня втрати потерпілим професійної працездатності, складу сім'ї померлого, підвищенні розміру мінімальної заробітної плати у визначеному законодавством порядку розмір щомісячних страхових виплат і витрат на медичну та соціальну допомогу підлягає відповідному перерахуванню. Перерахування суми втраченого заробітку провадиться також у разі зростання в попередньому календарному році (за даними центрального органу з питань статистики) середньої заробітної плати в галузях національної економіки. Таке перерахування провадиться з 1 березня наступного року, при цьому визначена раніше сума щомісячної виплати зменшенню не підлягає (ст. 29 Закону № 1105-XIV).

Індексація суми страхової виплати провадиться відповідно до чинного законодавства.

Стаття 37 Закону № 1105-XIV містить вичерпний перелік підстав, за наявності яких Фонд може відмовити у страхових виплатах і наданні соціальних послуг. Встановлення вини потерпілого чи відсутності вини роботодавця не може бути підставою для відмови потерпілому або членам його сім'ї у таких виплатах чи зменшенні їх розміру, а також у наданні зазначених послуг, крім випадку, передбаченого абзацом третім ч. 2 ст. 34 Закону № 1105-XIV.

Якщо у випадках, передбачених статтями 454, 457, 461 ЦК, груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, сума втраченого заробітку зменшується відповідно до ступеня вини, після чого визначається розмір відшкодування шляхом заліку пенсії за правилами, наведеними в абзаці третьому цього пункту. За наявності вини заподіювача шкоди—володільця джерела підвищеної небезпеки груба необережність потерпілого не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди.

При визначенні розміру відшкодування за ушкодження здоров'я неповнолітнього, який не досяг 15 років, правила щодо врахування вини потерпілого не застосовуються, крім випадків, коли здоров'я ушкоджено у зв'язку зі вчиненням ним злочину, згаданого в ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України.

(Пункт 12 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

13. Судам необхідно враховувати, що відповідно до ч. 10 ст. 34 Закону № 1105-XIV втрачений потерпілим у зв'язку з ушкодженням здоров'я заробіток (відповідна його частина) визначається із середньомісячного заробітку, обчисленого згідно із затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р. № 1266 Порядком обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

(Пункт 13 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

14. Вирішуючи спори про відшкодування шкоди з підстави втрати працездатності у зв'язку з професійним захворюванням, суди повинні мати на увазі, що перелік таких захворювань затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662. Як виняток, страховим випадком може бути визнано захворювання, не внесенне до зазначеного переліку, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним. Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах із підприємством, під час роботи на якому він захворів.

(Пункт 14 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

15. У тих випадках, коли потерпілий на одному підприємстві (в установі, організації) мав кілька виробничих травм з втраченою працездатністю, розмір відшкодування визначається за загальним процентом втрати

професійної працездатності. Середньомісячний заробіток при цьому за бажанням потерпілого визначається за відповідні періоди (за вибором потерпілого), що передували втраті працездатності від будь-якої з цих травм (ч. 13 ст. 34 Закону № 1105-XIV).

(Абзац перший п. 15 зі змінами, внесеними постановами від 8 липня 1994 р. № 7 та від 24 жовтня 2003 р. № 9)

Якщо потерпілий одержав травми на різних підприємствах, розмір відшкодування визначається для кожного підприємства окремо виходячи з процента втрати професійної працездатності, встановленого МСЕК для кожного випадку, і середньомісячного заробітку за відповідні періоди, що передували втраті працездатності на кожному підприємстві.

(Абзац другий п. 15 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)

16. У разі ушкодження здоров'я в період виробничого навчання (практики) сума страхової виплати визначається за діючою на підприємстві ставкою (окладом) тієї професії (спеціальності), якій навчався потерпілий, але не нижче від найменшого розряду тарифної ставки відповідної професії. У такому ж порядку на підставі ч. 15 ст. 34 Закону № 1105-XIV має визначатися розмір відшкодування (сума страхової виплати) при заподіянні ушкодження здоров'я учням та студентам навчальних закладів, клінічним ординаторам, докторантам, залученим до будь-яких робіт під час, перед або після занять для набуття професійних навичок.

Якщо в період навчання (практики) потерпілий одержував заробіток, за його згодою сума страхової виплати визначається із середньомісячного заробітку за цей період. За бажанням потерпілого ця сума може бути визначена із середньомісячного заробітку до початку виробничого навчання (практики).

У такому ж порядку на підставі ст. 457 ЦК визначається розмір відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю студента або учня при виконанні робіт під час виробничої практики не за трудовим договором, у період канікул чи у вільний від навчання час.

(Пункт 16 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

17. За потерпілим, якого за висновком лікарсько-консультативної комісії (далі — ЛКК) або МСЕК тимчасово переведено за його згодою на легшу нижчеоплачувану роботу, зберігається його середньомісячний заробіток на строк, визначений цими комісіями, або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності. Якщо у встановлений ЛКК або МСЕК строк роботодавець не забезпечує потерпілого відповідною роботою, у тому числі й через відсутність відповідних вакансій, Фонд зобов'язаний сплачувати потерпілому страхову виплату в розмірі його середньомісячного заробітку. У наведених випадках середньомісячний заробіток визначається в порядку, передбаченому ст. 34 Закону № 1105-XIV.

(Пункт 17 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

18. Встановлення групи інвалідності потерпілих, причини і часу її виникнення провадиться в усіх випадках МСЕК. Ступінь втрати професійної працездатності (у процентах), потребу в додаткових видах допомоги визначають: МСЕК — якщо шкода була заподіяна у зв'язку з виконанням працівником трудових обов'язків (у тому числі на шляху до роботи і з роботи); судово-медичною експертизою — в решті випадків.

(Пункт 18 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)

19. Якщо в потерпілого у зв'язку з ушкодженням здоров'я є потреба у додаткових витратах на медичну та соціальну допомогу, що підтверджується із зазначенням їх тривалості висновком МСЕК, вони компенсуються Фондом відповідно до ч. 4 ст. 34 Закону № 1105-XIV. Додаткові витрати потерпілих, на яких дія цього Закону не поширюється (потреба в них та їх тривалість мають підтверджуватися висновком судово-медичної експертизи), підлягають стягненню з особи, відповідальної за шкоду, на підставі ст. 455 ЦК.

При вирішенні таких вимог судам належить виходити з того, що:

а) компенсація (відшкодування) витрат на додаткове харчування, якщо його неможливо забезпечити в лікувально-профілактичному або реабілітаційному закладі, визначається за раціоном, складеним дієтологом чи лікарем, який лікує, та затвердженим МСЕК (у відповідних випадках судово-медичною експертизою) на підставі інформації органів державної статистики про середні ціни на продукти харчування в торговельній мережі того місяця, в якому їх придбали;

б) розмір витрат на необхідний догляд за потерпілим устанавлюється залежно від характеру цього догляду (який при ушкодженні здоров'я у зв'язку з виконанням трудових обов'язків визначається МСЕК, а в інших випадках — судово-медичною експертизою) і не може бути меншим (на місяць) від: мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, — на спеціальний медичний догляд (масаж, уколи тощо); її половини — на постійний сторонній догляд; чверті — на побутове обслуговування (прибирання, прання білизни тощо). Для інвалідів I групи висновок МСЕК чи судово-медичної експертизи про потребу в звичайному сторонньому догляді або в побутовому обслуговуванні не вимагається. Якщо потерпілий потребує допомоги кількох видів, йому відшкодовуються витрати на кожен із них незалежно від того, ким вона здійснюється;

в) розмір витрат на ліки, лікування, протезування (крім протезів із дорогоцінних металів), предмети догляду за потерпілим визначається на підставі виданих лікарями рецептів, довідок або рахунків про їх вартість. За медичним висновком потерпілому, який став інвалідом, періодично, але не рідше одного разу на три роки, а інвалідам I групи — щорічно надається безоплатно путівка для санаторно-курортного лікування; у разі самостійного придбання путівки її вартість компенсується Фондом у розмірі, встановленому його правлінням. Потерпілому, який став інвалідом, компенсуються також витрати на проїзд до місця лікування й

назад. Якщо він працює і використав щорічну відпустку до одержання путівки в санаторно-курортний заклад, йому надається додаткова відпустка для лікування (включаючи час проїзду) зі збереженням на цей період середньомісячного заробітку, який він мав до ушкодження здоров'я, або заробітку, який склався перед відпусткою, за його вибором.

У разі необхідності супроводжувати потерпілого особі, яка це робить, компенсуються витрати на проїзд і житло відповідно до законодавства про службові відрядження;

г) Фонд зобов'язаний компенсувати потерпілому (за наявності в нього відповідно до висновків МСЕК медичних показань) вартість автомобіля з ручним керуванням, запасних частин до нього, його ремонту й технічного обслуговування, пального, а також навчання керуванню автомобілем у розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України;

д) стягнення додаткових витрат потерпілого може бути проведено й на майбутній час у межах строків, зазначених у висновку МСЕК або судово-медичної експертизи. При стягненні сум витрат на протезування, придбання путівки на санаторно-курортне лікування, автомобіля суд повинен зазначити в рішенні, що присуджені суми підлягають перерахуванню відповідній організації, яка має надати ці послуги потерпілому.

(Пункт 19 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

20. При вирішенні позовів про відшкодування шкоди, заподіяної втратою годувальника, слід мати на увазі, що за наявності підстав, передбачених статтями 456, 457, 461 ЦК і Законом № 1105-XIV:

(Абзац перший п. 20 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7 та від 24 жовтня 2003 р. № 9)

а) право на відшкодування такої шкоди мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого, незалежно від родинних зв'язків, або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більше ніж десятимісячного строку після його смерті. Зокрема, у разі смерті потерпілого, який був застрахований, право на одержання страхових виплат на підставі Закону № 1105-XIV мають: діти, котрі не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші, які через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти на життя; діти, що є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання — до закінчення навчання, але не більше ніж до досягнення ними 23 років; жінки, які досягли 55 років, і чоловіки — 60 років, якщо вони не працюють; інваліди — члени сім'ї померлого — на час інвалідності; дружина (чоловік) або один із батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює і доглядає дітей, братів, сестер, онуків померлого, які не досягли восьмирічного віку. В інших випадках (статті 456, 457, 461 ЦК) до непрацездатних утриманців потерпілого, які мають право на відшкодування шкоди, належать: діти віком до 16

років, ті, що навчаються, — до 18 років, і непрацездатні діти старшого віку; жінки, які досягли 55 років, чоловіки — 60 років або особи, які є інвалідами; один із батьків або дружина (чоловік) померлого чи інший член його сім'ї, якщо він не працює й доглядає дітей, братів, сестер, онуків померлого, які не досягли восьмирічного віку;

(Підпункт «а» п. 20 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

б) діти мають право на відшкодування до досягнення віку, зазначеного в підпункті «а» цього пункту; працездатні особи, які здійснюють догляд за малолітніми, — до досягнення останніми восьми років. Інваліди мають право на відшкодування і в тому разі, коли їх фактична інвалідність була юридично оформлена після смерті потерпілого. Зберігається це право також за дружиною померлого у випадку реєстрації нового шлюбу. За дітьми право на одержання відшкодування зберігається і при усиновленні їх у майбутньому або коли в майбутньому до досягнення зазначеного віку вони стали інвалідами;

(Підпункт «б» п. 20 в редакції постанови від 8 липня 1994 р. № 7)

в) право на одержання відшкодування у зв'язку з втратою годувальника виникає і в тому разі, коли останній помер внаслідок одержаної травми (що підтверджено висновком лікарської експертизи) через деякий період після призначення суми відшкодування або встановлення групи інвалідності у зв'язку з да-ним каліцтвом;

(Підпункт «в» п. 20 зі змінами, внесеними постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

г) непрацездатні члени сім'ї загиблого, які мали самостійний заробіток або одержували пенсію на час його смерті, можуть бути визнані утриманцями потерпілого, якщо частка заробітку останнього, що припадала на кожного з них, була основним і постійним джерелом їх існування. Розмір відшкодування у зв'язку з втратою годувальника в цих випадках визначається з його заробітку без урахування заробітку або пенсії, що одержували зазначені особи.

21. Роз'яснити судам, що непрацездатним особам, які перебували на утриманні померлого і мають право на відшкодування у зв'язку з його смертю, відшкодування визначається в розмірі середньомісячного заробітку померлого (при одночасній смерті годувальників, які разом їх утримували, — в розмірі загальної суми заробітку померлих) за відрахуванням частки, що припадала на нього самого і працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. У такому ж порядку визначається розмір страхових виплат із цієї підстави, а в разі смерті потерпілого, який сам одержував зазначені виплати й не працював, розмір страхових виплат утриманцям визначається із суми таких виплат померлому та його пенсії.

(Абзац перший п. 21 зі змінами, внесеними постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

Сума заробітку, що припадає на утриманців, ділиться на їх кількість і з одержаної частки у випадках, передбачених статтями 457, 461 ЦК, відраховується пенсія у зв'язку з втратою годувальника (або відповідна частина пенсії, призначеної на всіх утриманців); у разі ушкодження здоров'я у зв'язку з виконанням потерпілим трудових обов'язків пенсія заліку не підлягає, якщо відшкодування не полягає в страховій виплаті у вигляді пенсії у зв'язку із втратою годувальника. Неповнолітні діти, на утримання яких потерпілий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти, вважаються такими, що перебували на його утриманні.

(Абзац другий п. 21 в редакції постанови від 8 липня 1994 р. № 7 зі змінами, внесеними постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

Непрацездатним особам, які не перебували на його утриманні, але мали право на відшкодування, розмір останнього визначається сумами, що стягувалися за рішенням суду (за заявою потерпілого), а за їх відсутності — встановлюється судом з урахуванням матеріального стану непрацездатних осіб і можливості потерпілого до смерті надавати їм допомогу (статті 33, 89, 90, 97 Кодексу про шлюб та сім'ю України) з відрахуванням пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

(Абзац третій п. 21 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)

Якщо право на відшкодування одночасно мають непрацездатні особи, які перебували, і ті, що не перебували на утриманні померлого, то спочатку визначається розмір відшкодування для осіб, які не перебували на утриманні померлого, після чого визначається розмір відшкодування для решти непрацездатних відповідно до абзацу першого цього пункту.

При визначенні у випадках, передбачених статтями 457, 461 ЦК, розміру відшкодування шкоди непрацездатним утриманцям загиблого заліку підлягає лише пенсія у зв'язку зі смертю годувальника. Якщо ці особи одержували раніше пенсію з інших підстав у меншому розмірі й обрали пенсію, призначену у зв'язку зі смертю годувальника, заліку підлягає лише частина пенсії, яка перевищує ту, що непрацездатний одержував раніше. Заробіток та інші доходи (аліменти, будь-яка матеріальна допомога тощо), які має особа, що одержує відшкодування із зазначених підстав, заліку не підлягають.

(Абзац п'ятий п. 21 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7)

21'. При вирішенні позовів про стягнення одноразової допомоги у зв'язку з ушкодженням здоров'я судам слід мати на увазі, що умови, порядок та розміри її виплати регулюються Законом № 1105-XIV. Потерпілий має право на таку допомогу при стійкій втраті працездатності незалежно від встановлення йому певної групи інвалідності. Ця допомога визначається із середньомісячного заробітку потерпілого, обчисленого за тими ж правилами, що і при визначенні втраченого заробітку.

Якщо з вини Фонду одноразова допомога потерпілому або особам, які мають право на її одержання,

не була своєчасно визначена або виплачена, її розмір підлягає коригуванню у зв'язку зі зростанням цін на споживчі товари та послуги в установленому законодавством порядку.

У тих випадках, коли комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я мало місце не лише з вини роботодавця, а й унаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги як страхової виплати за рішенням цієї комісії зменшується, але не більше ніж на 50 %. В інших випадках одноразову допомогу може бути зменшено в цих же межах у порядку, визначеному трудовим колективом. Залежно від встановлених обставин розмір одноразової допомоги може бути зменшено із зазначених підстав судом. У разі виникнення спору суд вирішує це питання з урахуванням встановлених обставин, але при зменшенні з цих підстав розміру одноразової допомоги не може вийти за зазначені межі.

(Пункт 21' в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

22. У рішенні суд повинен навести точний розрахунок присуджених сум для відшкодування шкоди, зазначити строки їх виплати.

Відшкодування шкоди у зв'язку з ушкодженням здоров'я складається зі щомісячних платежів (страхових виплат), що виплачуються протягом строку, на який встановлено втрату працездатності, та додаткових витрат, що виплачуються протягом строку, на який визначено потребу в них.

Суми на відшкодування шкоди (страхові виплати) мають присуджуватись потерпілому з дня втрати працездатності внаслідок нещасного випадку або з дня встановлення професійного захворювання, а особам, які мають право на виплати у зв'язку зі смертю годувальника, — з дня смерті потерпілого, але не раніше дня виникнення права на виплати у строки, зазначені в підпунктах «а», «б» п. 20 цієї постанови.

При поданні заяви про відшкодування шкоди після закінчення трьох років із дня втрати потерпілим працездатності внаслідок нещасного випадку або з дня смерті годувальника присудження виплат провадиться з дня звернення з такими вимогами.

За вимогами про продовження платежів виплати провадяться за весь попередній час, протягом якого належало відшкодовувати шкоду, без обмеження будь-яким строком (з дня закінчення попередніх виплат вимоги про їх продовження задовольняються за умови, що МСЕК (а у відповідних випадках — судово-медична експертиза) підтвердила втрату працездатності та її відсоток за цей період). В інших випадках виплати, призначені, але своєчасно не одержані потерпілим або особою, яка має право на їх одержання, а також вимоги про перерахунок (наприклад, за відсотком втрати працездатності) сум щомісячних платежів, раніше визначених судом або роботодавцем, підлягають задоволенню за час, що не перевищує трьох років.

(Абзаци другий—п'ятий п. 22 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

23. При вирішенні спорів щодо перерахування розміру страхових виплат судам необхідно мати на увазі, що воно провадиться лише з підстав і в порядку, передбачених ст. 29 Закону № 1105-XIV. Суди не можуть провадити або зобов'язувати провадити перерахування сум щомісячних страхових виплат і витрат на медичну й соціальну допомогу з інших підстав, зазначених позивачем.

Якщо потерпілому або особам, які мають право на одержання страхових виплат, з вини Фонду своєчасно не визначено чи не виплачено суму страхової виплати, вона виплачується без обмеження будь-яким строком і підлягає коригуванню у зв'язку зі зростанням цін на споживчі товари й послуги у порядку, встановленому ст. 34 Закону від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці».

Зміна розміру відшкодування особам, яким воно провадиться з підстав, передбачених статтями 457, 461, 467 ЦК, здійснюється відповідно до вимог статей 463, 464 ЦК.

(Абзаци перший—третій п. 23 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

Обчислена судом частина заробітку, що припадає на кожного з непрацездатних утриманців потерпілого, підлягає перерахунку також у випадках народження дитини після смерті годувальника або іншої зміни у складі його сім'ї. В цьому разі частка заробітку, що припадає на кожного з них, визначається виходячи з фактичного числа утриманців потерпілого, а також непрацездатних осіб, які не перебували на його утриманні, але мали на це право.

(Абзац четвертий п. 23 в редакції постанови від 8 липня 1994 р. № 7)

24. Відповідно до ст. 459 ЦК у випадку смерті потерпілого організація або громадянин, відповідальні за заподіяння шкоди, зобов'язані відшкодувати витрати на поховання (в тому числі на ритуальні послуги та обряди) тій особі, яка понесла ці витрати. Тому вимоги про стягнення витрат на поховання можуть пред'являтися як особами, що мають право на відшкодування шкоди у зв'язку зі смертю годувальника, так і сторонніми щодо потерпілого громадянами й організаціями, що фактично понесли ці витрати.

(Абзац перший п. 24 зі змінами, внесеними постановою від 8 липня 1994 р. № 7.

Абзац другий виключено тією ж постановою.

У зв'язку з цим абзац третій первісного тексту вважається другим)

Витрати на виготовлення пам'ятників і огорож визначаються виходячи з їх фактичної вартості, але не вище граничної вартості стандартних пам'ятників і огорож у даній місцевості.

У разі смерті потерпілого, який був застрахований згідно із Законом № 1105-XIV від нещасного випадку або професійного захворювання, витрати на його поховання несе Фонд у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 р. № 826.

(Абзацом третім п. 24 доповнено постановою від 24 жовтня 2003 р. № 9)

25. Виходячи з вимог ст. 143 ЦПК суддя після прийняття позовної заяви зобов'язаний провести всі дії, необхідні для забезпечення своєчасного та правильного вирішення справи, зокрема залежно від характеру останньої роз'яснити сторонам необхідність надати (сприяти в цьому): акти чи інші докази, що підтверджують заподіяння шкоди майну, реальний розмір останньої та не одержаних у зв'язку з її заподіянням доходів; оспорювану постанову Фонду; акт про нещасний випадок на виробництві або спеціальне розслідування професійного захворювання (отруєння) чи нещасного випадку невиробничого характеру; копії протоколу та постанови про адміністративне правопорушення або вироку суду, що стосуються нещасного випадку; висновок МСЕК (у відповідних випадках — судово-медичної експертизи) про втрату працездатності, її ступінь і строк, про необхідність у сторонньому догляді, інших видах допомоги, що зумовлюють додаткові витрати, про причинний зв'язок смерті потерпілого з каліцтвом (професійним захворюванням), за яке провадилося відшкодування; висновок обласного (Автономної Республіки Крим, міст Києва, Севастополя) спеціаліста з профпатології й відповідного лікувально-профілактичного закладу (перелік яких визначено Міністерством охорони здоров'я) щодо діагнозу захворювання потерпілого та зв'язку цього захворювання з умовами праці; довідку про середню заробітну плату (доход) потерпілого перед ушкодженням здоров'я, а у визначених законодавством випадках — про його тарифну ставку (посадовий оклад), середній заробіток або тарифну ставку (посадовий оклад) відповідного працівника на підприємстві (у цеху, на дільниці), де працював потерпілий; про підвищення розміру мінімальної заробітної плати, зростання в попередньому календарному році середньої заробітної плати в галузі національної економіки; про розмір призначеної й фактично одержуваної пенсії або тієї, що могла бути призначена по інвалідності у зв'язку з цим нещасним випадком (невиробничого характеру) і про рівень зростання цін на споживчі товари й послуги за час затримки виплати відшкодування; про склад сім'ї та утриманців потерпілого; інші необхідні докази.

(Пункт 25 в редакції постанови від 24 жовтня 2003 р. № 9)

26. Вирішуючи справи про відшкодування шкоди, суди повинні виявляти, ретельно з'ясовувати причини правопорушень, особливо виробничого та іншого травматизму, порушень правил техніки безпеки і виробничої санітарії, в необхідних випадках реагувати на них окремими ухвалами або поданнями, за наявності до того підстав порушувати питання про притягнення винних осіб до встановленої відповідальності.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 16 травня 1975 р. № 5 «Про практику розгляду судами Української РСР цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» (зі змінами, внесеними постановою Пленуму від 30 червня 1989 р. № 6).

Про деякі питання перегляду постанов судів у справах про адміністративні правопорушення

Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 5 грудня 2003 р. № 10

У зв'язку з питаннями, що виникають у судовій практиці при перегляді рішень у справах про адміністративні правопорушення, Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є**:

1. Роз'яснити судам, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 5 і ст. 19 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» однією із функцій прокуратури є представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом.

Відповідно до чинного законодавства прокуратура діє в межах наданих їй повноважень і має право звертатись до суду за захистом законних прав громадян, інтересів держави та з метою перегляду судових рішень.

2. Право прокурора брати участь у розгляді справи про адміністративні правопорушення та опротестовувати постанови в цих справах передбачено статтями 250, 290 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КпАП), а право вносити подання на постанови суду (судді) у справах про порушення митних правил — також ч. 8 ст. 393 Митного кодексу України, прийнятого 11 липня 2002 р.

3. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ч. 2 ст. 287 КпАП постановою районного (міського) суду (судді) про накладення адміністративного стягнення є остаточною і оскарженню в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення не підлягає.

Згідно з ч. 1 ст. 294 КпАП ця постанова може бути скасована чи змінена за протестом (поданням) проку-

рора судом (суддею) або незалежно від наявності протесту (подання) — головою вищестоящего суду.

4. Суди не вправі відмовити у прийнятті протесту (подання) прокурора на постанову суду (судді) у справі про адміністративне правопорушення навіть у тому випадку, коли прокурор не брав участі в розгляді останньої.

Протест (подання) прокурора має бути розглянутий судом (суддею), який виніс постанову, або головою апеляційного суду за правилами, передбаченими статтями 292, 293 КпАП.

Копія протесту (подання) прокурора на постанову суду (судді) у справі про адміністративне правопорушення з повідомленням про час і місце його розгляду направляється особі, стосовно якої винесено постанову, потерпілому, їх законним представникам, адвокату, який брав участь у розгляді справи.

Зазначені особи мають право давати пояснення, але їх явка до суду, який розглядає протест (подання) прокурора, не є обов'язковою. Неявка прокурора в судові засідання також не є перешкодою для розгляду протесту (подання).

При розгляді протесту (подання) прокурора на постанову у справі про адміністративне правопорушення суддя чи голова вищестоящего суду перевіряє законність і обгрунтованість винесеної постанови, обгрунтованість доводів протесту (подання) та приймає одне з передбачених ст. 293 КпАП рішень. За результатами розгляду протесту (подання) прокурора виноситься мотивована постанова.

Про призначення голови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 26 грудня 2003 р. № 13

Обговоривши подання Голови Верховного Суду України про призначення судді Верховного Суду України Дідківського А.О. на посаду голови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України та заслухавши повідомлення голови лічильної комісії про результати таємного голосування, керуючись ч. 4 ст. 53, п. 2 ч. 2 ст. 55

Закону України «Про судоустрій України» і ст. 7 Регламенту, Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є**:

Призначити головою Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України строком на п'ять років суддею Верховного Суду України Дідківського **Анатолія Олександровича**.

Судова практика у справах про злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей *

Конституцією України визначено основні права й обов'язки держави та громадян щодо забезпечення захисту дітей. Зокрема, у ч. 2 ст. 51 Основного Закону зазначається, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. За даними Державного комітету статистики України, нині в державі проживає 9,8 млн. дітей віком до 18 років.

Відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифікована Україною згідно з Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ) дитина, враховуючи її фізичну й розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження.

Обов'язок батьків утримувати дітей до досягнення останніми повноліття визначено також ст. 80 Кодексу про шлюб та сім'ю України. У разі ухилення батьків від виконання цього обов'язку кошти на утримання дітей стягуються з них в судовому порядку.

Як свідчать статистичні дані, суди розглядають значну кількість цивільних справ за позовами про стягнення коштів на утримання дітей (аліментів). Так, у 2002 р. в провадженні судів перебувало 97 664 справи цієї категорії, у 89 601 з них позови були задоволені.

Якщо особа ігнорує судові рішення, згідно з яким її зобов'язано сплачувати аліменти, до неї можуть бути застосовані заходи кримінально-правового впливу. Зокрема, ст. 164 Кримінального кодексу України (далі — КК) встановлено відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.

Об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 164 КК, становлять такі окремі діяння: злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів); злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. За ті ж діяння, вчинені особою, раніше судимою за цей самий злочин, настає відповідальність, передбачена ч. 2 ст. 164 КК.

У 2002 р. за злісне ухилення від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) було засуджено 3286 осіб, що на 25,3 % більше, ніж у попередньому році.

Наслідки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей очевидні. Дитина нерідко позбавлена не тільки можливості виховуватись у повноцінній сім'ї, а й засобів до існування. Негативними соціальними наслідками цього в подальшому можуть стати недостатній розвиток дитини та її соціальна дезадаптація; підвищується небезпека прийняття дитиною установок антисоціального способу життя, що, зрештою, може призвести до того, що вона приєднається до криміногенного середовища.

Узагальнення судової практики у справах про злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей показало, що суди в основному правильно вирішують справи цієї категорії. Однак у роботі окремих судів ще мають місце недоліки. Зокрема, під час судового розгляду недостатньо з'ясовуються об'єктивна та суб'єктивна сторони

злочину. Допускаються також помилки при вирішенні питань щодо наявності кваліфікуючої ознаки — тобто вчинення того самого діяння особою, раніше вже судимою за злочин, покарання за який передбачено ст. 164 КК. Постановляючи вирок у справах цієї категорії, суди не завжди належним чином обґрунтовують висновок про наявність у діях засуджених складу злочину — злісного характеру ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, а обмежуються лише переліком доказів, що підтверджують вину особи, і фактично обґрунтовують лише наявність боргів зі сплати аліментів.

Так, Апеляційний суд Хмельницької області скасував вирок Шепетівського районного суду, яким за ст. 114 КК 1960 р. засуджено Ш., а справу закрити за відсутністю в його діях складу злочину, передбаченого ст. 114 КК 1960 р.

Із матеріалів справи видно, що Ш. втратив роботу в 1997 р. і з того часу працював у домашньому господарстві, допомагав хворій матері-пенсіонерці та, по можливості, — колишній дружині з донькою як грошима, так і продуктами харчування. Тому апеляційний суд обґрунтовано визнав, що в матеріалах кримінальної справи відсутні будь-які докази, що свідчили б про злісне ухилення Ш. від сплати аліментів.

Оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів можливе лише за умов, коли воно є злісним, суди при постановленні вироку мають зазначати, які конкретно дії вчинила особа і чому вони свідчать про злісний характер ухилення від сплати аліментів.

Деякі суди при постановленні вироків задовольняють цивільні позови про стягнення сум заборгованості зі сплати аліментів, не враховуючи наявності раніше постановленого рішення суду про стягнення аліментів на утримання дитини, чим допускають повторне прийняття рішення про той же предмет спору і з тих самих підстав, що суперечить вимогам п. «з» ч. 2 ст. 136 Цивільного процесуального кодексу України.

Наприклад, Корсунь-Шевченківський районний суд Черкаської області, засудивши А. за ч. 1 ст. 164 КК, постановив стягнути з нього заборгованість зі сплати аліментів у розмірі 530 грн. При цьому суд не звернув увагу на те, що постановленим раніше у цивільній справі рішенням А. вже було зобов'язано сплачувати аліменти на утримання доньки.

Незважаючи на це, слідчий надав стягувачці аліментів статус цивільного позивача, а суд, у свою чергу, ухвалив рішення про стягнення з відповідача суми зазначеної заборгованості.

Звільняючи осіб, засуджених за ст. 164 КК, від відбування покарання на підставі ст. 75, і покладаючи на них обов'язки, передбачені ст. 76 цього Кодексу, суди не зав-

* Узагальнення опрацьовано заступником голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України Є.І. Овчинниковим і головним консультантом управління узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України С.А. Солотким.

жди правильно визначають їх зміст. Іноді судді покладають на засуджених обов'язки, не передбачені ст. 76 КК, що, у свою чергу, ускладнює контроль з боку відповідних органів за поведінкою засудженої особи.

Зокрема, засуджуючи К. за ст. 164 КК і застосовуючи до нього ст. 75 КК, Богунський районний суд м. Житомира зобов'язав К. погасити заборгованість зі сплати аліментів.

З урахуванням переліку обов'язків, які можуть бути покладені судом на особу, до якої застосовано ст. 75 КК, рішення суду в частині покладення обов'язків на засудженого є неправомірним. Перелік обов'язків, зазначений у ч. 1 ст. 76 КК, є вичерпним. Крім того, заборгованість зі сплати аліментів підлягає погашенню відповідно до виконавчого листа.

Цю помилку суду першої інстанції виправила судово палата з кримінальних справ Апеляційного суду Житомирської області, змінивши вирок і виключивши з нього вимогу суду щодо погашення заборгованості зі сплати аліментів.

Звільняючи осіб від кримінальної відповідальності, засуджених за ст. 164 КК, у зв'язку з амністією, деякі суди не враховують інших положень відповідного закону про те, що амністія не застосовується до осіб, які мають неповнолітніх дітей або дітей-інвалідів і вчинили злочини, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність чи інші охоронювані законом права та свободи цих дітей.

Наприклад, закриваючи справу стосовно К. на підставі п. «б» ст. 1 Закону від 5 липня 2001 р. «Про амністію», тобто застосовуючи до нього амністію як до особи, яка має неповнолітніх дітей, Коростенський міський суд Житомирської області порушив інші вимоги цього Закону (зокрема, п. «ж» ст. 9).

Практика призначення судами кримінального покарання засудженим за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей свідчить, що суди в основному виважено підходять до питань призначення покарання. Однак інколи суди припускаються помилок при визначенні виду покарання і призначають покарання, не передбачені санкцією ст. 164 КК.

Так, вироком Маріїнського міського суду Донецької області А. засуджено за ч. 1 ст. 164 КК до 1 року позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання на підставі ст. 75 КК. Постановляючи вирок, суд не врахував, що санкцією ч. 1 ст. 164 КК такий вид покарання не передбачено.

Якщо під час судового розгляду справи буде встановлено, що підсудний відшкодував заборгованість зі сплати аліментів, а обставини, які обтяжують покарання, та негативні дані про особу відсутні, то суд за змістом ст. 282 Кримінально-процесуального кодексу України і з урахуванням думки учасників судового розгляду вправі вирішити питання про закриття справи на підставі статей 7, 72 або 8 цього Кодексу.

Із прийняттям нового КК суди отримали більше можливостей для вирішення питань, пов'язаних із закриттям кримінальних справ. Статтями 45, 46 КК визначено серед інших такі підстави закриття кримінальних справ, як дійове каяття та примирення винного з потерпілим. Статистичні дані щодо судової практики засвідчили, що саме ці дві підстави застосовують суди при закритті кримінальних справ про злочини, покарання за які передбачені ст. 114 КК 1960 р. та ст. 164 КК 2001 р. Досить часто суди також закривали справи у зв'язку зі зміною обставинки.

Розглядаючи справи про злочини, покарання за які передбачені ст. 164 КК, суди стикаються з труднощами у застосуванні цієї статті. Передусім це стосується визначення такої обов'язкової ознаки злочину, як злісний характер ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Поши-

реними є випадки, коли суди, засуджуючи осіб за ст. 164 КК, не зазначають, у чому саме полягає злісний характер ухилення від сплати аліментів.

З цього приводу суди висловлюють пропозиції щодо визначення предмета дослідження при розгляді справ про злочини, покарання за які передбачено ст. 164 КК. Зокрема, суди пропонують з'ясувати такі питання, як час, з якого особа почала ухилятися від сплати аліментів; спосіб життя, який вона вела протягом цього часу; наявність тимчасових грошових доходів; чи зверталась особа, яка має сплачувати аліменти, у центр зайнятості населення, коли тимчасово була безробітною. Іншими обставинами, що підлягають з'ясуванню, можуть бути й такі: чи має особа підсобне господарство; чи надавала вона іншу (не грошову) допомогу на утримання дитини (наприклад, продукти харчування); чи отримувала доходи від земельного та майнового паю (у разі наявності останніх) тощо. Крім того, свідченнями про злісне ухилення особою від сплати аліментів на утримання дитини можуть бути й ігнорування нею викликів та попереджень державного виконавця, неявка до нього без поважних причин, приховування від нього отриманих доходів, а також приховування у разі працевлаштування даних про наявність обов'язку зі сплати аліментів від адміністрації підприємства тощо.

Постановляючи обвинувальні вироки у справах названої категорії, суди завжди повинні зазначати, в чому саме виявляється злісний характер ухилення від сплати коштів на утримання дітей, а також якими доказами це підтверджується. Під час розгляду справи потрібно досліджувати такі обставини, як систематичність, тривалість і причини ухилення від сплати аліментів, чи надавалася дитині взагалі будь-яка допомога; місце роботи, проживання, спосіб життя особи, яка притягається до кримінальної відповідальності. Предметом дослідження можуть бути й інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи: поведінка особи за останнім місцем роботи, проживання; наявність чи відсутність у неї судимості; наявність інших непрацевдатних або таких, що потребують догляду, членів сім'ї; відомості про перебування на обліку в центрі зайнятості населення; чи надала особа при працевлаштуванні адміністрації підприємства, установи, організації відомості про те, що вона зобов'язана сплачувати кошти на утримання дітей, тощо.

Деякі суди висловлюють пропозицію щодо вдосконалення редакції ст. 164 КК. Зокрема, її зміст щодо злісного характеру ухилення від сплати аліментів пропонується розкрити у законі шляхом зазначення тривалості і систематичності таких дій боржника. Саме ці ознаки характеризують діяння як злісні та охоплюють усі способи ухилення.

Ця пропозиція заслуговує на увагу, зважаючи на те, що жодних конкретних орієнтирів у визначенні злісного характеру діяння у законі не наведено. Більш правильним було б таке формулювання диспозиції ст. 164 КК, яке б передбачало визначення умислу особи, систематичність, тривалість діяння та розмір заборгованості, що виникла внаслідок цих дій.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ефективність розгляду справ про злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей залежить як від подальшого вдосконалення законодавства, так і від вирішення судами справ у точній відповідності із законом, недопущення спрощеного підходу до розгляду справ цієї категорії. Саме у такий спосіб можна забезпечити законність розгляду й справ про злісне ухилення від сплати аліментів і захист прав дитини.

Судова статистика

Розгляд судами справ про злочини, вчинені організованими групами (за матеріалами статистичного аналізу) *

Організована група нині є найтипівішим видом організованого злочинного угруповання, що здійснює різні за характером та суспільною небезпекою злочинні посягання. Організована група — це стійке об'єднання декількох осіб (трьох і більше), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на його досягнення і відомого всім учасникам (ч. 3 ст. 28 КК).

За даними МВС, у 2002 р. органами внутрішніх справ на території всієї держави виявлено 722 організовані групи та злочинні організації, що на 6,2 % менше, ніж у попередньому році. Одночасно відмічено збільшення їх кількості в областях: Полтавській (+72,7 %), Луганській (+56,7 %), Житомирській (+46,2 %), а також в Автономній Республіці Крим (+26,5 %; див. табл. 1).

* Статистика опрацьована заступником начальника управління узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України Г.І. Рудник та старшим консультантом управління О.В. Юрасюк.

Таблиця 1

Кількість виявлених організованих груп та злочинних організацій						
Область або регіон	Виявлено організованих груп та злочинних організацій					
	2001 р.	2002 р.	Динаміка	за спрямованістю		
				загально-кримінальною	економічною	
Автономна Республіка Крим	34	43	+26,5	34	9	
Вінницька	10	10	—	8	2	
Волинська	6	3	-50,0	2	1	
Дніпропетровська	101	86	-14,9	62	24	
Донецька	97	99	+2,1	68	31	
Житомирська	13	19	+46,2	17	2	
Закарпатська	24	21	-12,5	16	5	
Запорізька	38	33	-13,2	27	6	
Івано-Франківська	21	20	-4,8	15	5	
Київська	16	15	-6,3	12	3	
м. Київ	28	30	+7,1	28	2	
Кіровоградська	16	14	-12,5	10	4	
Луганська	30	47	+56,7	29	18	
Львівська	23	21	-8,7	15	6	
Миколаївська	15	16	+6,7	12	4	
Одеська	33	21	-36,4	19	2	
Полтавська	22	38	+72,7	27	11	
Рівненська	13	12	-7,7	6	6	
м. Севастополь	9	4	-55,6	4	—	
Сумська	28	15	-46,4	11	4	
Тернопільська	25	10	-60,0	8	2	
Харківська	47	51	+8,5	37	14	
Херсонська	19	5	-73,7	5	—	
Хмельницька	16	15	-6,3	11	4	
Черкаська	13	13	—	10	3	
Чернігівська	14	14	—	10	4	
Чернівецька	15	12	-20,0	—	5	
Усього	726	687	-5,4	510	177	
Донбаський	6	6	—	2	4	
Львівський	5	4	-20,0	3	1	
Одеський	10	3	-70,0	2	1	
Придніпровський	9	10	+11,1	8	2	
Південно-Західний	—	4	-42,9	2	2	
Південний	6	8	+33,3	4	4	
Усього	43	35	-18,6	21	14	
Разом по Україні	770	722	-6,2	531	191	

Злочини, вчинені організованими групами та злочинними організаціями, а також особи, які вчинили злочини в їх складі						
Область або регіон	Злочини, вчинені організованими групами і злочинними організаціями			Виявлено осіб, які вчинили злочини в складі організованих груп та злочинних організацій		
	2001 р.	2002 р.	Динаміка	2001 р.	2002 р.	Динаміка
Автономна Республіка Крим	221	256	+15,8	134	179	+33,6
Вінницька	78	85	+9,0	52	56	+7,7
Волинська	31	23	-25,8	18	18	0
Дніпропетровська	1000	749	-25,1	477	389	-18,5
Донецька	543	697	+28,4	346	367	+6,1
Житомирська	276	251	-9,1	58	103	+77,6
Закарпатська	157	127	-19,1	88	88	0
Запорізька	307	280	-8,8	207	172	-16,9
Івано-Франківська	146	228	+56,2	71	66	-7,0
Київська	132	60	-54,5	84	61	-27,4
м. Київ	180	276	+53,3	102	134	+31,4
Кіровоградська	97	68	-29,9	57	55	-3,5
Луганська	143	214	+49,7	116	200	+72,4
Львівська	262	161	-38,5	84	84	0
Миколаївська	107	185	+72,9	95	101	+6,3
Одеська	161	337	+109,3	139	109	-21,6
Полтавська	241	389	+61,4	142	196	+38,0
Рівненська	91	102	+12,1	51	48	-5,9
м. Севастополь	48	26	-45,8	52	13	-75,0
Сумська	716	210	-70,7	106	74	-30,2
Тернопільська	146	79	-45,9	90	49	-45,6
Харківська	501	810	+61,7	218	237	+8,7
Херсонська	191	50	-73,8	84	29	-65,5
Хмельницька	147	183	+24,5	72	70	-2,8
Черкаська	91	82	-9,9	43	59	+37,2
Чернігівська	117	104	-11,1	55	64	+16,4
Чернівецька	74	70	-5,4	46	50	+8,7
Усього	6204	6102	-1,6	3087	3071	-0,5
Донбаський	25	12	-52,0	20	19	-5,0
Львівський	154	71	-53,9	32	13	-59,4
Одеський	119	27	-77,3	46	20	-56,5
Придніпровський	109	175	+60,6	44	37	-15,9
Південно-Західний	37	17	-54,1	22	18	-18,2
Південний	48	63	+31,3	31	31	0
Усього	492	365	-25,8	195	138	-29,2
Разом по Україні	6696	6467	-3,4	3286	3209	-2,3

Організовані групи та злочинні організації минулого року вчинили 6467 злочинів, що на 3,4 % менше порівняно з попереднім роком; найістотніше їх зменшення відмічено в областях: Херсонській (-73,8 %), Сумській (-70,7 %), Київській (-54,5 %), Тернопільській (-45,9 %), а також у м. Севастополі (-45,8 %). Водночас кількість вчинених ними злочинів зросла у 12 регіонах, найбільше — в областях: Одеській (+109,3 %), Миколаївській (+72,9 %), Харківській (+61,7 %), Івано-Франківській (+56,2 %; див. табл. 2).

Розкрито 77 фактів бандитизму, 96 умисних вбивств (та замахів), у тому числі 25 — на замовлення, 691 розбійний напад, 201 пограбування, 113 вимагання, 2000 крадіжок, вчинених учасниками організованих груп та злочинних організацій.

У провадженні судів першої інстанції перебувало 770 кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами стосовно 3515 осіб, що на 16,6 % менше, ніж у попередньому році. Закінчено провадження в 482 справах, або 62,6 % від кількості справ, що перебували на розгляді в судах (2001 р. — 68,7 %).

Результати розгляду судами справ про злочини, вчинені організованими групами у 2002 р.

Область або регіон	Кількість справ, які перебували у провадженні	Кількість осіб, щодо яких справи перебували на розгляді в суді (у тому числі за вчинення злочину в складі організованої групи)	Закінчено провадження у справах		Засуджено			Кількість справ, провадження у яких закрито	Кількість осіб, щодо яких справи закрито	Кількість осіб у справах із закінченим провадженням, щодо яких справи повернено прокурору в порядку ст. 249 ¹ КПК	Повернено справ на додаткове розслідування		Залишок нерозглянутих справ на кінець звітного періоду		Кількість справ, провадження в яких зупинено	Не розглянуто в термін понад 6 місяців (без урахування справ із зупиненим провадженням)
			усього	у тому числі з постановленням вироку	усього	вироків					Кількість справ	Щодо осіб	Кількість справ	Щодо осіб		
						за вироками, що набрали законної сили	виправдано									
			усього	у тому числі з постановленням вироку	усього	за вироками, що набрали законної сили	виправдано				усього	у тому числі з постановленням вироку	усього	у тому числі з постановленням вироку		
Автономна Республіка Крим	49	219	30	28	100	51	1	—	—	—	1	1	19	115	4	7
Вінницька	12	62	3	2	5	1	—	—	—	—	1	8	9	49	1	2
Волинська	2	11	2	2	11	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Дніпропетровська	152	747	87	58	259	121	—	1	3	6	23	108	65	354	4	12
Донецька	99	382	56	47	166	120	—	—	2	3	4	15	43	185	5	9
Житомирська	13	78	9	9	54	43	—	—	—	—	—	—	4	24	—	2
Закарпатська	5	18	3	2	9	6	—	1	1	—	—	—	2	8	—	—
Запорізька	27	145	17	14	60	52	—	—	—	5	1	3	10	70	—	3
Івано-Франківська	25	77	18	17	44	29	—	—	—	—	1	3	7	29	2	—
Київська	10	53	7	7	24	15	—	—	—	—	—	—	3	29	—	2
Кіровоградська	15	62	6	6	24	7	—	—	—	—	—	—	9	38	—	1
Луганська	35	151	25	23	87	79	—	—	—	—	2	5	10	59	4	—
Львівська	16	69	12	12	43	19	—	—	—	—	—	—	4	26	—	—
Миколаївська	12	68	8	8	49	48	—	—	—	—	—	—	4	18	1	1
Одеська	28	134	17	13	46	46	—	—	1	—	4	18	11	70	—	3
Полтавська	36	193	23	19	112	65	—	—	—	4	1	6	13	59	1	—
Рівненська	12	57	6	3	7	7	—	—	—	—	2	12	6	30	—	1
Сумська	15	94	11	10	77	55	—	—	1	—	1	1	4	16	—	—
Тернопільська	6	37	5	5	29	15	—	—	—	—	—	—	1	8	1	—
Харківська	71	302	46	42	153	121	1	—	9	—	3	17	25	130	2	8
Херсонська	14	40	5	4	11	11	—	—	—	—	1	3	9	26	1	—
Хмельницька	23	107	16	13	56	33	—	—	—	5	2	7	7	39	3	2
Черкаська	21	78	17	14	49	40	—	—	—	—	3	17	4	12	1	1
Чернівецька	4	14	4	4	14	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Чернігівська	8	29	7	6	19	15	—	—	1	5	—	—	1	1	1	—
м. Київ	51	235	38	29	123	70	4	2	14	—	4	16	13	22	1	56
м. Севастополь	8	51	4	1	8	8	—	—	—	2	2	6	4	77	—	—
Разом по Україні без військових судів	769	3515	482	398	1639	1096	6	5	32	30	56	246	287	1497	131	56
Центральний	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Західний	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Південний	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Військово-Морські Сили	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Військові суди, всього	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Разом по Україні	770	3515	482	398	—	1096	6	5	32	30	56	246	288	1499	131	56

у тому числі з постановленням вироку розглянуто 398 справ, або 82,6 % від усіх, провадження в яких закінчено (2001 р. — 81,4 %). Закрито провадження в 5 справах щодо 32 осіб; примусові заходи медичного характеру застосовувалися до 3 осіб. Суди повернули на додаткове розслідування 56 справ стосовно 246 осіб. Залишок нерозглянутих справ на кінець звітного періоду становив 37,4 % (2001 р. — 31,3 %) від числа справ, що перебували на розгляді, в тому числі 56 справ не розглянуто в термін понад 6 місяців (без урахування справ із зупиненням провадженням).

Найбільше кримінальних справ за злочини, вчинені організованими групами, перебувало на розгляді місцевих судів областей: Дніпропетровської — 152 (з постановленням вироку — 38,2 %); Донецької — 99 (47,5 %), Харківської — 71 (59,2 %), м. Києва — 51 (56,9 %) та Автономної Республіки Крим — 49 (57,1 %; див. табл. 3).

З порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, призначено до розгляду 44 кримінальні справи, або 9,1 % від усіх, провадження в яких закінчено, із них несвоєчасно призначені до судового розгляду 6,4 % справ (див. табл. 4).

Таблиця 4

Результати розгляду судами справ про злочини, вчинені організованими групами				
Найменування показників	2001 р.	2002 р.	Динаміка	
			абс.	%
Перебувало в провадженні справ	923	770	153	-16,6
Кількість осіб, щодо яких справи перебували в суді, всього	4141	3515	626	-15,1
Кількість справ, провадження в яких закінчено, всього	634	482	152	-23,9
У тому числі				
із постановленням вироку	516	398	118	-22,9
із закриттям справи	3	5	2	+66,7
із застосуванням медичних заходів примусового характеру	1	2	1	+100,0
з поверненням на додаткове розслідування	99	56	43	-0,4
з поверненням прокурору в порядку ст. 249 ¹ КПК	1	7	6	+600,0
з передачею за підсудністю	14	14	0	0
Призначено до розгляду справ з порушенням строків, встановлених КПК, всього	4 (0,6 % *)	44 (9,1 %)	—	—
У тому числі				
передбачених ст. 241 КПК	1 (0,1 %)	13 (2,7 %)	—	—
передбачених ст. 256 КПК	3 (0,5 %)	31 (6,4 %)	—	—
Перебували на розгляді понад 1 місяць	331 (52,2 %)	—	—	—
Залишок справ, не розглянутих на кінець звітного періоду, всього	289	288	1	-0,3
У тому числі				
справ, провадження в яких зупинено	39	31,0	8	-20,5
у термін понад 6 місяців (без урахування справ, провадження в яких зупинено)	143	56	87	-60,8
Засуджено осіб за вироками, що набрали законної сили, за вчинення злочинів у складі організованих груп або злочинних організацій, всього	1042	1036	6	-0,6
Виправдано осіб	2	6	4	+200,0
Кількість осіб, щодо яких справи закрито	22	32	10	+45,5
Кількість осіб, щодо яких застосовано медичні заходи примусового характеру	1	3	2	+200,0

* У дужках зазначено питому вагу від загальної кількості справ, провадження в яких закінчено.

В апеляційному та касаційному порядку було скасовано і змінено вироки місцевих судів щодо 97 осіб, або 8,8 % від числа тих, стосовно яких постановлено вироки, у тому числі щодо 36 осіб вироки скасовано, із них в апеляційному порядку — щодо 25 осіб, касаційному — 11 осіб. Неповнота досудового та судового слідства була основною підставою для скасування вироків.

В апеляційному порядку скасовано вироки з направленням справи на додаткове розслідування щодо 14 осіб, або 56 % від числа всіх скасованих; на новий судовий розгляд — 10, або 40 %; із закриттям спра-

ви — щодо 1 особи, або 4 %. Змінено вироки стосовно 48 осіб, у тому числі з пом'якшенням міри покарання — щодо 30 осіб, або 62,5 % від усіх змінених, із них з пом'якшенням міри покарання, але без зміни кваліфікації — щодо 16 осіб, або 33,3 %.

За касаційними скаргами, поданнями вироки перевірялися стосовно 257 осіб. Щодо 233 осіб касаційні скарги, касаційні подання залишено без задоволення, а вироки — без зміни. Вироки стосовно 11 осіб скасовано з направленням справи на новий судовий розгляд, у тому числі за м'якістю покарання — щодо

Засуджено осіб за вчинення злочинів у складі організованих груп (за вироками, що набрали законної сили)				
Вид злочину	Статті КК 2001 р.	Кількість засуджених осіб		Динаміка
		2001 р.	2002 р.	%
Засуджено осіб за всі види злочинів, всього	—	1042	1036	-0,6
У тому числі за умисне вбивство	115 (93, 94 *)	45	46	+2,2
крадіжку	185 (81, 140)	269	258	-4,1
грабїж	186 (82, 141)	47	45	-4,3
розбій	187 (86, 142)	171	225	+31,6
вимагання	189 (86, 144)	76	47	-38,2
шахрайство	190 (83, 143)	33	78	+136,0
привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	191 (84)	11	30	+173,0
контрабанду	201 (70)	3	11	+267,0
бандитизм	257 (69)	98	88	-10,2
незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	307 (229)	40	56	+40,0

* У дужках зазначено статті за КК 1960 р.

4 осіб. Змінено вироки стосовно 61 особи, із них у касаційному порядку — 13 осіб.

Кількість засуджених осіб за злочини, вчинені в складі організованих груп, за вироками, що набрали законної сили, становила 1036, що на 0,6 % менше, ніж у попередньому році (2001 р. — 1042), у тому числі за: умисне вбивство (+2,2 %); крадіжку (-4,1 %); розбій (+31,6 %); вимагання (-38,2 %); шахрайство (+136 %); привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (+173 %); контрабанду (+3,7 %); бандитизм (-10,2 %); незаконне виробництво, виготовлення, придбання,

зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (+40 %; див. табл. 5).

Аналіз засвідчує, що в цілому по країні зменшилась як кількість виявлених організованих груп і злочинних організацій, так і злочинів, вчинених у їх складі.

Статистичні дані про стан злочинності та судимості подано в таблицях.

Управління узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства
Верховного Суду України

Читайте найкраще

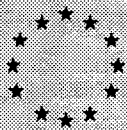

До уваги юристів-практиків, науковців, студентів!

Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре» пропонує нові видання

 <p>Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. 2-ге видання, перероблене та доповнене. Рік видання — 2003, 908 сторінок.</p>	 <p>Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тоція. Рік видання — 2003, 1196 сторінок.</p>	 <p>Цивільний кодекс України. Офіційний текст, прийнятий Верховною Радою України 16.01.03 р. Зі змінами та доповненнями, внесеними Законом від 19.06.03 р. № 980-IV. Набув чинності 01.01.04 р.</p>	 <p>Господарський кодекс України. Офіційний текст, прийнятий Верховною Радою України 16.01.03 р. Набув чинності 01.01.04 р.</p>
---	---	---	--

3 питань придбання, розповсюдження та видання книг звертайтеся за адресою:
04107 Київ, вул. Багговутівська, 17-21; тел. 216-8061, 216-3466, 219-1406

У Європейському суді з прав людини

Рішення у справі «Полторацький, Кузнецов, Назаренко, Данкевич, Алієв і Хохлич проти України»

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини *

Judgment in the Cases of «Poltoratskiy, Kuznetsov, Nazarenko, Dankevich, Aliev and Khokhlich v. Ukraine»

Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights **

У рішенні, ухваленому 29 квітня 2003 р. у справі «Полторацький, Кузнецов, Назаренко, Данкевич, Алієв і Хохлич проти України», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

- мало місце порушення ст. 3 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція) стосовно усіх заявників щодо умов їхнього ув'язнення під час очікування виконання смертного вироку;

- не було порушено ст. 3 Конвенції стосовно заявників Полторацького та Кузнецова щодо службових зловживань, які нібито мали місце з боку працівників тюрми м. Івано-Франківська;

- було порушено ст. 3 Конвенції стосовно заявників Полторацького та Кузнецова у тому, що державні органи виявилися неспроможними провести належне розслідування фактів службових зловживань, котрі нібито допускали працівники тюрми м. Івано-Франківська;

- не було порушено ст. 3 Конвенції стосовно заявника Алієва щодо фактів нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження, які нібито мали місце з боку працівників адміністрації тюрми м. Сімферополя у січні 1998 р. та серпні 1999 р.;

- не було порушено ст. 3 Конвенції стосовно заявника Хохлича щодо нелюдського поводження, яке нібито виявилось у факті зараження заявника туберкульозом у тюрмі м. Хмельницького;

- мало місце порушення ст. 8 Конвенції стосовно заявників Полторацького та Кузнецова щодо права на повагу до особистого і сімейного життя та до таємниці кореспонденції;

- мало місце порушення ст. 8 Конвенції стосовно заявників Данкевича, Назаренка, Алієва та Хохлича щодо права на повагу до таємниці кореспонденції та до особистого і сімейного життя у період від 11 вересня 1997 р. до 11 липня 1999 р.;

- не було порушено ст. 8 Конвенції щодо заявників Данкевича, Назаренка, Алієва та Хохлича у період після 11 липня 1999 р.;

- мало місце порушення ст. 9 Конвенції щодо заявників Полторацького та Кузнецова;

- мало місце порушення ст. 13, а також статей 3 та 8 Конвенції щодо заявника Данкевича;

- не було порушено ст. 13 Конвенції щодо заявника Хохлича.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити по 2 тис. євро як компенсацію за моральну шкоду кожному заявнику та по 1 тис. євро заявникам Полторацькому і Кузнецову на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявники Борислав Полторацький, 1976 р.н., Михайло Кузнецов, 1976 р.н., Ігор Назаренко, 1969 р.н., Юрій Данкевич, 1967 р.н., Пахрудін Алієв, 1968 р.н., та Микола Хохлич, 1976 р.н., є громадянами України.

П. Полторацький та п. Кузнецов перебувають у тюрмі м. Івано-Франківська, п. Назаренко та п. Алієв — у тюрмі м. Сімферополя, п. Данкевич — у тюрмі м. Запоріжжя, п. Хохлич — у тюрмі м. Хмельницького.

У 1997 р. лікарі встановили, що п. Хохлич занедужав на туберкульоз.

П. Алієва було засуджено за організацію і керівництво організованою групою, а також за пособництво у вбивстві та за замах на вбивство. Інших заявників засуджено за вчинення вбивства. Щодо усіх них було постановлено смертні вироки.

11 березня 1997 р. Президент України підписав мораторій на виконання смертних вироків. 22 лютого 2000 р. смертну кару як вид покарання в Україні скасовано. А отже, у червні 2000 р. усі смертні вироки були замінені на довічне ув'язнення.

Зміст рішення Суду

Заявники стверджували, що умови, в яких вони перебували, очікуючи смертної кари, були нелюд-

* Реферативний переклад з англійської мови здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабіновичем, М.Ю. Пришляк та Н.І. Савчук.

** Повний текст комюніке та рішення англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

ськими і такими, що принижують людську гідність, і таке поводження є порушенням ст. 3 Конвенції. Усі заявники також стверджували, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до їхнього особистого і сімейного життя та до таємниці кореспонденції. П. Полторацький та п. Кузнецов скаржилися на порушення ст. 9 Конвенції, яке виявлялося, на їхню думку, в тому, що їм було відмовлено у побаченнях зі священником. Посилаючись на ст. 13 Конвенції, п. Хохлич і п. Данкевич стверджували, що їм не було забезпечено ефективних засобів юридичного захисту прав, передбачених Конвенцією.

Суд відхилив попередні заперечення Уряду, котрий наголошував на відсутності необхідних, відповідно до Конвенції, ознак «жертви порушення прав» у справі п. Хохлича, а також на невикористанні необхідних внутрішніх засобів правового захисту у справах п. Хохлича, п. Алієва, п. Данкевича та п. Назаренка.

П. Полторацький та п. Кузнецов звернулися зі скаргами до Європейської комісії з прав людини (далі — Комісія), в яких стверджували, що у вересні 1998 р. їх побили працівники тюрми м. Івано-Франківська.

З вересня 1998 р. працівники тюрми виявили, що п. Кузнецов зробив спробу повіситися у камері. Його негайно доставили в лікарню.

Суд погодився з Комісією, що заявники не спростували розумні сумніви стосовно того, що їх було піддано нелюдському поводженню у тюрмі м. Івано-Франківська, і тому постановив, що в частині зазначених фактів порушення ст. 3 Конвенції не було.

П. Алієв стверджував, що в січні 1998 р. і серпні 1999 р. він зазнав нелюдського поводження з боку працівників тюрми. Проте його заява містила суперечливу інформацію. Окрім того, як було встановлено, заявник не подавав відповідної скарги ні начальнику тюрми, ні іншим працівникам адміністрації, ані лікарю. У справі не було медичних чи інших доказів на підтвердження того, що у заявника було виявлено тілесні ушкодження внаслідок нелюдського поводження з ним.

Отже, Суд постановив, що стосовно п. Алієва порушення ст. 3 Конвенції не було.

П. Полторацький та п. Кузнецов подали скарги, в яких наводилися факти нелюдського поводження, котрі мали місце щодо них з боку працівників тюрми.

Суд нагадав, що відповідно до норм Конвенції за таких обставин необхідно було провести належне офіційне розслідування, яке б дало змогу виявити та покарати винних осіб. Як було встановлено, до 28 жовтня 1998 р. у жодній зі справ не провадилося медичне обстеження заявників, а також Суду не було надано необхідних документів, котрі б свідчили про зміст і характер слідчих дій, проведених за скаргами заявників. У матеріалах справ також немає даних про те, що яка-небудь зовнішня структура залучалася до проведення слідства за зазначеними скаргами заявників.

Комісія дійшла висновку, що відповідне розслідування було недбалим та поверховим і не свідчило про належні зусилля відповідальних за його проведення осіб щодо з'ясування того, що насправді трапилось у вересні 1998 р.

Суд погодився з висновками Комісії та постановив, що стосовно вищевикладених обставин мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

У справі п. Назаренка Суд взяв до уваги клопотання адвоката заявника, який прохав Суд не розглядати справи далі, оскільки скарги заявника щодо умов його тримання було вже задоволено й умови перебування в тюрмі змінено на кращі. Однак Суд зазначив, що скарги заявника зачіпали питання засадничого характеру щодо застосування ст. 3 Конвенції, а саме проблему, пов'язану з умовами тримання в Україні засуджених, котрі чекали на виконання смертних вироків. Суд вирішив, що повага до прав людини, на якій ґрунтується Конвенція, вимагає продовження розгляду скарги п. Назаренка.

Суд нагадав про прецедентне право, яке стосується застосування ст. 3 Конвенції. Він вкотре вказав, що заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання є абсолютною і не залежить від конкретних обставин справи чи поведінки заявника.

Суд був уповноважений вивчати скарги лише в тій частині, яка стосувалася фактів, що мали місце після 11 вересня 1997 р., тобто після набуття Конвенцією чинності щодо України. Незважаючи на це, Суд взяв до уваги увесь час ув'язнення заявників, що минув від дати набуття юридичної сили смертними вирокими, для того, аби визначити ті загальні наслідки, які мали для заявників умови їх тримання в тюрмі.

Суд звернув увагу на те, що застосування Україною смертної кари у відповідний період було предметом жорсткої критики з боку Ради Європи. За офіційними даними, у період від 9 листопада 1995 р. до 11 березня 1997 р. 212 смертних вироків було виконано. Очевидним, на думку Суду, був той факт, що до моменту скасування смертної кари, тобто до лютого 2000 р., заявники потерпали від страху і тривоги за своє майбутнє, хоча ймовірність виконання смертних вироків щодо заявників з часом зменшувалася.

Предметом особливого занепокоєння, на переконання Суду, був той факт, що принаймні до травня 1998 р. заявників тримали замкненими в обмеженому просторі, куди зовсім не проникало природне (сонячне) світло. У зазначений період заявники не мали права на прогулянки на свіжому повітрі, вони були позбавлені можливості займатися фізичною діяльністю та контактувати із зовнішнім світом.

Такі обставини призвели до особливо тяжких наслідків у справі п. Кузнецова, який унаслідок одноосібного ув'язнення за зазначених обставин 3 вересня 1998 р. вчинив спробу самогубства.

Хоча у справі не було доказів, які б підтверджували те, що держава цілеспрямовано намагалася принизити людську гідність заявників, умови їх ув'язнення, вочевидь, викликали у них значні психічні страждання, які глибоко вражали їхню гідність.

До поліпшення умов тримання заявників, тобто до травня 1998 р., ув'язнення у вищеописаних умовах тривало від 12 до 30 місяців залежно від особи ув'язненого.

Розглядаючи справу, Суд пам'ятав про соціально-економічні та адміністративні проблеми, з якими зі-

штовхнулася Україна в той період, а також про труднощі щодо ефективного запровадження нового законодавства. Проте Суд зазначив, що брак коштів не може бути виправданням для практикування таких умов ув'язнення, що за своєю сутністю є нелюдським і таким, що принижує людську гідність, поведінням.

Тому Суд постановив, що у зв'язку з цими обставинами мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

П. Хохлич скаржився на факт поміщення його в камеру, де утримувався інший ув'язнений, п. Юзев, котрий страждав на туберкульоз, оскільки внаслідок цього він заразився на зазначену хворобу і стан його здоров'я істотно погіршився.

Суд звернув увагу на те, що патологічні зміни у легенях заявника виявились аж через три місяці після того, як п. Хохлич перевели до іншої камери. Тому, на думку Суду, мало ймовірно, що п. Хохлич таки заразився від свого сусіда по камері. Крім того, висновки медичних обстежень п. Хохлича та п. Юзева свідчать про те, що вони страждали на різні форми туберкульозу. Відповідно до медичних висновків, наданих Суду, стан здоров'я п. Хохлича на час розгляду справи був задовільним, і він продовжував перебувати під наглядом лікаря.

Тому Суд постановив, що у зв'язку з цими обставинами порушення ст. 3 Конвенції не було.

Скарги заявників щодо порушення ст. 8 Конвенції стосувалися головним чином обмеження кількості побачень із рідними та можливості листування з ними, а також обмеження кількості передач із продуктами харчування, одягом та предметами туалету. Заявники також оскаржували недостатність контактів із зовнішнім світом через телебачення чи радіо. П. Алієв скаржився на те, що йому відмовили у можливості мати інтимні стосунки з дружиною.

Щодо останньої скарги Суд дійшов висновку, що заборона ув'язненим з боку адміністрації тюрми можливості мати інтимні стосунки з іншим з подружжя поки що може бути визнана виправданим обмеженням з огляду на передбачену у § 2 ст. 8 Конвенції мету не допустити вчинення заворушень і злочинів.

Щодо інших скарг заявників, які стосувалися втручання держави у їхнє право на повагу до приватного життя, Суд нагадав, що таке втручання повинно бути передбачене законом, мати одну із цілей, зазначених у Конвенції, і бути необхідним для досягнення такої цілі в демократичному суспільстві. Для того щоб задовольнити першу з названих вимог, закон повинен бути доступним для особи, котрої він стосується, аби вона мала можливість передбачити наслідки його застосування щодо себе. Попри те, що норми Виправно-трудового кодексу України містили вимоги щодо умов ув'язнення засуджених, адміністрація тюрми не покликала на положення цього нормативного акта, інформуючи заявників та їхніх родичів про правила, які застосовуються до засудже-

них, котрі чекають на виконання смертних вироків. Після того як вирок у справах заявників набули юридичної сили, до них стали застосовуватися правила, передбачені у відповідній Інструкції, котра мала внутрішній характер і не підлягала опублікуванню. Зазначену Інструкцію було замінено Тимчасовими правилами, які набули чинності 11 липня 1999 р. і були відкритими для громадськості. Тимчасові правила розширювали права засуджених, котрі чекали на виконання смертних вироків. Зокрема, було передбачено право засуджених отримувати шість передач і три малі пакунки щороку, можливість необмеженого у кількості листування і право на щомісячні двогодинні побачення з родичами. Проте Тимчасові правила стали застосовуватися лише з 11 липня 1999 р.

Тому Суд постановив, що втручання у право заявників на повагу до їхнього приватного життя не було передбачено законом, а отже, мало місце порушення ст. 8 Конвенції.

Суд узяв до уваги організаційно-технічні проблеми, які б неминуче виникли у зв'язку з необхідністю забезпечити засудженим право отримувати передачі без обмежень їх кількості, особливо ж у великій тюрмі. Суд дійшов висновку про те, що законодавче обмеження, котре зводило права засуджених до отримання однієї передачі один раз на шість тижнів, може вважатися таким, що забезпечило належну рівновагу між необхідністю гарантувати безпеку та правами засуджених на контакти із зовнішнім світом.

П. Полторацький та п. Кузнєцов скаржилися на те, що їм було відмовлено у побаченні зі священником.

Комісія встановила, що ці заявники не мали можливості брати участь у відправленні релігійних обрядів, які були доступними для інших ув'язнених, і не мали жодного побачення зі священником аж до 26 грудня 1998 р. Суд постановив, що таке втручання не є законним, оскільки Інструкція, якою передбачені відповідні правила, не може бути кваліфікована як закон відповідно до вимог § 2 ст. 9 Конвенції. Тимчасовими правилами були введені в дію нові норми, в яких передбачалася для засуджених, котрі чекали на виконання смертних вироків, можливість читати релігійну літературу та мати побачення зі священником.

Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 9 Конвенції стосовно заявників до 11 липня 1999 р., тобто до дати набуття чинності зазначеними Тимчасовими правилами.

З приводу порушення ст. 13 Конвенції Суд нагадав, що у положеннях цієї статті містяться вимоги вживати національними органами ефективних заходів до забезпечення реальних можливостей дотримання прав і свобод, передбачених Конвенцією. Виходячи зі змісту свого висновку стосовно попереднього заперечення Уряду Суд постановив, що мало місце порушення ст. 13 Конвенції у справі п. Данкевича.

Рішення у справі «Смирнови проти Росії»

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини *

Judgment in the Cases of «Smirnova v. Russia»

Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights **

У рішенні, ухваленому 24 липня 2003 р. у справі «Смирнови проти Росії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

- мало місце порушення § 1 та § 3 ст. 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція) стосовно обох заявниць;
- мало місце порушення § 1 ст. 6 Конвенції (право на розгляд справи справедливим судом упродовж розумного строку) щодо обох заявниць;
- мало місце порушення ст. 8 Конвенції стосовно пані Олени Смирнової.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити 3 тис. 500 євро пані Олені Смирновій та 2 тис. євро пані Ірині Смирновій як компенсацію моральної шкоди, а також 1 тис. євро обом заявницям на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявниці, пані Олена Смирнова, 1967 р.н., та пані Ірина Смирнова, 1967 р.н., є рідними сестрами-близнятами. Вони є громадянками Росії, проживають у м. Москві.

5 лютого 1993 р. проти обох заявниць було порушено кримінальну справу за підозрою у незаконному отриманні ними позики в банку. 9 січня 2002 р. їх було засуджено за вчинення шахрайства у великих розмірах відповідно до восьми й шести років ув'язнення з конфіскацією майна. Під час досудового слідства до заявниць чотири рази застосовувалось як запобіжний захід взяття під варту. 9 квітня 2002 р. Московський міський суд вирок у справі скасував у зв'язку із тим, що минув строк давності притягнення до кримінальної відповідальності.

26 серпня 1995 р. під час арешту в Олені Смирнової було вилучено паспорт, котрий їй повернули лише 6 жовтня 1999 р. У грудні 1997 р. відділ соціального захисту населення відмовився прийняти її на роботу, оскільки у заявниці не було паспорта, а в квітні 1998 р. Олені Смирновій на тій самій підставі юридична фірма відмовила у прийнятті на роботу. У грудні 1997 р. цій заявниці було відмовлено в наданні безкоштовної медичної допомоги у зв'язку з тим, що вона не змогла представити ані медичну страховку, ані паспорт. У зв'язку з відсутністю в заявниці паспорта їй було відмовлено також у встановленні телефону. 2 червня 1998 р. в нотаріальній конторі Олену Смирнову поінформували про те, що вона повинна представити документ, який засвідчує її особу, наприклад паспорт, аби бути здатною до вчинення відповідних юридичних дій. 10 грудня 1998 р. заявниці відмовили в реєстрації шлюбу. 19 грудня 1999 р. Олену Смирнову затримали працівники міліції, вимагаючи пред'явити документ, що засвідчував би її особу. Оскільки вона не змогла показати паспорт, її доставили до відділу внутрішніх справ і зобов'язали сплатити адміністративний штраф.

Зміст рішення Суду

Посилаючись на ст. 5 Конвенції, Олена Смирнова та Ірина Смирнова оскаржували незаконність взяття їх під варту. Вони також стверджували, що мало місце порушення § 1 ст. 6 Конвенції. Олена Смирнова заявляла, що відібрання у неї і неповернення протягом тривалого часу паспорта є порушенням ст. 8 Конвенції, оскільки для проживання у Росії паспорт є обов'язковим документом.

Суд повинен був вирішити не лише те, чи загальний строк тримання заявниць під вартою був розумним, а й те, чи факт кількарізового обрання щодо них такого запобіжного заходу узгоджувався з вимогами ст. 5 Конвенції. Аргументи, наведені в рішеннях національних органів стосовно арешту заявниць, були вкрай «скупими» і не містили належного детального опису фактичних обставин справи.

Суд дійшов висновку, що повторні затримання під час розслідування тієї самої справи, котрі до того ж не були належним чином обгрунтовані, є порушенням § 1 та § 3 ст. 5 Конвенції.

Суд зазначив, що строки, котрі він узяв до уваги для вивчення справи щодо дотримання вимоги про розумний термін розгляду справи (§ 1 ст. 6 Конвенції), становлять 9 років 2 місяці 4 дні стосовно Олени Смирнової та 2 роки 5 місяців 27 днів щодо Ірини Смирнової. Суд зазначив, що звинувачення, висунуті проти Олени Смирнової та Ірини Смирнової, не були особливо складними, тому розслідування не повинно було тривати роками. Попри всі труднощі у справі, тривалість її розгляду не відповідала вимозі розумності, що міститься у § 1 ст. 6 Конвенції.

Суд зазначив, що втручання в особисте життя Олени Смирнової не було разовим чи випадковим, а, як стверджувала заявниця, виявлялось у численних щоденних незручностях, що загалом тривали до жовтня 1999 р. З огляду на це питання про таке втручання підпадало під темпоральну юрисдикцію Суду.

Суд визнав доведеним той факт, що у повсякденному житті громадяни Росії часто повинні формально засвідчувати свою особу навіть під час виконання повсякденних справ. Більше того, пред'явлення паспорта вимагається і для задоволення нагальніших потреб, таких, як прийняття на роботу чи отримання медичної допомоги.

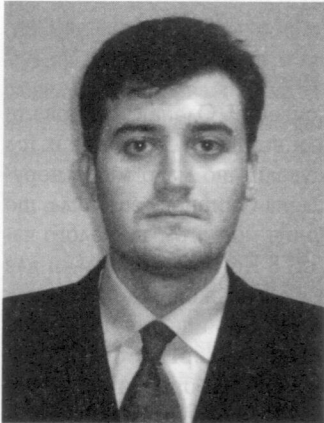
Тому Суд визнав, що з боку держави мало місце тривале втручання в особисте життя Олени Смирнової.

Відповідно до внутрішнього законодавства паспорт має бути повернутий особі, як тільки її звільнено з-під варті. Уряд не навів жодних доводів на підтвердження того, що неповернення вчасно Олені Смирновій паспорта ґрунтувалося на законі. Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 8 Конвенції.

* Реферативний переклад з англійської мови здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабіновичем, М.Ю. Пришляк та Н.І. Савчук.

** Повний текст комюніке та рішення англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

Проблеми судово-правової реформи

Щодо використання відеоконференцв'язку при перегляді судових рішень у касаційному порядку

М.І. Смирнов,

*асистент кафедри кримінального процесу
Одеської національної юридичної академії*

Питанням розвитку справедливих систем кримінального правосуддя, організації діяльності кримінальної юстиції та підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу світове співтовариство приділяє значну увагу. Про це, зокрема, свідчать результати чергового XIV Колоквіуму Комітету експертів Ради Європи з інформаційних технологій і права, що відбувся у травні 2000 р. в Кембриджі. Він був присвячений застосуванню сучасних телекомунікаційних технологій у правовій сфері. Серед іншого було розглянуто рекомендації Комітету експертів з питань автоматизації процедури судочинства державам—учасникам Ради Європи щодо впровадження інформаційних технологій на всіх стадіях судочинства, у тому числі в інтерактивному режимі¹. Пропонується обладнати відповідними технічними засобами зали судового засідання, приміщення органів розслідування, слідчі ізолятори, адвокатські контори. Як приклад наводиться досвід Австрії — однієї з перших країн Європи, де такі технології було впроваджено в процесуальне право.

Юристи-науковці розпочали роботи з визначення стандартів використання відеоконференцв'язку в кримінальному судочинстві. Слід зазначити, що ця технологія в різних державах застосовується: при перегляді судових рішень, коли особи, що оскаржують вирок, тримаються під вартою і забезпечення їхньої фізичної присутності утруднене; при розгляді судами питань, пов'язаних з обранням запобіжного заходу; для забезпечення участі в процесі осіб, які через фізичні вади не можуть бути присутніми в залі засідань². Проте в національному кримінальному судочинстві відеоконференцв'язок застосовується обмежено — лише як процесуальний захід забезпечення безпеки свідка, а цього недостатньо. Основна причина подібної ситуації полягає не стільки в технічному та фінансовому аспектах проблеми, скільки у відсутності державної політики щодо впровадження інформатизації в судочинство, у тому числі в кримінальне. Тільки завдяки ініціативі відомств, у зв'язку з їх функціональними завданнями і практичними потребами, досягнуто певних зрушень у цій сфері³.

На думку академіка М.Я. Сегає, інформатизація судочинства має базуватися на законодавчому дозволі застосування в кримінальному процесі інформаційних технологій (комп'ютерної та телекомунікаційної техніки з відповідними програмними продуктами). Це дасть змогу оптимізувати діяльність усіх правових інституцій, що задіяні в судочинстві, — органів досудового слідства, прокуратури, судово-експертних установ, судів, установ виконання покарань, адвокатури. Застосування інформаційних технологій у судочинстві має бути дозволено при виконанні будь-яких процесуальних дій, як у звичайному, так і в інтерактивному (дистанційному) режимі, з одночасним веденням документообігу і діловодства на паперових та електронних носіях, з яких для учасників процесу у випадках, передбачених процесуальним законодавством, виготовляються автентичні копії процесуальних документів⁴.

Слід визнати слушними вимоги деяких юристів щодо необхідності впроваджувати якісно нову організаційну структуру судів, використання в їх роботі сучасних технологічних процесів з відповідним кадровим забезпеченням, створення нових проектів судів⁵. У зв'язку з цим актуальною залишається проблема забезпечення ефективного кримінального судочинства в умовах ви-

¹ Див.: Морозов А.В., Полопанова И.С. Результаты работы XIV Коллоквиума Комитета экспертов Совета Европы по информационным технологиям и праву // Информатизация правоохранительных систем : Сб. тр. IX Междунар. науч. конф. (7–8 июня 2000 г., Москва). — М., 2000. — С. 38–44.

² Докладніше див.: Смирнов М.И. Применение видеосвязи как мера обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию, и возможность реализации в уголовном судопроизводстве права конфронтации // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 5. — С. 117–120; Смирнов М.И. Застосування відеозв'язку при одержанні доказів у кримінальних справах у порядку надання взаємної правової допомоги (процесуальні особливості) // Юридична Україна. — 2003. — № 8. — С. 23–30.

³ Див.: Сегає М.Я. Концептуальні засади інформатизації судочинства // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 4. — С. 193.

⁴ Див.: Сегає М.Я. Знач. праця. — С. 193–200; Сегає М.Я. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 4. — С. 191.

⁵ Див.: Вяткин Ф., Зильберман С. Высокие технологии в организации работы судов // Российская юстиция. — 2003. — № 6. — С. 64.

користання високих технологій. Однак не тільки відео-конференцв'язок оптимізує процес кримінального судочинства. Істотно розширюють функціональні можливості судів, підвищують ступінь обґрунтованості їх рішень, сприяють відкритості судової системи також автоматизація інформаційних процесів безпосередньо в залі судового засідання та здійснення відеозапису перебування судового процесу.

З огляду на те, що в багатьох країнах дослідження доказів узагалі можливе лише в суді, практичною вимогою до залу судових засідань є надання всім учасникам процесу, включаючи публіку, усієї важливої інформації в режимі реального часу. Для цього доцільно використовувати спеціальну цифрову систему оповіщення з виведенням інформації на екран. Найявну в суді інформацію, документи або речові докази, що демонструються, відеозаписи, включаючи відеоконференцію, можна переглядати на будь-якому з екранів, розташованих у залі суду. Таким чином, представники захисту й обвинувачення, інші учасники процесу мають можливість візуально оцінювати представлену в суді інформацію і вирішувати в режимі реального часу будь-які питання, пов'язані з його перебігом.

Серед основних засад судочинства Конституцією України визначено його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ч. 3 ст. 129). Технологія відеоконференцв'язку дає змогу ефективно вирішувати це завдання, оскільки хід і результати процесуальної дії, проведеної в режимі відеоконференцв'язку, фіксуються на плівку для перегляду, у разі необхідності, в суді⁶.

Ще однією перевагою застосування цього технічного засобу в судочинстві, на чому неодноразово наголошувалося в юридичній літературі, є те, що тільки відеозапис може адекватно відобразити всі події в судовому залі, включаючи поведінку сторін у визначальні моменти судового процесу⁷. Крім того, «у протоколі судового засідання показання допитуваних осіб викладаються скорочено, при цьому не відображаються форма і зміст запитань, які ставляться цим особам, хоч і те, і друге має значення для оцінки відповідей»⁸.

Таким чином, для забезпечення ефективного кримінального судочинства необхідно: 1) автоматизувати інформаційні процеси в залі судового засідання; 2) застосовувати технологію відеозв'язку для забезпечення присутності під час судового розгляду свідків, потерпілих, експертів, підозрюваних, обвинувачуваних, підсудних, засуджених та інших осіб; 3) вести відеозапис протоколів судових засідань (процесуальних дій).

Застосування інформаційних технологій, насамперед відеоконференцв'язку, у кримінальному судочинстві має бути регламентоване в процесуальному праві щодо всіх стадій процесу, що прискорить розгляд справ і його якість, змінить саму технологію провадження у кримінальних справах у цілому. Це також стосується і перегляду судових рішень у касаційному порядку.

Відповідно до ч. 1 ст. 391 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) клопотання засудженого, що тримається під вартою, про виклик його для дачі пояснень при касаційній перевірці судових рішень є обов'язковим для суду касаційної інстанції. Тобто суд зобов'язаний забезпечити участь у касаційному розгляді справи всіх засуджених, що подали

клопотання про це. Ця обставина має бути основним спонукальним мотивом для розробки проекту використання і впровадження відеоконференцв'язку в судових засіданнях.

При розгляді в судах касаційних скарг за участю засуджених виникають труднощі, пов'язані з організацією їхнього конвоювання зі слідчих ізоляторів, охороною в суді й оплатою витрат за доставку засуджених до місця розгляду справи. Терміни розгляду скарг осіб, що тримаються під вартою, не виправдано затягуються, це призводить до порушень закону, конституційних прав громадян⁹. Одним із способів вирішення цієї проблеми є застосування відеоконференцв'язку. При цьому засуджений, котрий заявив про своє бажання бути присутнім при розгляді скарги або представлення на вирок, матиме можливість взяти участь у судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію щодо розглядуваних судом питань та ознайомитися з матеріалами судового засідання з використанням засобів відеоконференцв'язку. Це означає, що застосування цього технічного засобу при касаційному розгляді кримінальної справи є альтернативою особистій участі засудженого в судовому засіданні. Але форму участі засудженого в судовому засіданні має визначати суд.

Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцв'язку не повинен здійснюватися стосовно осіб, котрі мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі¹⁰. Це обмеження викликане, головним чином, необхідністю надання додаткових процесуальних гарантій учасникам процесу, що є однією з ознак справедливого судового розгляду, а також урахування особливостей осіб, діяння яких розглядає суд. Тільки у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі, додаткові процесуальні гарантії пов'язані не з особистістю підсудного (засудженого), а з мірою покарання.

Важливо також визначити місце перебування захисника при розгляді справи судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцв'язку за участю його підзахисного. Вважаємо за необхідне, щоб захисник засу-

⁶ Технічна фіксація судових процесів здійснюється в судах США, Австралії, Канади, Великобританії та багатьох інших. Див.: Богданов Л., Радучький Й. Технічна фіксація судових процесів: системний підхід до розвитку комп'ютерних технологій та інформаційних ресурсів // Юридичний журнал. — 2002. — № 2. — С. 84–85.

⁷ Див.: Вяткин Ф., Зильберман С. Значч. праця. — С. 65.

⁸ М а л я р е н к о В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства. — К., 1999. — С. 95.

⁹ У кримінальному судочинстві існує проблема дотримання кримінально-процесуальних строків на всіх стадіях процесу. Одним із найпоширеніших недоліків у роботі органів дізнання, досудового і судового слідства є порушення процесуальних строків. Див.: М а л я р е н к о В. Т. Щодо строків кримінального процесу // Право України. — 2000. — № 1. — С. 16–23; З а ї к а С. Поняття та значення строків у кримінальному процесі // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 7. — С. 125–129.

¹⁰ Міжнародне співтовариство виробило і закріпило в міжнародно-правових актах основні процесуальні гарантії, що задовольняють уважно про справедливий судовий розгляд. До них серед інших належить особливий захист учасників кримінального процесу, зокрема неповнолітніх, осіб, що мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться кримінальне судочинство. Див.: Р а б ц е в и ч О. І. Международно-правовое и российское закрепление права на справедливое судебное разбирательство // Право и политика. — 2003. — № 2. — С. 88.

дженого перебував при касаційному розгляді справи поряд зі своїм підзахисним і мав можливість безпосередньо з ним спілкуватися. А участь захисника в касаційному розгляді кримінальної справи на прохання засудженого має забезпечувати суд. За таких обставин технологія відеоконференцв'язку не призведе до порушення права засудженого на захист.

Про перспективність застосування відеоконференцв'язку в національному кримінальному судочинстві свідчить позитивний досвід інших країн. Наведемо лише деякі переваги використання цієї технології при касаційному перегляді судових рішень: 1) підвищується рівень безпеки судової діяльності; 2) значно скорочується час розгляду справ; 3) заощаджуються кошти на транспортування осіб, що тримаються під вартою, до суду; 4) вирішується проблема доставки осіб, що тримаються під вартою, у судові засідання; 5) не відволікаються для конвоювання і забезпечення охорони в суді працівники органів внутрішніх справ; 6) зменшується ймовірність втечі засуджених з-під варти; 7) забезпечується право засуджених особисто викласти свою позицію щодо питань, які розглядає суд; 8) підсудний не почуватиме себе невпевнено, як часто буває, в залі судового засідання, особливо якщо при цьому присутні його родичі та знайомі; 9) зменшується ризик поширення захворювань, на які страждають особи, що тримаються під вартою; 10) значно скорочується проміжок часу від вчинення злочину до призначення покарання винній особі.

Застосуванню відеоконференцв'язку у національному кримінальному судочинстві при перегляді рішень суду в касаційному порядку має передувати відповідні нормативне врегулювання цього питання в КПК, процесуальних і процедурних аспектів використання цієї технології. Пропонується така процедура ведення судового засідання: засуджений, який подав клопотання про перегляд вироку судом касаційної інстанції, за дорученням головуючого суду доставляється в найближчий до нього (засудженого) суд (якщо зі слідчого ізолятора, де він перебуває, забезпечити відеоконференцв'язок неможливо), дату і час також узгоджує суд, що виконує доручення, і головуючий; у цьому ж суді оформляються необхідні за процедурою для участі засудженого в судовому засіданні документи, що факсимільним зв'язком або електронною поштою надсилаються в суд касаційної інстанції; з використанням технології відеоконференцв'язку, у режимі реального часу проводяться всі необхідні процесуальні дії; результатом судового засідання є рішення суду, що з деякими доповненнями другого характеру передається у відповідні органи юстиції, від яких залежить його виконання.

Таким же чином можна забезпечити віддалену присутність інших осіб, щодо яких передбачено застосування процесуальний захід забезпечення безпеки в режимі відеоконференцв'язку.

Загалом за основу можна взяти позитивний досвід касаційного розгляду кримінальних справ у режимі

відеоконференцв'язку, набутий судами Російської Федерації з кінця 1999 р.

Використання відеоконференцв'язку потребує регламентації в КПК процесуального порядку: 1) перегляду вироків суду в касаційному порядку, коли участь засудженого в розгляді скарги з якихось причин неможлива, викликає труднощі або про це подав клопотання сам засуджений; 2) розгляду скарг на незаконний арешт, про зміну запобіжного заходу, а також щодо продовження терміну тримання під вартою. Для цього необхідно доповнити чинний і передбачити в новому КПК статтю «Використання відеоконференцв'язку при перегляді вироків суду в касаційній інстанції», в якій би зазначалося, що:

1. Засуджений, котрий тримається під вартою і подав клопотання про бажання бути учасником розгляду справи, вправі взяти участь у судовому засіданні касаційної інстанції безпосередньо або викласти свою позицію щодо питань, які розглядає суд, і ознайомитися з матеріалами судового засідання з використанням технології відеоконференцв'язку.

2. Форма участі засудженого в судовому засіданні вирішується судом, що розглядає справу в касаційному порядку. Суд вправі прийняти рішення про розгляд кримінальної справи в режимі відеоконференцв'язку з віддаленою присутністю засудженого.

3. Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцв'язку здійснюється за загальними правилами кримінального судочинства.

4. При розгляді кримінальної справи із застосуванням відеоконференцв'язку засуджений вправі на підтвердження або спростування доводів, викладених у скаргі або представленні, користуватися будь-якими документами або новими матеріалами, які суд ще не розглядав, але які необхідні для демонстрації під час судового засідання.

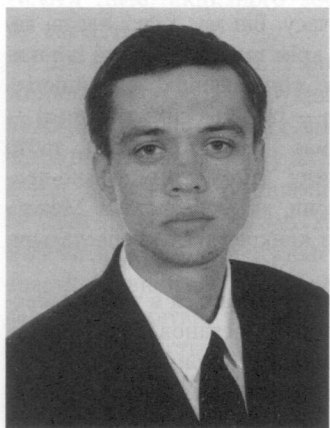
5. Розгляд кримінальних справ судом касаційної інстанції в режимі відеоконференцв'язку не здійснюється щодо осіб, які мають фізичні або психічні вади, не володіють мовою, якою ведеться судочинство, щодо неповнолітніх, а також у справах про злочини, за які як міра покарання може бути призначене довічне позбавлення волі.

6. Розпочинаючи судові засідання, суд зобов'язаний з'ясувати, чи немає у засудженого претензії до якості звуку і зображення; якщо ні — суд розпочинає розгляд справи.

Доцільність та ефективність одержання доказів із застосуванням технології відеоконференцв'язку як в Україні, так і з-за кордону очевидна. При достатній технічній оснащеності судів і слідчих ізоляторів, їх відповідному кадровому забезпеченні використання відеоконференцв'язку в національній системі судочинства матиме багато переваг, оскільки пришвидшить процес одержання доказів, що позитивно позначиться на дотриманні прав обвинувачуваних і потерпілих, а також сприятиме з'ясуванню істини у справі.

Summary

The article examines issues connected with the new IT using in the sphere of criminal proceeding. Its introduction and videoconference particularly, into practice of criminal cases consideration will promote not only more efficient performance of some procedural actions but also criminal cases consideration as a whole.

Щодо порядку обчислення строків у кримінальному процесі

С.О. Заїка,

ад'юнкт кафедри теорії кримінального процесу та судустрою Національної академії внутрішніх справ України, майор міліції

Час наближається повільно, а йде швидко.

Владислав Гжещик

У кримінальному процесі більшість процесуальних дій і рішень обмежена строками, які призначені для забезпечення своєчасного вчинення цих дій органами (їх посадовими особами), що безпосередньо здійснюють кримінальне судочинство, інша частина строків стосується діяльності суб'єктів, яких залучають до названого процесу зазначені органи й посадові особи. Встановлення в законі таких процесуальних строків — одна з гарантій захисту прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу. Слід наголосити, що процесуальний строк обов'язково пов'язаний зі вчиненням певної процесуальної дії або дій, тобто строки в кримінальному судочинстві є засобом регулювання процесуальних відносин суб'єктами, що беруть участь у процесі. Тому в більшості випадків вимога про додержання строків формулюється одночасно з вимогою про вчинення певної процесуальної дії.

Однак у кримінальному процесі не всі процесуальні дії обмежені певними строками (так, у законі не визначено, протягом якого часу є чинними постановка про відсторонення обвинуваченого від посади та підписка про нерозголошення даних досудового розслідування; закон не обмежує тривалість провадження більшості слідчих дій, судового розгляду в суді першої інстанції, судових дебатів, останнього слова підсудного тощо).

Питання обчислення і поновлення процесуальних строків спричиняють на практиці багато труднощів. Розглядаючи порядок обчислення строків у кримінальному процесі, необхідно насамперед з'ясувати відмінність між поняттями «перебіг (плин) строку» і «обчислення строку», які хоч і взаємопов'язані, але не тотожні за значенням, оскільки закон не отожднює початок перебігу строку з початком його обчислення.

Коли вживають поняття «перебіг строку», то мають на увазі послідовну плинність секунд, хвилин, годин тощо, тобто йдеться про час у філософському розумінні, а саме — про його об'єктивну ознаку, властиву лише часу, який неможливо зупинити, поновити, перервати. У кри-

мінальному процесі з терміном «строк» завжди асоціюється конкретний період (момент) часу, а не час узагалі, тобто строк, визначений нормами кримінально-процесуального права, набуває властивостей, які не притаманні часу у філософському розумінні. Обчислення ж строків передбачає підрахунок часу і виражається конкретним числом.

За загальним правилом, строки можна обчислювати відповідно до правил *a die ad diem*¹ або *a momenta ad momentum*². На перший погляд, доцільніше було б обчислювати строки від моменту до моменту, але на практиці через складність підрахунку (перебіг строку, який обчислюється годинами, може починатися з неповної години, і в цьому разі визначення кінцевого моменту строку буде ускладнене підрахунком хвилин та секунд) це правило не застосовується. Законодавець установив правило, згідно з яким «при обчисленні строків не беруться до уваги той день і та година, від яких починається строк» (ч. 1 ст. 89 Кримінально-процесуального кодексу України; далі — КПК), тобто початок перебігу строку і початок його обчислення в системі обчислення строків у кримінальному процесі не збігаються — перебіг починається раніше, ніж обчислення, розрив між ними залежить від встановленого в законі масштабу обчислення процесуальних строків: година, доба (день), місяць.

Процесуальні строки встановлюються шляхом зазначення не тільки певної одиниці часу (день, місяць тощо), а й певного етапу процесу (наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 28 КПК цивільний позов може бути пред'явлений, а відповідно до ч. 2 ст. 56 КПК — заява про відвід судді подана до початку судового слідства; згідно з ч. 1 ст. 254 КПК — копія обвинувального висновку і повістка про виклик до суду вручаються підсудному під розписку не пізніше ніж за три доби до дня розгляду справи в суді).

¹ Від дня до дня (лат.).

² Від моменту до моменту (лат.).

Інколи у КПК строк провадження процесуальної дії не окреслюється перебігом часу, а пов'язується з настанням певного юридичного факту (наприклад, ч. 1 ст. 80 КПК встановлено, що речові докази зберігаються до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови чи ухвали про закриття справи).

При визначенні початку обчислення строку дуже важливо точно знати момент, з якого починається його перебіг, тому що в кримінально-процесуальних нормах, що встановлюють строк для виконання тієї чи іншої процесуальної дії, нерідко вказується певний момент, який необхідно враховувати при обчисленні цього строку. Визначення початку останнього не викликає труднощів тоді, коли він прямо зазначений у законі. Але якщо початок перебігу строку не визначено, ним слід вважати момент вчинення певної процесуальної дії або настання події, що спричиняє виникнення у суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності відповідного процесуального обов'язку. Як зазначає О.П. Гуляєв, «визначення в таких випадках моменту для обчислення строку зовсім не усуває дії загального порядку обчислення строків. Навпаки, цей момент є необхідним вихідним положенням для правильного обчислення конкретного строку, оскільки він дає можливість точно й чітко визначити годину або добу, з яких необхідно обчислювати строк. Так, при обчисленні строку допиту підозрюваного не береться до уваги та година, в яку проведено затримання; при обчисленні строку пред'явлення обвинувачення не береться до уваги та доба, в яку прийнято постанову про притягнення як обвинуваченого; у першому випадку обчислення строку починається з наступної години, а в другому — з наступної доби»³.

Правила обчислення процесуальних строків диференціюються відповідно до величин, за допомогою яких ці строки обчислюються. Згідно з ч. 1 ст. 89 КПК у кримінально-процесуальному законодавстві України строки обчислюються годинами (у цьому разі їх тривалість становить 1, 2, 24, 48, 72 години), добами або днями (1, 2, 3, 5, 7, 10, 15, 20, 30) і місяцями (1, 2, 3, 4, 6, 9, 18). Але, як відомо, чинний КПК також установлює тривалість процесуальних строків у роках (ч. 1 ст. 13, ч. 1 ст. 400⁶, ч. 5 ст. 407, ч. 6 ст. 414 — законом передбачається тривалість у один рік). У таких випадках необхідно переводити останні у місяці. Терміни «доби» і «дні» законодавець вживає як слова-синоніми, тобто день за тривалістю дорівнює добі. Крім того, термін «день» у КПК вживається також для позначення денного часу — з 6-ї до 22-ї години за місцевим часом, тобто всього 16 годин (відповідно до КПК допит обвинуваченого (ч. 2 ст. 143), привід (ч. 1 ст. 136), обшук, виїмка (ст. 180), огляд (ч. 1 ст. 191) провадяться, як правило, удень). Щоб не виникло плутанини, В.Т. Томін, Р.Х. Якупов, В.А. Дунін пропонують керуватися таким правилом. У тих випадках, коли тривалість строку визначена кількома днями, треба мати на увазі дні, які дорівнюють добі, а коли вона становить не більше одного дня, — день, який дорівнює 16 годинам (наприклад, згідно зі ст. 133 КПК обвинувачення має бути пред'явлене не пізніше дня явки обвинуваченого або його приводу). Інші варіанти переведення процесуальних строків (годин у добу, діб у місяці) є неприпустимими, інакше той самий строк, обчислений за різними правилами, виявиться неоднаковим за фактичною тривалістю у часі⁴.

Кожен процесуальний строк, як пише О.Р. Михайленко, має свої точки відліку (межі) — початок і кінець. Їх у багатьох випадках законодавець називає «моментами». «Момент» як окрема одиниця в системі часових процесуальних параметрів вважається найбільш складною і невизначеною, а в кримінально-процесуальному аспекті — недослідженою категорією. Момент — це не лише певна точка відліку часу. Він має і свої часові величини, характеристики, а крім того, пов'язаний із такими поняттями, як «тепер», «теперішній», «негайність». Момент (від лат. *momentum* — рушійна сила, поштовх) — це мить, миттєвість. Він має і свою тривалість, тобто визначену фізичну величину. Щодо кримінально-процесуальних моментів, то вони, як зазначає О.Р. Михайленко, законом пов'язані з конкретними процесуальними строками⁵.

У КПК термін «момент» вживається в таких словосполученнях, як «з моменту встановлення особи, яка вчинила злочин», «з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення», «з моменту встановлення факту наявності у особи душевної хвороби», «з моменту закінчення досудового слідства» (ч. 1 ст. 45, ч. 1 ст. 108, ч. 3 ст. 49 та ін.), і набуває насамперед значення короткого відрізка часу, протягом якого виконується визначена кримінально-процесуальним законом певна дія. Можна сказати, що «момент» — це короткий час перебування в певному процесуальному стані. У деяких випадках у чинному кримінально-процесуальному законі «моментом» називаються невизначені строки, хоча й обмежені терміном провадження у справі чи окремими стадіями кримінального процесу (так, відповідно до ч. 4 ст. 114 КПК у справах, в яких досудове слідство є обов'язковим, слідчий вправі в будь-який момент розпочати провадження досудового слідства, не чекаючи виконання органами дізнання дій, передбачених ст. 104 КПК; ч. 1 ст. 46 КПК надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному право в будь-який момент провадження у справі відмовитися від запрошеного чи призначеного захисника; згідно з ч. 4 ст. 27 КПК прокурор вправі в будь-який момент вступити в справу, порушену суддею за скаргою потерпілого, про злочини, зазначені у ч. 1 цієї статті. У таких випадках конкретні «моменти» безпосередньо визначаються суб'єктами процесуальних правовідносин у певних межах кримінального процесу⁶.

Найменший (мінімальний) процесуальний строк у кримінальному процесі України — одна година, найбільший (максимальний) — один рік. Із цього приводу В.Т. Томін вважає, що найменший процесуальний строк — це його відсутність, і наводить приклад ст. 150 КПК РРФСР, яка зобов'язує слідчого допитати обвинуваченого негайно після пред'явлення йому обвинувачен-

³ Гуляєв А.П. Процессуальные сроки в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования. — М., 1976. — С. 21–22. — (Тут і далі — переклад автора).

⁴ Див.: Томін В.Т., Якупов Р.Х., Дунін В.А. Процессуальные документы, сроки и судебные издержки в уголовном судопроизводстве. — Омск, 1973. — С. 28; Якупов Р.Х. Исчисление процессуальных сроков в советском уголовном процессе: Учеб. пособие. — М., 1990. — С. 8.

⁵ Див.: Михайленко О.Р. Момент як окрема одиниця в часових параметрах кримінального процесу України (початок) // Вісник прокуратури. — 2000. — № 4. — С. 46.

⁶ Див.: Михайленко О.Р. Момент як окрема одиниця в часових параметрах кримінального процесу України (закінчення) // Там же. — 2001. — № 1. — С. 50.

ня⁷. Очевидно, автор мав на увазі те, що хоча негайність і є часовою одиницею, визначити конкретну її тривалість дуже важко, навіть неможливо, тому що ніяких критеріїв і методик для цього немає. З такою точкою зору ми не погоджуємося, оскільки найменше — це хоч і дуже маленьке, але таке, що існує, і його не може не бути в об'єктивній реальності, адже мінімальний означає «дуже малий, найменший з ряду інших»; це значення є протилежним «максимальному»⁸.

У кримінально-процесуальному законодавстві України також є норми, які хоча й не визначають строку, але містять припис негайно виконати процесуальну дію, тобто за своєю спрямованістю і юридичною природою близькі до норм, що встановлюють строки і вимагають мінімального розриву у часі між процесуальними діями (ч. 2 ст. 103 КПК — про виявлений злочин і почате дізнання орган дізнання негайно повідомляє прокурора; ч. 4 ст. 106 КПК — копія протоколу затримання з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому і направляється прокурору; ч. 2 ст. 113 КПК — слідчий зобов'язаний негайно розпочати провадження слідства в порушеній ним чи переданій йому справі; ч. 3 ст. 132 КПК — копія постанови про притягнення як обвинуваченого негайно надсилається прокуророві; ст. 320 КПК — після останнього слова підсудного суд негайно видаляється до нарадчої кімнати для постановлення вироку; тощо).

Вимога «негайності» у кримінально-процесуальному законодавстві — більш жорстка порівняно зі строком умова проведення певної процесуальної дії. У КПК термін «негайно» вживається у сполученні зі словом «після», при цьому мається на увазі проведення процесуальної дії після настання певної події, яка має процесуальне значення, тим самим законодавець підкреслює необхідність провести процесуальну дію в максимально стислий строк, який визначити й обчислити на практиці та на законодавчому рівні неможливо. Ця проблема не має однозначного вирішення. Тому законодавець розраховує насамперед на моральність і високу порядність суб'єктів, які безпосередньо провадять кримінальний процес, і на те, що вони виконуватимуть процесуальні дії «впродовж розумного строку» (§ 3 ст. 5 та § 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р.). Але виникає доречне запитання: якою є гранична межа строку негайного проведення тієї чи іншої дії? Адже кожен із суб'єктів, які провадять кримінальне судочинство і залучають до його сфери інших учасників кримінально-процесуальної діяльності, може трактувати вирішення цього питання на власний розсуд, у зв'язку з чим термін «негайно» втрапить свій сенс. Ми погоджуємося з О.Р. Михайленком, який зазначає, що негайність швидше пов'язана із ситуативними обставинами та означає безвідкладність проведення визначених законом дій⁹. Тобто за наявності можливості ці дії мають бути виконані негайно. Але в будь-яких випадках «негайність» щодо кримінально-процесуальних дій не може перевищувати 24 години. У ч. 2 ст. 107 КПК зазначено, що допит підозрюваного провадиться негайно, а за неможливості цього — не пізніше 24 годин після затримання. На підтвердження позиції О.Р. Михайленка також можна послатися на ч. 1 ст. 143 КПК, якою слідчого зобов'язано допитати обвинуваченого негайно після його явки

або приводу і в усякому разі не пізніше доби після пред'явлення йому обвинувачення.

Загальні часові параметри правовідносин визначаються насамперед правовою нормою. Тому законодавець при встановленні процесуальних строків поряд із терміном «негайно» вживає терміни «протягом», «не пізніше», «не раніше», «не більше», «в межах», які відображають часові зв'язки і впливають на зміст правових норм. О.Р. Михайленко вважає строки у зазначених випадках відповідним відрізком часу, а не окремо взятою фіксованою абсолютною величиною. Законодавець дає певний простір у додержанні тих чи інших строків¹⁰. Обмежені в часі не тільки кримінально-процесуальні правовідносини в цілому, а й суб'єктивні права та обов'язки, які є змістом цих правовідносин. Установлені права й обов'язки забезпечують вчинення суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності певних дій для досягнення допустимих законом цілей. Тому регулювання суб'єктивних прав і обов'язків у обмеженому часі — важливий засіб юридичного впливу на поведінку учасників суспільних відносин.

Закінчення встановленого законом строку тягне серйозні наслідки. Якщо через його недодержання органами досудового розслідування було обмежено або порушено права підозрюваного, обвинуваченого, то прокурор або суд може направити справу на додаткове розслідування. За певних умов (тяганина, незаконне тримання під вартою понад установлений строк тощо) можлива відповідальність винних посадових осіб органів досудового розслідування, прокуратури й суду.

Пропуск строку тягне втрату стороною процесуального права на оскарження. Неоскаржене рішення набирає законної сили, і орган (посадова особа), який його ухвалив, при надходженні клопотання повинен відхилити останнє у зв'язку з пропуском строку. Але законодавець враховує, що строк може бути пропущений через причини, які не залежать від волі особи, котра заінтересована поновити своє право. До таких осіб треба віднести тих, які залучені до сфери кримінально-процесуальної діяльності державними органами й посадовими особами, що провадять процес. Для усунення незручностей, пов'язаних із пропуском строків з поважних причин, КПК передбачений інститут їх поновлення¹¹. Ще І.Я. Фойницький писав, що єдиним способом виправити допущений пропуск строку й усунути його невивідні наслідки є поновлення строку¹².

⁷ Див.: Советский уголовный процесс. Общая часть : Учебн. для вузов МВД СССР / Под общ. ред. Б.А. Викторова, В.Е. Чугунова. — М., 1973. — С. 147.

⁸ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К., 2003. — С. 530.

⁹ Михайленко О.Р. Момент як окрема одиниця в часових параметрах кримінального процесу України // Вісник прокуратури. — 2001. — № 1. — С. 50.

¹⁰ Михайленко О.Р. Строки та інші часові параметри в кримінальному процесі України : Навч. посіб. — К., 2000. — С. 15–17.

¹¹ Ми погоджуємося з думкою О.Р. Михайленка про те, що поновлення строку — це, по суті, його продовження. Різниця лише в тому, що питання про поновлення строку вирішується після, а продовження — до його закінчення (див. про це: Михайленко О.Р. Строки та інші часові параметри в кримінальному процесі України : Навч. посіб. — С. 14). Взагалі, вжитий у законі (ст. 90 КПК) термін «поновлення строку», на нашу думку, не дуже вдалий. У цьому випадку доречно вести мову про продовження пропущеного строку або надання нового, оскільки поновити час, який минув, неможливо.

¹² Див.: Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства : В 2 т. — С.Пб., 1996. — Т. 2. — С. 348.

Аналіз строків, які застосовуються при провадженні досудового розслідування, приводить до висновку, що на зазначеній стадії процесу немає строків, які б підлягали поновленню. На перший погляд, як зазначає О.Р. Михайленко, це можливо щодо строку оскарження прокурові постанови про закриття кримінальної справи — сім днів із дня одержання копії такої постанови (ч. 1 ст. 99¹ КПК). Але пропуск цього строку не є перешкодою для розгляду прокурором скарги про незаконність закриття справи. Прокурор має право в будь-який момент, у межах давності притягнення до кримінальної відповідальності, скасувати відповідну постанову слідчого, і це не пов'язується зі строками подання скарги¹³.

Строк подання клопотання про поновлення пропущеного строку чинним кримінально-процесуальним законом не встановлено. Він залежить від поважності причин пропуску строку. Заінтересована особа повинна звернутися з таким клопотанням одразу після усунення причин, які перешкождали реалізації права на оскарження процесуальної дії або процесуального акта. Але, на нашу думку, відсутність у законі вказівки на строк подання зазначеного клопотання нічим не виправдана, оскільки необгрунтовано ставить особу в пільгове становище, тобто вона може взагалі не дотримуватися строку здійснення процесуальної дії. Вважаємо, що строк для звернення з клопотанням про поновлення пропущеного строку не повинен перевищувати строк, установлений законом для здійснення певної дії, тобто його необхідно обмежити тривалістю пропущеного строку й обчислювати з моменту, коли зникла перешкода, через яку заінтересована особа пропустила строк із не залежних від її волі причин. Доцільно також передбачити в законі, що, вносячи клопотання про поновлення строку, особа повинна одночасно вчинити ту процесуальну дію, щодо якої вона клопоче про поновлення строку.

Законодавець не роз'яснює, що слід розуміти під поважними причинами пропуску строку, за наявності якої він має бути поновлений. Серед учених-процесуалістів істотних розбіжностей із цього питання немає. Як правило, такими причинами вважають хворобу, стихійні лиха, відрадження, смерть близьких, інші трагічні й непередбачувані події в житті людини, тобто обставини, які не залежали від заінтересованої особи і завадили їй здійснити певні дії в установлений законом строк. Зазначимо, що перешкода, яка не дозволяє вчинити в строк процесуальну дію, може мати як фактичний (хвороба, стихійне лихо тощо), так і юридичний характер (несвоєчасне виготовлення протоколу судового засідання; неправильне роз'яснення судом строків апеляційного або касаційного оскарження тощо).

При судовому провадженні кримінальної справи можуть виникнути такі запитання: як бути в разі, коли строк оскарження вироку пропущений адвокатом через неповажну причину? Чи повинен він бути поновлений за клопотанням підсудного? Чи є в такому випадку поважною причиною пропуску строку підсудним невиконання адвокатом покладених на нього не тільки процесуальних, а й професійних обов'язків? Очевидно, що на поставлені запитання необхідно дати позитивну відповідь, тому що з принципом забезпечення підозрюваному, обвинувачуваному, підсудному, засудженому, виправданому права на захист не узгоджувалося б становище, за якого здійснення цього права залежить від такого випадкового фактора, як ступінь добросовісності адвоката, котрий бере участь у кримінальній справі. Порушення захисником покладеного на нього ст. 48 КПК обов'язку використовувати передбачені кримінально-процесуальним законом та іншими законодавчими актами засоби захисту повинно тягти дисциплінарні наслідки щодо адвоката, а не процесуальні — щодо підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного, засудженого, виправданого.

Аналогічно, на нашу думку, має вирішуватися питання, коли через неповажну причину був пропущений апеляційний або касаційний строк законним представником засудженого чи виправданого.

Але якщо строк пропущений без поважної причини представником юридичної особи — цивільного позивача чи цивільного відповідача, то очевидно є відсутність законних підстав для його поновлення, оскільки юридична особа процесуальної дієздатності не має, а строк, пропущений її представником, поновлюється лише з поважної причини.

У законі не зазначено, хто саме зобов'язаний доводити, що строк пропущений через поважну причину. На нашу думку, щодо встановлення причини пропуску строку має застосовуватися вимога ст. 22 КПК, відповідно до якої прокурор, слідчий і особа, котра провадить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи. Зазначені особи і суд не вправі перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого. Але як бути, якщо залишаються сумніви щодо поважності причини пропуску строку? Чи потрібно тлумачити їх на користь особи, яка пропустила строк? Вважаємо, що чинне кримінально-процесуальне законодавство не дає підстав для такого висновку, оскільки, як випливає зі змісту ст. 90 КПК, строк підлягає поновленню, коли поважність причини його пропуску доведено. Протилежну думку не можна обгрунтувати гуманним ставленням до інтересів засудженого, тому що розширення можливостей поновлення апеляційного або касаційного строку може як відповідати (коли про поновлення строку клопоче засуджений чи його захисник), так і суперечити цим інтересам (коли про це клопоче прокурор або потерпілий).

Вимоги ст. 90 КПК однаковою мірою поширюються на кожну зі сторін процесу, не виключаючи при цьому й прокурора. Він повинен суворо додержувати вимог закону про поважність причини пропуску строку, оскільки прокуратура не як орган нагляду, а як сторона в процесі не може бути поставлена в умови, більш сприятливі порівняно з іншою стороною, яка обмежена жорсткими строками подання апеляційної або касаційної скарги.

Вимоги ст. 90 КПК однаковою мірою поширюються на кожну зі сторін процесу, не виключаючи при цьому й прокурора. Він повинен суворо додержувати вимог закону про поважність причини пропуску строку, оскільки прокуратура не як орган нагляду, а як сторона в процесі не може бути поставлена в умови, більш сприятливі порівняно з іншою стороною, яка обмежена жорсткими строками подання апеляційної або касаційної скарги.

Summary

The article deals with issues, related to calculation of terms in criminal proceeding. It considers rules of calculation of criminal-proceeding terms, order of their extension and re-establishment. It examines distinction between «running of term» and «calculation of term» as well as using of such notions as «moment» and «urgency» in legislation of criminal-procedure of Ukraine.

Особливості кримінальної відповідальності за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення за кримінальним правом деяких зарубіжних держав

Н.А. Дідківська,
аспірантка юридичного факультету
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка

Одним з найбільш поширених та небезпечних злочинів є вбивство, що посягає на найвищу соціальну цінність — життя людини. Дослідженню проблеми кримінальної відповідальності за умисне вбивство та окремі його різновиди багато уваги в своїх працях приділяли такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, як П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, В.І. Борисов, С.В. Бородін, В.Т. Дзюба, Х.С. Жадбаєв, М.І. Загородніков, А.Н. Ігнатов, О.П. Литвин, П.С. Матишевський, Г.О. Мендельсон, В.О. Навроцький, А.А. Піонтковський, Е.Ф. Побігайло, К.І. Рошко, В.В. Сташис, С.Д. Шапченко, Т.С. Фельдштейн, М.Д. Шаргородський, С.С. Яценко та інші.

Однак з прийняттям 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України (далі — КК України 2001 р.) виникла необхідність у подальшому дослідженні проблематики умисних вбивств на нових правових та наукових засадах. Зокрема, багато дискусійних питань пов'язано з окремими різновидами умисного вбивства за обтяжуючих обставин.

Так, у зазначеному Кодексі однією з обставин, що обтяжують умисне вбивство, є його вчинення з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115). Поки відкритим залишається питання щодо обґрунтованості та доцільності виділення цього різновиду умисного вбивства в КК України 2001 р. Для кращого розуміння та розв'язання зазначеної проблеми важливо врахувати зарубіжний досвід, з'ясувати особливості кримінальної відповідальності за цей різновид умисного вбивства, що характерні для кримінального законодавства деяких зарубіжних країн.

Умовно досліджувані держави можна розділити на дві групи:

1) кримінальне законодавство яких прямо передбачає (повністю або частково) зазначену обставину як таку, що обтяжує вбивство (умисне вбивство)¹;

2) кримінальне законодавство яких не передбачає як обставину, що обтяжує вбивство, його вчинення з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення.

Водночас у кожній з названих груп можна виділити кілька підгруп. Так, за обсягом закріплення досліджуваного різновиду вбивства у відповідній нормі кримінального законодавства першу групу можна розподілити на такі підгрупи держав:

а) у кримінальному законодавстві яких зазначена обтяжуюча обставина вбивства представлена в неповному обсязі (частково);

б) у кримінальному законодавстві яких ця обтяжуюча обставина представлена окремо і в повному обсязі (тобто в тому ж вигляді, як вона закріплена в КК України 2001 р.);

в) у кримінальному законодавстві яких ця обтяжуюча обставина вбивства представлена в повному обсязі, але у поєднанні з іншою обтяжуючою обставиною.

У другій групі можна виділити такі підгрупи держав:

а) кримінальне законодавство яких містить одну або декілька обставин, що обтяжують вбивство, серед яких досліджуваної обставини немає;

б) кримінальне законодавство яких не містить переліку обставин, що обтяжують вбивство;

в) кримінальне законодавство яких передбачає відповідальність за кваліфікований вид умисного вбивства (тяжке вбивство), але переліку обтяжуючих обставин як такого немає або підстава для виділення кваліфікованого виду вбивства формулюється в загальній формі.

Розглянемо особливості, характерні для першої групи держав, до якої належать Нідерланди, Литва, Франція.

У кримінальному законодавстві цих країн досліджувана обтяжуюча обставина вбивства представлена в неповному обсязі (частково), тобто в ряді держав обтяжуючою обставиною вважається «вбивство з метою приховати інший злочин», а в інших — «вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину».

Проаналізуємо особливості кримінальної відповідальності за зазначений різновид умисного вбивства у цій групі країн на прикладі КК Литовської Республіки, прийнятого 2000 р.

Норми, що передбачають відповідальність за вбивство, містяться в гл. XVII його Особливої частини, яка має назву «Злочини проти життя людини». У ч. 2 ст. 129 цього Кодексу, що налічує 12 пунктів, наводиться перелік обставин, які обтяжують умисне вбивство. Однією з них є вчинення умисного вбивства з метою приховати інший злочин (п. 11 ч. 2 ст. 129 КК Литовської Республіки). За такий злочин передбачене пока-

¹ У кримінальних кодексах (далі — КК) ряду держав вживається поняття «вбивство», яке розуміють як умисне позбавлення життя іншої людини; а в деяких — «умисне вбивство», що означає саме умисне позбавлення життя іншої людини, і при цьому виокремлено поняття «вбивство через необережність». У КК деяких держав вжито як поняття «умисне вбивство», так і «тяжке вбивство». У цій статті використовуватиметься та термінологія, що вживається в КК відповідної держави.

рання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до двадцяти років або довічного позбавлення волі².

Якщо ж особа вчинила умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину, то вона нестиме відповідальність за ч. 1 ст. 129 КК Литовської Республіки (за відсутності обтяжуючих обставин, перерахованих у ч. 2 ст. 129 цього Кодексу), відповідно до якої той, хто вчинив вбивство іншої людини, карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років.

До держав, у кримінальному законодавстві яких досліджувана обтяжуюча обставина представлена окремо і в повному обсязі (тобто в тому ж вигляді, як вона закріплена в КК України 2001 р.), належать Грузія, Естонія, Киргизія, Латвія, Білорусь, Болгарія, Узбекистан, Федеративна Республіка Німеччина.

Особливості цієї групи країн розглянемо на прикладі КК Киргизької Республіки 1997 р.

Норми, за якими передбачена відповідальність за вбивство, містяться в гл. 16 «Злочини проти життя і здоров'я» розд. VII «Злочини проти особи» Особливої частини цього Кодексу. Вбивство в ньому розуміється як умисне позбавлення життя іншої людини (ч. 1 ст. 97 КК).

У ч. 2 ст. 97 КК, яка містить 17 пунктів, наводиться перелік обставин, що обтяжують умисне вбивство; зокрема, в п. 13 ч. 2 цієї статті передбачене вбивство «з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення». Вчинення вбивства за обтяжуючих обставин карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років з конфіскацією майна чи без такої або смертною карою з конфіскацією майна чи без такої³.

Крім того, в ч. 2 ст. 97 КК Киргизької Республіки є ряд обтяжуючих обставин, які за певних умов можна вважати окремими проявами досліджуваної нами обставини. Так, п. 7 ч. 2 ст. 97 зазначеного Кодексу передбачено покарання за вчинення вбивства, поєданого із згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої прихильності в інших формах, що можна розцінювати принаймні як вбивство з метою полегшити вчинення злочинів, передбачених ст. 129 (згвалтування) або ст. 130 (насильницькі дії сексуального характеру). Однією з обтяжуючих обставин є також вчинення вбивства, поєданого з розбоєм, вимаганням або бандитизмом (п. 8 ч. 2 ст. 97 КК), що за певних умов можна розцінювати принаймні як вбивство з метою полегшення вчинення злочинів, передбачених ст. 168 (розбій), ст. 170 (вимагання), ст. 230 КК (бандитизм). Пункт 11 ч. 2 ст. 97 КК Киргизької Республіки передбачає покарання за вчинення вбивства, поєданого з викраденням людини або захопленням заручника, що можна розцінювати принаймні як вбивство з метою полегшення вчинення злочинів, передбачених ст. 123 (викрадення людини), ст. 227 КК (захоплення заручників).

До держав, у кримінальному законодавстві яких зазначена обтяжуюча обставина представлена в повному обсязі, але у поєднанні з іншою обтяжуючою обставиною, належать Азербайджан, Аргентина, Казахстан, Таджикистан, Російська Федерація.

Для прикладу розглянемо КК Російської Федерації (далі — КК РФ) 1996 р., що був введений в дію з 1 січня 1997 р. Норми, якими передбачено відповідальність за вбивство, містяться в гл. 16 «Злочини проти життя

і здоров'я» розд. VII «Злочини проти особи» Особливої частини КК РФ.

Відповідно до ч. 1 ст. 105 КК РФ вбивство розуміється як умисне спричинення смерті іншій особі. У ч. 2 ст. 105 Кодексу, яка налічує 13 пунктів, наводиться перелік обставин, що обтяжують вбивство. Зокрема, у п. «к» ч. 2 цієї статті серед таких обставин названо вчинення вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, а також поєдане із згвалтуванням або насильницькими діями сексуального характеру. За вчинення такого злочину передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до двадцяти років або смертної кари, або довічного позбавлення волі⁴.

Слід зазначити, що в ч. 2 ст. 105 КК РФ є ряд обтяжуючих обставин, які за певних умов можна вважати окремими проявами досліджуваної обставини. Однією з них є вчинення вбивства, поєданого з викраденням людини або захопленням заручника (п. «в» ч. 2 цієї статті), що можна розцінювати принаймні як вбивство з метою полегшення вчинення злочинів, передбачених ст. 126 (викрадення людини), ст. 206 зазначеного Кодексу (захоплення заручника). У п. «з» ч. 2 ст. 105 КК РФ передбачено покарання за вчинення вбивства, поєданого з розбоєм, вимаганням або бандитизмом, що можна вважати вбивством з метою полегшення вчинення злочинів, передбачених ст. 162 (розбій), ст. 163 (вимагання), ст. 209 цього Кодексу (бандитизм). Як вже зазначалось, однією з обставин, що обтяжують вбивство, у п. «к» ч. 2 ст. 105 КК РФ названо покарання за вбивство, поєдане із згвалтуванням або насильницькими діями сексуального характеру, що за певних умов можна розцінювати принаймні як вбивство з метою полегшення вчинення злочинів, покарання за які передбачено ст. 131 (згвалтування), ст. 132 КК РФ (насильницькі дії сексуального характеру).

До другої групи держав, кримінальне законодавство яких містить одну або кілька обставин, що обтяжують вбивство, серед яких досліджуваної обставини немає, належать Іспанія, Польща, Республіка Сан-Марино, Японія. Розглянемо особливості кримінальної відповідальності за досліджуваний різновид умисного вбивства, які властиві цій групі держав, на прикладі Японії.

У КК Японії 1907 р. (станом на 1 січня 2002 р.) норми, якими передбачено відповідальність за вбивство, містяться в гл. 26 «Злочини, що полягають у вбивстві» ч. 2 «Злочини». Зокрема, у ст. 199 КК Японії встановлено, що той, хто вбив людину, карається смертною карою чи позбавленням волі з примусовою фізичною працею без строку або на строк не менше трьох років. У ст. 200 цього кодексу передбачено лише одну обставину, що обтяжує вбивство: той, хто вчинив вбивство людини, яка перебуває у родинних зв'язках по прямій висхідній лінії з ним або одним із подружжя, карається смертною карою або безстроковим позбавленням волі з примусовою фізичною працею. А в ст. 201 КК Японії

² Див.: Уголовный кодекс Литовской Республики / Науч. ред. д-р юрид. наук, проф. В. Павилониса. — С.Пб., 2003. — С. 243. — (Тут і далі — переклад автора).

³ Див.: Уголовный кодекс Кыргызской Республики. — С.Пб., 2002. — С. 122–124.

⁴ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации : Науч.-практ. комментарий / Отв. ред. В.М. Лебедев. — М., 2001. — С. 230.

зазначається, що за підготовчі дії з метою вчинення злочинних діянь, про які йшлося у двох попередніх статтях, особа карається позбавленням волі з примусовою фізичною працею на строк до двох років. Однак, залежно від обставин справи, можливе звільнення від покарання¹.

Таким чином, особа, яка вчинила вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, за відсутності обставин, передбачених ст. 200, нестиме відповідальність за ст. 199 КК Японії.

До держав, кримінальне законодавство яких не містить обставин, що обтяжують вбивство, належать Данія, Китайська Народна Республіка (КНР).

З цієї групи країн показовим щодо аналізованого різновиду умисного вбивства є кримінальне законодавство КНР. У КК цієї країни 1979 р. (у редакції 1997 р.) норми, якими передбачено відповідальність за вбивство, містяться в гл. 4 Особливої частини, що має назву «Злочини проти права громадян на життя та демократичних прав громадян».

У Кодексі спеціально не виділено обставин, що обтяжують умисне вбивство, хоча наведено обставини, які його пом'якшують. Так, ст. 232 КК, якою регламентується відповідальність за умисне вбивство, сформульована таким чином: умисне вбивство карається смертною карою, безстроковим позбавленням волі або позбавленням волі на строк понад 10 років, за пом'якшуючих обставин — карається позбавленням волі на строк від трьох до 10 років². Таким чином, особа, яка вчинила вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, нестиме відповідальність за ст. 232 цього Кодексу.

До держав, кримінальне законодавство яких передбачає відповідальність за кваліфікований вид умисного вбивства («тяжке вбивство»), але переліку обтяжуючих обставин у ньому немає або підстава виділення кваліфікованого виду вбивства формулюється в загальній формі, належать Австрія, Сполучені Штати Америки, Швейцарія, Швеція.

Розглянемо особливості розглядуваного різновиду умисного вбивства, що характерні для цієї групи держав, на прикладі КК Швейцарії, прийнятого 21 грудня 1937 р., який набрав чинності з 1 січня 1942 р. Норми, якими передбачено відповідальність за вбивство, містяться в розд. I, що має назву «Злочинні діяння проти життя і здоров'я», книги II цього Кодексу.

Що ж до регламентації відповідальності за умисне вбивство, то у зазначеному Кодексі цієї країни є два поняття: «умисне вбивство» і «тяжке вбивство». У ст. 111 КК Швейцарії, що має назву «Умисне вбивство», встановлено: хто умисно вбиває людину, якщо відсутні особливі передумови, зазначені в наступній

статті, то покаранням є каторжна тюрма на строк не менше п'яти років.

Статтю 112 цього Кодексу, що має назву «Тяжке вбивство», сформульовано наступним чином: якщо особа діє особливо безсовісно, а саме — її мотиви вчинення злочинного діяння, мета злочинного діяння і вид виконання є особливо докірливими, то покаранням є довічна каторжна тюрма або каторжна тюрма на строк не менше 10 років³. Виходячи зі змісту цієї статті, можна припустити, що вчинення особою вбивства з метою приховати інший злочин (або проступок) чи полегшити його вчинення розглядатиметься, за загальним правилом, як тяжке вбивство (враховуючи мету вбивства), і винна особа має нести відповідальність за ст. 112 КК Швейцарії.

Аналіз кримінальних кодексів названих держав дає підстави для таких висновків:

— для держав—колишніх республік СРСР характерна тенденція включення до обставин, що обтяжують вбивство (умисне вбивство), його вчинення з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, при цьому в більшості кримінальних кодексів вона передбачена як окрема обтяжуюча обставина;

— у кримінальних кодексах більшості держав—колишніх республік СРСР серед обставин, що обтяжують вбивство (умисне вбивство), є такі, які за певних умов можна вважати окремими проявами досліджуваної обставини;

— у державах Західної Європи немає єдиного підходу щодо відображення в кримінальному законодавстві розглядуваної обставини, в окремих з них вона представлена в КК у неповному (Франція) та повному обсязі (Федеративна Республіка Німеччина); в ряді держав Західної Європи ця обставина взагалі не відображена у законодавстві (Австрія, Данія, Іспанія, Польща, Швеція);

— щодо держав інших регіонів, то, як правило, досліджувана обставина також не передбачена в їхньому законодавстві (КНР, Японія).

Таким чином, збереження в КК 2001 р. серед обтяжуючих обставин умисного вбивства вчинення його з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення в цілому відповідає регіональним особливостям у межах так званого пострадянського простору, а також історичним традиціям, які характерні для держав—колишніх республік СРСР (у тому числі й для країн Балтії).

¹ Див.: Уголовный кодекс Японии / Науч. редакц. и предисл. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. — С.Пб., 2002. — С. 123—124.

² Див.: Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. — С.Пб., 2001. — С. 160.

³ Див.: Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. редакц., предисл. и перевод с нем. канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой. — С.Пб., 2002. — С. 160.

Summary

The article deals with criminal legislature of some foreign countries pertaining to regulation of liability for such type of aggravated intended murder as one, aimed at concealing or facilitating another crime.

It gives the possibility to see about modern approaches in reflection of the said type of intended murder in criminal legislation of other foreign countries

Міжнародні зв'язки

На запрошення директора Департаменту з правового співробітництва Ради Європи Роберто Лампоні Голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко відвідав із п'ятиденним офіційним візитом штаб-квартиру цієї організації у Страсбурзі. Поїздка, що тривала з 23 по 28 листопада 2003 р., відбулася в рамках Спільної програми Ради Європи та Європейської комісії щодо України.

В.Т. Маляренко взяв участь у Європейській конференції суддів та в засіданні Консультативної ради європейських суддів (CCJE). Під час візиту Голова Верховного Суду України провів переговори з Генеральним секретарем Ради Європи Вальтером Швімером, Головою Європейського суду з прав людини Люціусом Вайлдхабером, Головою Венеціанської комісії Джанні Букіккіо, Директором Генерального директорату стратегічного планування Ради Європи Жаном-Люїсом Лораном та іншими чільними посадовцями.

Під час зустрічей обговорювалися стан правосуддя в Україні, процес реформування судової системи та питання відповідного забезпечення судів у зв'язку зі створенням Державної судової адміністрації. Висловлювалася готовність сторін співпрацювати у сфері обстоювання незалежності суддів та їхньої захищеності, зауважувалося на необхідності збереження терміну довічного обрання суддів. Остання проблема обговорювалася під час усіх зустрічей у Раді Європи, учасники яких наголошували на тому, що недоцільно зменшувати термін перебування на посаді суддів, обраних безстроково, до десяти років.

Особливу увагу було приділено питанню поглибленого вивчення в Україні Конвенції про захист прав і основних свобод людини та практики її застосування. Цей процес набуває дедалі більшого значення для національних систем освіти, стає вагомим чинником у вихованні людини нового сторіччя. Рада Європи пропонує урядам країн-членів і тих держав, які мають намір вступити до цієї організації, враховуючи їхні національні системи освіти та зміст базових законодавчих актів, усіляко сприяти викладанню у школах та засвоєнню учнями прав людини.

Під час зустрічі Голови Верховного Суду України з Головою Європейського суду з прав людини зазначалося, що існує багато розбіжностей у текстах Конвенції про захист прав і основних свобод людини, перекладених українською мовою. Обговорювалися також питання щодо навчання суддів за програмами Ради Європи. Представники цієї організації позитивно оцінили проведення семінарів в Україні й висловилися за подальше продовження такої практики.

У ході візиту розглядалися інші актуальні для нашої держави проблеми: щодо дотримання свободи слова в Україні; рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг», розглянутій Європейським судом з прав людини; про невідповідність європейським нормам умов тримання ув'язнених у місцях позбавлення волі. Водночас представники впливових європейських інституцій наголошували на тому, що в Україні багато зроблено в сфері дотримання зобов'язань, узятих нею при вступі до Ради Європи.

У Верховному Суді України 16 жовтня 2003 р. відбулася зустріч представників цього суду із делегацією Корейської Народно-Демократичної Республіки на чолі з Головою Центрального Суду цієї країни Кім Бен Рюром. До складу делегації також входили радники Центрального Суду КНДР Лі Гі Чхун і Пак Су Джон й референти Міністерства закордонних справ. Українську сторону представляли в.о. Голови Верховного Суду

України П.І. Шевчук, заступник Голови М.П. Селіванов, судді О.О. Терлецький, В.М. Філатов та інші офіційні особи.

Йшлося про два міжнародних двосторонніх договори та відносини між гілками судової влади обох країн. 13 жовтня 2003 р. підписано Договір про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах між Україною та КНДР, що нині готується до ратифікації. Наступного дня — 14 жовтня — відбулися

переговори щодо узгодження тексту Договору між Україною та КНДР про передачу засуджених для подальшого відбування покарання, який було парафровано 15 жовтня 2003 р. Над підготовкою цих угод з української сторони працювали й судді Верховного Суду України О.О. Терлецький та В.М. Філатов, які входять до експертних комісій з підписання міжнародних договорів. П.І. Шевчук зазначив, що українські правники сподіваються на продовження взаємовигідної співпраці і зі свого боку віднайдуть для цього можливості.

На зустрічі відбувся обмін інформацією про розгляд цивільних та кримінальних справ у судах України та КНДР. Представники корейської делегації, зокрема, повідомили, що прокуратура їх країни виконує дві функції, однією з яких є нагляд за судовими процесами. Тож вони поцікавилися роллю прокуратури в Україні.

П.І. Шевчук поінформував, що прокуратура раніше також здійснювала нагляд за роботою судів. Однак після вступу до Ради Європи та прийняття Конституції України 1996 р. статус прокуратури змінився. Тепер прокурор у судовому процесі є однією зі сторін, такою ж, як, наприклад, адвокат, тобто нині роль прокурора в Україні відповідає нормам європейського

законодавства. Та й загалом процес зближення національного законодавства з європейським триває.

Гості повідомили, що у Північній Кореї найважливішими чинниками досудового та судового розслідування є докази правоти того, хто його провадить, справедливість і точність. Їхнім законодавством передбачена смертна кара, однак такий вирок постановлюється лише за вчинення вбивства з умислом. За їхніми словами, порівняно із сусідніми країнами Сходу кримінальних злочинів у КНДР мало, оскільки велике значення надається вихованню людини, пропагуванню загальнолюдських цінностей, зокрема неприпустимості вбивства.

Судові процеси в КНДР є відкритими. Якщо розглядається особливо резонансна справа, то судові засідання відбуваються в людному місці, наприклад на стадіоні, де інколи збираються до 100 тис. осіб. На відміну від України, у судах Північної Кореї дуже мало справ щодо розлучень. За традиціями цієї країни людина, яка розлучилась, так би мовити, втрачає обличчя.

Голова делегації КНДР подякував за ґрунтовну розповідь про повноваження Верховного Суду України та судово-правову реформу в нашій країні, а також дружнє ставлення до їхньої делегації.

У Верховному Суді України 3 жовтня 2003 р. відбулася зустріч із представниками Судової адміністрації Данії, суддями Свендом Аааге Файером і Гансом Ульріком Брюном. Найвищий орган нашої країни в системі судів загальної юрисдикції на переговорах представляли суддя Верховного Суду України К.Т. Кравченко, начальник управління законопроектної роботи та представництва в судах Н.П. Лукашова, в.о. начальника управління бюджетного планування та грошового утримання І.С. Салійчук та інші офіційні особи.

Гості повідомили, що, як і в українських колег, їхньою повсякденною роботою є виконання суддівських обов'язків. Водночас Судова адміністрація Данії прийняла рішення, яким зобов'язано сприяти Світовому банку в зборі інформації про фінансування судових систем в усіх країнах світу, з якими співпрацює зазначена установа, і розміщенні цих даних в Інтернеті. З цією метою вони й прибули в Україну, адже збір інформації має бути завершено до кінця 2003 р.

До Верховного Суду України надійшов опитувальний лист Світового банку щодо системи фінансування. Згідно з ним зазначеній міжнародній фінансовій інституції було надано відповідну інформацію. Опитувальний лист дуже стандартизований; він розрахований для отримання інформації зі всіх країн, з якими співпрацює ця міжнародна банківська установа. Однак кожна з них має свої особливості. Як наголошували датські судді, важливо, щоб представлення України в Інтернеті було позитивним. Зрозуміло, що ця інформація з часом застаріватиме, особливо, як зазначив пан Файер, у такій

державі зі швидкими темпами розвитку, якою зараз є Україна. Для того щоб уточнити одержану в опитувальному листі інформацію, Світовий банк і влаштував зустрічі у Верховному Суді України, Вищому господарському суді, Генеральній прокуратурі нашої країни та в Міністерстві юстиції.

Датські судді також повідомили, що в їхній країні відбувається багато змін у судово-правовій системі, у зв'язку з чим теж виникають проблеми з фінансуванням, оскільки грошей на все не вистачає. Вони зазначили, що, на жаль, не існує такого стандарту, за допомогою якого можна відобразити всю структуру фінансування, і подякували українським колегам за отриману інформацію.

Гості також розповіли про судову систему Данії, зокрема, навели цікаві приклади застосування правниками свого інтелекту в цій демократичній країні, де суворо дотримуються законів: високопрофесійні судді іноді заробляють при вирішенні спорів між юридичними особами більше, ніж на безпосередній роботі. Наприклад, коли виникають спори між двома відомими компаніями, які не хочуть звертатися до суду, щоб запобігти публічного розгляду справи, запрошується суддя Верховного суду. Він вирішує цю справу відповідно до законодавства, тобто відіграє роль третейського судді.

Загалом попри нехарактерне для суддів і водночас складне завдання, яке виконували гості, відмінності у судово-правових системах двох європейських країн, датські та українські колеги знайшли порозуміння щодо обговорюваних питань та висловили сподівання на продовження взаємовигідних контактів.

У першому півріччі 2004 р. вийдуть друком такі офіційні видання

Постанови Пленуму Верховного Суду України (у 2-х томах)

До 3-го видання систематизованого збірника буде включено постанови Пленуму Верховного Суду України (зі змінами й доповненнями станом на 1 січня 2004 р.), в яких відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 47 Закону «Про судоустрій України» на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики даються роз'яснення з питань застосування законодавства при розгляді судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення, а також із загальних питань судової діяльності.

Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах

Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах

Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України у кримінальних та цивільних справах випускаються окремими виданнями на численні прохання читачів для більшої зручності в користуванні цими джерелами інформації.

Кожен із трьох збірників міститиме довідковий розділ, який складатиметься з алфавітно-предметного і хронологічного покажчиків включених до видання постанов.

Судова практика Верховного Суду України в адміністративних справах

Збірник складатиметься з постанов Голови Верховного Суду України у справах про адміністративні правопорушення, узагальнень і систематичного покажчика опублікованої судової практики в адміністративних справах, роз'яснень Пленуму Верховного Суду України щодо застосування судами законодавства при розгляді цих справ, а також із відповідних матеріалів судової статистики.

Рішення Верховного Суду України

До першого з двох випусків збірника за 2004 р. увійдуть витяги із судових рішень у цивільних, господарських, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, розглянутих Верховним Судом України у 2003 р.

Кожен витяг супроводжуватиметься правовою позицією, в якій у стислій формі буде викладено основний зміст рішення. Усі витяги систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ. Користування виданням полегшуватиме алфавітно-предметний покажчик матеріалів випуску.

*Інформацію щодо оформлення
замовлень на всі ці видання
можна одержати за адресою:*

*Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ, вул. Багговутівська, 17-21.
Тел./факс: (044) 244-5189,
219-1406, 216-3466.
E-mail: concern_InYure@e-post.com.ua*